

ע ר כ י י ס ו ד

לחנך את הילד חינוך דתי הוא הרבה יותר מלהביאו לדעת ולזכור עיקריה של תורה זו או אחרת. הרי הוא ללמד אותו לחיות לפני אלוהים, תוך הרגשת נוכחותו תמיד. בעומדו לפני תפקיד כזה נרתע לא' מחנך אחד. מי הוא שינסה לגלות את אלוהים לנפשו של אדם? הפקפוק הזה בא הואיל והמחנך מיחס לעצמו חשיבות גדולה מדי. הוא משווה את עצמו ברצון לקדר היוצר את כד החרס, לכותב הממלא דף חלק. כאילו מצד אחד נמצא הילד שאינו אלא מקבל ומצד שני עומד הוא, המורה, אשר לו כל הדעת.

לאמיתו של דבר אין הילד מקבל סביל; הוא אוצר של כוחות גנוזים. בו יש כל מה שאפשר לדעת. תפקידו של המחנך הוא להציג בפניו. (כדי שיכיר מה שיש בו). נשמת הילד צמאה לראות פני אלוהים ואלוהים מתכה לה מאז. על המחנך להביא את הילד למקומות בהם יוכלו להיפגש.

התנ"ך הוא אחד ממקומות הפגישה האלה.

על פי הלך לוביאנסקה די לאנואל

ה א ל ו ה י ם (ה א ל ו ה י)

עשרות שנים נהגנו להתעלם מן הנושא הזה בחינוכנו, ואיך להתעלם ממנו, כי הוא היסוד לכול, וגם אם לא נוכל להגיע לדרגה גבוהה בנושא, ברור שאחת המטרות העיקריות בחינוך היא להגיע לפחות לידי כך שיבינו החניכים שמציאות האלוהים אינה אמונה תפלה. חשוב שיכיר המורה ויסביר לתלמידים המתבגרים שבכל מקום שיש תוכן חיים, נשמה, יעוד, התעלות חזונית, אהבה — שם האלוהים. המובן הזה הוא בעצם המובן העיקרי של המושג אלוהים, בזמן הזה. אין הכוונה שזה היה כל היקפו של המושג בדורות קדומים, בדורות התנכיים. בדורות קדומים היה המושג מקיף, בלתי אמצעי, חזק, ממשי, ויתכן שיתחזק וייעשה ממשי בעתיד אם האדם יהיה חזק וממשי, אבל כיום עלינו להחזיק במובן זה. (אולי כדאי להשתמש לעת עתה במושג אלוהי במקום אלוהים). ובכן: אדם בעל נפש, שהדברים הנפשיים תופסים אצלו מקום מרכזי, אדם שיש לו חזון — יש לו אלוהים (או: יש לו חלק באלוהי). שעה שאדם פועל בהתאם למצפונו ולא בהתאם לתועלת שהוא מצפה מפעולתו — באותה שעה אלוהים בקרבו. קבוצת אנשים שיש בה ליכוד נפשי או שיש בה שאיפה לליכוד נפשי — אלוהים בקרבה. הטכניות, היינו השקפת העולם הטכנית (ולא המחקר בתחום הטכניקה או השימוש בטכניקה), הקריירה אם היא המרכז בתודעה, הרדיפה אחרי הבילוי הסתמי וכיו"ב — אלה הם דרכים של התרחקות מן האלוהים, גילויים של הלא-אלוהי. יסוד היסודות של החינוך האנושי הוא לדעת להבחין בין האלוהי ללא-אלוהי בחיים. אין לחייב את המורה שאינו מאמין באלוהים לחנך לאמונה, אבל עליו לחנך להבנת האמונה. אם לא תהיה לחניכים כל הבנה ביחס שבין הנשמה לאלוהים אין ערך בלימוד התנ"ך, כי העיקר יחסר להם. תהום מבדילה בין התנ"ך לבין אדם שאין לו כל יחס לאלוהים (או לאלוהי) ואין לפניו כל מעבר וכל גשר לתנ"ך.

ההפרעה העיקרית להבנת האלוהי ולהתקשרות עמו היא העובדה שהמושג "אלוהים" נתאבן, נעשה קשור בדעות ובמעשים מסוימים שאין ה"דעת" סובלתם. הוא נחשב לדבר קבוע ועומד שאינו עלול להתפתח, שאינו עלול לפרנס את המחשבה החדשה ואת הרוח החדשה.

בגלל ההתאבנות הזאת מתרחקים ממנו רבים, וגם אלה שיש להם חלק באלוהי (במובן האמיתי) מעדיפים להכחיש זאת. כתב על כך א. ד. גורדון: יותר מתוך מושג מאובן מאשר מתוך מחשבה חיה ורגש חי יכול אדם חושב ומרגיש להחליט בודאות כי אלוהים מת. מבלי לשים אל לב כי מת רק המושג שנתישן ונתאבן על דבר אלוהים, אבל לא אלוהים שאתה נתקל בו בכל אשר אתה חושב ומרגיש, אבל אינך תופסו, אינך משיגו; שאתה נחבט בו בכל אשר אתה מרגיש, חושב, מדבר, מבלי לדעת מה הוא ומאין הוא בא. (הוא) לא ימות לעולם... כל עוד יש נפש אנושית בעולם ויש רגש של אחריות אנושית ושאיפה לחיים אנושיים (מתוך "השאלה העולמית").

הבעיה העומדת בפני המחנך היא איך להביא לתפיסה חיה של האלוהים או של האלוהי.

אלוהים (או האלוהי) הוא מה שלמעלה מן האדם, מה שהאדם עומד בפניו בשעות הכרעה וחשבון נפש, מה שדוחף אותו להתעלות, להחזקה בערכים, לאי-הסתפקות בחיים הגופניים הבהמיים בלבד.

מאז ומעולם תהו בני אדם על מהותו של הכוח הזה המשפיע עליהם, המכוון ומדריך אותם בשעות קשות וממלא אותם תוכן וערך. הם הרגישו את השפעתו והקרנתו ויחד עם זה הרגישו שמהותו נעלמת מהם. הם רצו לצייר אותו לעצמם, לדמותו, להבינו, הם רצו להגיע לכלל יחס ברור אליו, להשיג את מהותו, להבין את דרישותיו ולקיימן, לבוא במגע אתו. התגבר הרצון להפוך את המגעים המקריים עם האלוהים למגע אחד, מודע ורצוף.

בטבע מורגש סוד נעלם. הרבה תופעות שהאדם מכיר ומתאר אותן ויודע להפיק מהן תועלת, לא עמד על משמעותן ותכליתן: למה הן ולשם מה באו. גם התהיה על הסוד הזה דוחפת את האדם לבקש את מהותו של הכוח הנותן משמעות לכל התופעות.

הרצון לדמות (לצייר), להתקשר ולהגשים את הדרישות מצא את ביטויו בדתות השונות. "היטיבו מאוד אשר אמרו כי דת כל אדם היא הדבר העיקרי שבו. בשם דת אינני מכוון לדת הכנסייה שאדם מחזיק בה, לעיקרי האמונה שהוא מודה בהם ומקיים אותם כמו פיו או בדרכים אחרות; לא זה העיקר, ולפעמים אין זה כל עיקר. אנו רואים בני אדם בני דתות שונות המגיעים לכל דרגות התיקון ולכל דרגות הקלקול. לא

זהו מה שאני קורא דת, לא האמונה וההודאה הזאת, כי לפעמים אינה אלא הודאה מן השפה ולחוק, אמונה והודאה מתוך סברה והיקשי-הגיון ולו גם עמוקים, אלא לדבר שהאדם מאמין בו באמת, ולפעמים קרובות מבלי לתת דין וחשבון לגפשו ומכל שכן לאחרים; לדבר שהאדם מכוון אליו לבו באמת וחושב אותו לודאי בנוגע ליחוסיו החיוניים אל סוד הבריאה ולחובתו ולתעודתו בה. זהו ענין יסודי לו המכריע את כל השאר. זוהי הדת שלו; או אולי הספקנות שלו בלבד או העדר האמונה שלו; העיקר הוא באיזה אופן הוא מרגיש את עצמו בקירבה רוחנית לעולם הבלתי-מוחשי או לאי-העולם. וסבור אני, שמי שיגיד לי מהו האופן הזה של האדם, יגיד לי במידה ידועה מה טיבו של אדם זה, מה משפט המעשים שיעשה. על אדם או על עם אנו שואלים, איפוא, ראשית כל מה דת היתה לו. התשובה על השאלה הזאת מגלה לנו את רוח ההיסטוריה של האדם או של העם. המחשבות שרחש לבם היו אבות המעשים שפעלו; רגשותיהם היו אבות מחשבותיהם; הרוחני הכמוס שבהם הוא שיצר את החיצוני והממשי. — דתם היתה הדבר העיקרי שבהם". (תומס קרלייל: מתוך "על גיבורים ועל עבודת גבורים").

הדתות מציירות את המהות הנעלמת ומבקשות לבוא במגע קרוב אתה. יש מהן הרואות הרבה כוחות הפועלים בעולם והם נאבקים זה בזה ולעתים נעזרים זה בזה ויש המוצאות כוח אחד בטבע או מעבר לטבע; יש המתארות אותו כך ויש המתארות אותו אחרת, אבל כולן מתכוונות לצייר את מה שלמעלה מן האדם הנותן טעם ומשמעות לקיום.

ציורים רבים (מושגים, דימויים) נוצרו בספירה נפשית עמוקה ותוך מגע עמוק. הם ביטוי למה שחש האדם כהתגלותו של העליון. (גם המגע בשעות הכרעה או בשעות התעלות יש בו מן ההתגלות). תיאורים ציוריים רבים הם סמלים, ויש שלא הבחינו בין הסמל לבין הדבר שהוא מסמל (המחשבה לא היתה נתחנית, מפרידה ומבדילה) ועל כן גישמוהו בפסלים ובתמונות.

המצוות, הדרישות שדורש הגבוה מן האדם, כמו שנוסחו בדתות

• הדמויים והציורים הם אנושיים ויש דימויים וציורים רבים ושונים, אך חשוב לנו לראות שתמיד פנה האדם אל מה שלמעלה ממנו בהכינו שהוא היסוד לטעם החיים.

השונות, הן פרי הרגשת האדם ברגעים של ריכוז, של מגע עמוק עם מה שלמעלה ממנו, ביטוי למה שחש האדם כחובתו, כתפקידו, כיעודו. הרגשת החובה, התפקיד, היעוד, נעשתה אז ברורה ושקופה וקיבלה ביסוס וזכות. הערכים המונחים ביסודן של הדרישות הם משותפים לכל הדתות ומקורם ברגעי מגע, ברגעי השראה אמיתיים.

הציורים, הדמויים, מאפשרים היווצרות של יחס אישי לכוח העליון, למקור הכל, לטעם הכל, והיהפכותו למרכז בעל תוקף מחייב. ההקרנה מלמעלה אינה יותר ענין לרגעים; היא נהפכת לבסיס קבוע בחיים.

הביטוי שנתקבל עוד מדורות קדומים לציין את העליון, המקור והטעם, הוא: אל, אלוה. הביטוי „אלוהים” מקורו בדתות שהכירו באלים (כוחות עליונים) רבים. בתקופה בה החלו בני אדם להרגיש ולהבין שכל האלים הרבים אינם אלא גילויים של ספירה אחת שוב לא פנו אל אל פלוני או אלמוני כי אם לכל האלוהים. כשנוצרה אמונת היחוד בישראל (היינו: האמונה שיש רק כוח עליון אחד ויחיד שהקרנתו מורגשת בכל היש) • נתקבל הביטוי אלוהים כדי לציין את האחד (אע"פ שצורתו הדקדוקית, צורת הריבוי, נשארה). בביטוי זה השתמשו כשם שהשתמשו בשמו של האחד: „יהוה” (יהיה אשר יהיה. לפי אולברייט: הוה אשר הוה — שורש ומרכז כל ההויה), וכשם שהשתמשו בשם „אדני”, כלומר: מה שלמעלה מהכל ומושל בכל.

בדרגות קדומות יחסו מדות, תכונות והתנהגות אנושיות לאלים, וגם בתורת משה שנמנעה מלשוות לאלוהים דמות וצורה, כי האחד הוא כל כך כולל ומקיף שאי אפשר לתארו בביטוי ציורי אחד שהוא בהכרח מוגבל ומצומצם, האלוהים הוא אישיות שאפשר להתקשר עמה, לפנות אליה ולחוש את נוכחותה, גם אם לא ניתן לתארה בדיוק. כי העיקר לא היה אף פעם דימוי האלוהים ותיאורו כי אם ההתקשרות עמו והגשמת דרישותיו. כדי לקיים התקשרות והגשמה מתמידות באה עבודת-אלוהים, עבודת אלוהים של היחיד המאפשרת לו מגע אישי והגשמה אישית ועבודה

• כל היש על אף הגיון הגדול שבו (שיש בו ניגודים וסתירות) מצטרף ומתלכד מסביב למרכז אחד. כל אשר בטבע וכן כל אשר בעולם האדם, בנפש ובחברה, הכל מתקשר ומשתלב. זה תוכנו של המונותיאזם.

של הציבור או הקבוצה שבה הציבור או הקבוצה מתקשרים עם האלוהים, והתקשרות זו היא בעלת עוצמה יותר גדולה ויותר יציבה (אם כי היא עשויה ליהפך על נקלה לחיצונית). זה הוא התפקיד של התפילה, הקרבן והחג המצויים בכל הדתות.

אם ההתקשרות היא אמיתית, היינו: אם היא נעשית מתוך מגע נפשי ומתוך התכוונות רצינית; אם קבלת הציוויים היא אמיתית, היינו: אם היא נעשית מתוך הרגשה נכונה, האלוהים הוא אלוהים חיים והדת (ההשקפה על האלוהים, על דרישותיו ועל דרך קיומן) היא חיה. אם ההתקשרות אינה מתחדשת ומקימים את הציוויים ללא הרגשה מתודשת; אם הכל הוא דיבור, תיקוף, מסורת, או הכל מת, האל והדת, ועבודת האלוהים אינה מחיה ומרחיבה אלא כובלת ומעיקה.

סכנת המוות גדולה בדת באשר הדת נמסרת מדור לדור, אם בעלי המסורת, המנהיגים ומדריכי המאמינים, הם אישים חיים ויודעים למסור באופן חי ולמצוא מנהיגים ומדריכים שיירשו אותם — הדת היא חיה. ואם הם מוסרים את הדת באופן מאובן לאנשים מאובנים שאינם יודעים ל"תרגם" הכל ללשון זמנם, לחדש את הראשונות — הדת מתה.

עד סוף ימי הביניים נולד האדם וחי בעולם שידע את האלוהים. האל החי (ולעתים לא רחוקות: המת) היה גורם מכריע בחייו וקבע את אופיים. היו תקופות של התדלדלות ואחריהן באו תקופות של התחדשות. נמצאו אישים שנתנו מובן, שהחיו את התוכן ואת המסגרת של הדת וחדשו את הקשר החי עם הגבוה, עם מקור הכל.

הדורות האחרונים היו דורות של התאבנות לרוב הדתות. הדתות הפכו מכוחות מחיים לכוחות כובלים. האדם רצה בחיים ועל כן השתחרר מהן. ההשתחררות מן הדת המסורתית מבלי שתבוא במקומה דת יותר חיה ויותר אמיתית גרמה לכך שהאדם כמעט נותק ממקורו והחלו חיי אדם וחברה ללא הקרנה מלמעלה. באידיאלים השונים שנאחזו בהם בני אדם בתקופה זו יש משהו מן האלוהי, אבל רבים הם בני האדם שחיהם מדולדלים, ורבים הם בני האדם שאבד להם גם הכוח להאמין. הם מכבידים את לבם שלא יחדור לתוכו משהו מן האלוהי. הם מקימים לעצמם שיטות עיוניות כדי להגן על עצמם מפניו. הוקמו מחיצות ברזל

והן מבדילות בין האדם כבעל חי בהול וטרוד לבין האדם כבעל חי השואף לנעלה.

תפקידו של האדם בעתיד לחדש את המגע, את הקשר החי עם האלוהי. התנ"ך הוא הספר שכולו מוקדש לקשר זה ומשום כך אנו מפנים אליו את הנוצר.

מבקש אתה להכיר הכרה ברורה את גדולתו של אותו גילוי שגילתה תורת ההווה של המקרא לדורי דורות, צא וראה מה בין כתבי הקודש של ישראל לכל אותם הספרים הקדושים של האומות, שקרקע גידולם מחוץ לתחום השפעתו של התנ"ך. אין לך בכל הספרים הללו שום ספר כמותו של המקרא, שהדושיח בין השמים והארץ ממלא את כל חללו. הוא מספר לנו על אלוהים הקורא אל האדם וחוזר וקורא אליו, ועל האדם הקורא אל האלוהים וחוזר וקורא אליו. ... זה גופה של תורה הממלאה את חללו של המקרא — שחינו הם שיחה שבין מעלה ומטה.

אבל כלום עדיין יפה כוחה של תורה זו לחיים של ימינו? מאמינים ושאינם מאמינים חולקים על כך. שלומי האמונה המסורה אומרים: ודאי כל מה שנאמר בכתבי הקודש הוא אמת לאמיתה, ודאי שבימי-קדם דבר אלוהים אל בחיריו שבבני אדם, אבל מאז נסתלקה רוח הקודש מאתנו, והשמים דוממים כנגדנו, ורק על-ידי ספרי התורה המסורה לנו בכתב ובעל-פה נודע לנו רצונו של מקום על אשר נעשה ועל אשר נחלל... ושאינם מאמינים... כל מערכת הדושיח שבמקרא אינה בעיניהם אלא מעשה מיתוס בלבד, שגדול תלמודו לתולדות הרוח, אבל אי אתה יכול לתתו עניין לחינו היום. כנגדן של שתי הדעות הללו, הקורא בתנ"ך באמונה ובתום-לב, בעל-כרחו שידבק בהכרה שלמד מתוכו: מה שהיה הוא שהיה לנו וגם יהיה לעולמים, והוא שהוא הוה לנו אות ומופת הוא, שכך היה מעולם. הרי זה מעשה המתחדש והולך בכל יום מימות עולם ועד סוף כל הדורות, והוא שנתן לו המקרא לבוש ציורי מובהק בצורת זיכרון-קדומים המוקף זיו. באותם המאורעות והמצבים, שאין שיעור להם ואין קץ לחליפותיהם, ואף-על-פי כן הם גלויים וברורים למי שעין בוחנת לו, העליון מדבר אל לבנו בשעות הייחוד של החינתו. ואף ניתנה הלשון, שבה אנו יכולים לענות לו: היא שפת מעשינו והתנהגויותינו, תגובותינו בקום ועשה ובשב ואל תעשה; כלל כל התשובות הללו שאנו משיבים הוא מה שאנו רשאים לכנותו בשם חובת האדם בעולמו במשמעותה כעיקרה. טעם יסודי זה לקיומנו למדנו מספר המקרא, וכל שעה שאנו קוראים בו בכוזת-אמת, הבנת עצמנו מתחדשת והולכת בנו.

מ. בובר, במשבר הרוח, מוסד ביאליק תשי"ג.

* * *

בסיפור „שני הזקנים“ מאת ל. טולסטוי מתבארים באופן חי הביטויים: לראות את אלוהים, אלוהים בא, אלוהים נוכח. (וכן בסיפור: „מקום שם אהבה, שם האלוהים“.)

שני הזקנים

א

שני זקנים נמנו וגמרו לעלות ירושלימה לשטוח תפילתם לפני בורא עולם. אחד איכר עשיר היה ושמם יפים טאראסיץ' שביליב. והשני אדם לא עשיר יליסיי בודרוב.

היה יפים איכר מיושב בדעתו. יי"ש לא שתה, טבק לא עישן ואף לא הריח, את פיו לא ניבל, מן המחמירים היה ותקיף בדעתו. שתי תקופות כיהן כזקן הכפר ומשפרש לא היה גרעון בקופה. משפחתו מרובת אוכלוסיין: שני בנים ונכד נשוי, וכולם דרו בצוותא. כל עצמו גברתן היה ועבדקן ובעשור השביעי לחייו אך זה הנצה השיבה בזקנו. ויליסיי זקן לא עשיר ולא עני. תחילה היה שכיר לעבודות נגרות ולעת זקנה נשתקע בביתו והיה מגדל דבורים. אחד הבנים בעבודות חוץ עבד והשני בבית. מטבע ברייתו היה יליסיי אדם שמח וטוב לב. מיי"ש לא הדיר עצמו, גם טבק הריח וגם בשיר היה נותן קולו, אלא שנוח לבריות היה וכל מעשיו בנחת נעשים. כל עצמו איכר היה שקומתו לא גבוהה, גון פניו שחרחר, זקנקנו מסולסל וקרחתו משתרעת על פני כל גולגלתו — כמוהו כנביא אלישע שעל שמו נקרא.

זה מכבר נדרו הזקנים נדרם ונדברו ביניהם לילך, אלא שטאראסיץ' לא נסתייע לו הדבר. עסקיו מרובים היו וטרדוהו, זה נכנס לתחומו של זה ואין לדבר סוף. עוד זה בעינו עומד וזה בא: יש שאת נכדו משיא הוא ויש שממתין הוא לשובו של בנו מן הצבא. או שמעלה הוא בדעתו בקתה חדשה לבנות.

פעם אחת נועדו הזקנים יחדיו ביום טוב של מועד, ישבו על הקורות. — אם כן — אומר יליסיי — אימתי נלך לקיים נדרנו, מס לאדוננו לפרוע.

נתכרכמו פניו של יפים.

— מוטב שנמתין קמעה — אומר הוא — שנה קשה יצאה לי: עלה בדעתי בקתה זו להקים, כסבור הייתי אשקול מאה רובלים ועוד קמעה אוסיף, והנה כבר אל תוך המאה השלישית גוררתני זה ועדיין לא נשלמה

המלאכה גזרה היא — רואה אני — שעד הקיץ נמתין. בקיץ, אם ירצה השם, גלך ויהי מת.

— על פי השכל שלי — אומר יליסיי — אסור לדחות. עכשיו צריכים לילך. בדיוק העונה — אביב.

— העונה עונה, אלא שהמתחיל בעסק אומרים לו גמור.

— וכי אין לך מי שיגמור? בנך בעסקיך יעסוק.

— היאך יעסוק? הבכור שלי אין לסמוך עליו — נותן בכוס עינו.

— לכשנמות, אחא, יחיו גם בלעדינו. חייב גם הבן ללמוד.

— צדקת, אחא. אף-על-פי-כן רוצה אדם לסיים עסקיו בעוד עינו פקוחה עליהם.

— אח, רחימאי! אין לדברים סוף ולא עליך המלאכה לגמור. הנה

זה עתה הנשים בביתי את הבית ניקו, לחג התקינהו. מסתבר: כאן זרוש

משהו ושם נחוץ דבר-מה. והדברים אין להם שיעור. סחה לי כלתי הבכירה.

זו שעיניה ברצשה: „ברוך השם — אומרת היא — שהחג בעצמו מגיע

ואינו ממתין לנו. שאם לא כן כמה יגיעות היינו מתייגעים ולא היינו מגיעים לידי גמר.”

נתהרהר טאראסיץ.

— מעות הרבה — אומר הוא — השקעתי בבנין זה. וגם לדרך

אי אתה יכול לצאת ריקם. מאה רובלים דרושים ולא מצער היא.

נצטחק יליסיי.

— אל תחטא בשפתיך, אחא — סח לו — אמידות שלך פי עשרה

משלי ואי אתה חדל מלדבר על מעות. אמור לי רק אימתי נצא והמעות

— אף שאינם בידי — יהיו.

נתחייך טאראסיץ.

— בעל ממון נתגלה בעולמו של הקדוש ברוך הוא — אומר הוא

— ומנין תיקח את המעות?

— בבית אגרד ויתלקט כהוא זה. יספיק מוטב, לא יספיק עשרה

כוורות ממכורתתי לשכני אמכור. זה מכבר משדלני הלה.

— ואם נחילים יפים יצאו תהא מצר על כך.

— מצר? לא, אחא, מימי לא הייתי מצר, אלא על עונותי. אין

לך דבר בעולם היקר מן הנשמה.

— צדקת, אחא. אף־על־פי־כן בדין שהענינים בבית תקינים יהיו, ורע הדבר אם מוצא אתה פגמים בהם.
— ואם בגשמותינו פגמים יהיו, הרי שבעתיים רע. נדר נדרנו בדין שנקיימנו ונלך. אנא, נלך.

ב

שידל יליסיי את חברו. נמלך יפים בדעתו ובשחרית בא אל יליסיי.
— נלך, אחא — אומר הוא — אמת בפיך. החיים והמות בידי שמים. כל עוד בין החיים אנחנו וכוחותינו במתנינו שומה עלינו לילך.
לא יצא שבוע ימים והזקנים מוכנים היו. טאראסיץ' היו לו מעותיו בביתו. גטל לעצמו מאה רובלים לדרך ומאתיים לזקנה הותיר.
יליסיי אף הוא מוכן היה. מכר לשכנו עשר כוורות מן המכוורת, והדבורים שיתבקעו מאותן עשר כוורות אף אותן לשכנו הועיד. נצטבר בידו פדיון של שבעים רובלים מכל אלה. הזקנה את מעותיה האחרונות נתנה לו מן השמורות עמה ליום קבורתה; הכלה את שלה נתנה.
הפקיד יפים טאראסיץ' את כל עסקיו בידיו של בנו הבכור, ציוהו על הקציר ועל הזבל והורהו כיצד משפצים את הבקתה וכיצד מותחים עליה גג. כל ענין נתן דעתו עליו ועל הכל ציוה את בנו. ויליסיי לא ציוה את הזקנה אלא על הכוורות שנמכרו; את הדור החדש שיוולד להפריד הורה ולהחזיקו לחוד ואת המכור לשכן למסור בלי תרמית ואונאה. ואלו על עניני הבית אפילו את פיו לא פצה. העסקים יתנהלו מאליהם בעזרת השם. הרי בעלי הבית אתם, ממילא תדעו לעשות את הדברים על הצד היותר טוב. הכינו הזקנים צידה לדרך, לביבות ביתיות אפו, תרמילים תפרו, חותלות חדשות גזרו, נעלי לכש חדשות נעלו, ועוד זוג סנדלים גטלו עמהם לשעות הצורך, ויצאו לדרך. ליום בני הבית עד לנתיבה ושמו הזקנים לדרך פעמיהם.

הולך יליסיי ורוחו טובה עליו. אך התרחק מן הכפר מיד נשתכחו ממנו כל עסקיו. אין הוא מהרהר אלא בכך שיפיק רצון חברו בדרך, שלא יהא מעז פניו כלפי הבריות, שיגיע למחוז חפצו ויחזור לביתו באהבה ובשלום. מהלך יליסיי בדרך ובפיו תפילה מלחש או את מעשי הקדושים — מאלה שהיו זכורים לו — משנן בעל־פה. מזדמן לו אדם בדרך או במקום לינה מיד מכוון יליסיי לבו לנהוג עמו בדרך ארץ וביראת

פרקי הדרכה לתנ"ך

אלהים ולומר לו דברים שירחיבו דעתו. מהלך הוא ולבו עלו בקרבו. אלא שבדבר אחד לא יכול היה לכבוש את יצרו. רצה לחדול מלהריח טבק, את הקופסית בביתו השאיר, אך בדרך עגמה עליו נפשו. פגע בו מי שפגע ונתן לו טבק. היה יליטיי מפגר מדי פעם בפעם מחברו — שלא יהא זה חלילה שותף לדבר עברה — ושואף קמצוץ בנחיריו.

הולך גם יפים טאראסיץ'. הולך כהלכה, צועד בטוחות, דבר רע אינו עושה ופיו לבטלה אינו פותח. אלא שלבו כבד עליו ועניני הבית מדריכים מנוחתו: שמא שכח לצוות לבנו דבר-מה, ושמא אין הבן מקפיד על מצוותו. יראה בדרך היאך תפוחי אדמה זורעים או זבל מובילים ומהרהר בלבו: כך או לא כך עושה בנו על פי מצוותו. פעמים נדמה שמוכן הוא לביתו לחזור, להורות על הכל או במו ידיו את הכל לעשות.

ג

הלכו הזקנים חמישה שבועות. נתרפטו געליהם, אלו שמן הבית גיטלו, וכבר קנו להם חדשות. באו אל ארץ החוחולים*. מאז יצאו מבתיהם היו בכל מקום משלמים בעד פתם ולינתם, משבאו אל החוחולים היה כל אחד קופץ בראש ומזמינם על מנת לזכות במצות הכנסת אורחים. לביתם מכניסים, מאכילים ושכר אינם נוטלים. ולא עוד אלא שממלאים תרמיליהם צידה לדרך: פעמים לחם ופעמים אפילו לביבות. כך עשו הזקנים כשבע מאות מילין, משל צפרי דרור היו. עברו עוד איפרכיה והגיעו למקום של רזון. עדיין היו הבריות מכניסים אותם לבתיהם ושכר לינה לא נטלו מהם, אלא שחדלו להאכילם. אפילו לחם לא בכל מקום נתנו, ולפעמים גם במעות לא ניתן להשיגו. אשתקד — סחו הבריות — שנה שחונה היתה. העשירים ירדו מנכסיהם ומכרו כל שהיה להם, האמידים נידלדלו והעניים קצתם עקרו מכאן לגמרי וקצתם מחזרים על הפתחים או נמקים בבתיהם. בחורף פסולת שבלים ומלוחים אכלו.

לילה אחד נשתהו הזקנים בעיירה, קנו להם לחם כחמש-עשרה ליטראות, לנו שם לילה ויצאו לפני עלות השחר כדי להרחיק לכת עד שעת החום. עברו כעשרה מילין והגיעו לנחל. ישבו, שאבו מים בספל,

* חוחולים — אוקראינים, תושבי רוסיה הקטנה בפי העם.

טבלו פתם, סעדו לבם והחליפו נעליהם. ישבו לפוש קמעה. שלה יליסיי את קופסית הטבק. נד לו בראשו יפים טאראסיץ.

— כיצד זה — סח — אין אדם נפטר מפיגול שכזה. הניד ידו יליסיי.

— גבר עלי יצרי — השיב — ומה אעשה לו. קמו, הלכו הלאה. עברו עוד כעשרה מילין באו לכפר גדול. התהלכו בו לארכו ולרחבו וכבר עלה החום. נתייגע יליסיי, נתחשק לו לנות, צמאנו לשבור, אך טאראסיץ לא נעצר בדרך וקשה לו ליליסיי לגרור עצמו אחריו.

— צמא אני — אומר הוא.

— אם כן שתה לך, אני איני רוצה. עמד מלכת יליסיי.

— אתה — אומר הוא — אל תמתין לי, אני רק אסור הנה, לבקתה זו, אשתה דברימה ואשיגך כהרף עין. — ניחא — אומר הלה.

המשיך יפים טאראסיץ בדרכו לבדו ויליסיי נפנה אל הבקתה. נתקרב יליסיי אל הבקתה. הבקתה לא גדולת, בצבע משוחה, שחורה מלמטה, לבנה מלמעלה, אלא שהטיח כבר נתקלף, נראה כי לא צבעוה ימים רבים, והגג פעור מצד אחד. הכניסה אל הבקתה מן החצר. נכנס יליסיי לחצר, רואה סמוך לגבליית אדם שרוע, צנום, ללא זקן, כותנתו תחובה במכנסיו כדרך החוחולים. נראה כי שכב האיש בצינה, אלא שהשמש יצאה והישירה עליו קרניה. שוכב הוא ואינו ישן. קראו יליסיי בקול, ביקש לשתות ולא נענה. „אפשר שדווי הוא ואפשר שאינו מסביר פנים לבריות” — הרהר יליסיי ונתקרב לדלת. שומע הוא תינוק בוכה בבקתה. הקיש יליסיי בטבעת הדלת.

— בעלי הבית! — אין קול. עמד והקיש בדלת במטהו. — נוצרים! — אין עונה.

— עבדי אלהים! — אין קשב. וכבר רצה יליסיי לילך מהם וחלאה, והנה שומע הוא מאחורי הדלת דומה כי גונח מישהו. „אפשר שפורענות נתרגשה כאן, בדין שאציץ”.

הלך יליסיי אל הבקתה.

ד

סיבב יליסיי את טבעת הדלת — לא נעולה הדלת. הסיטה ועבר משם אל המבוי. הדלת של הבקתה עצמה פתוחה. משמאל תנור; ממול פינת הקודש ובה איקונין, שולחן; ליד השולחן — ספסל. על הספסל זקנה יושבת בגילוי ראש, אין על בשרה אלא כותנתה בלבד. את ראשה על השולחן השעינה ולידה תינוק מצומק — דומה עשוי שעה — כרסו נפוחה. את הזקנה בשרוולה מושך והוא עצמו מיילל ומבקש דברימה. נכנס יליסיי לבקתה. צחנה עולה לו באף. מביט הוא ורואה מאחורי התנור אשה שרועה במיטה. שוכבת אפרקדן, אינה נותנת דעתה על כל אשר סביבה, רק קולות צרודים מגרונה פולטת ואת רגלה פעמים מותחת ופעמים אוספת. מפרכסת היא ומיטלטלת מצד אל צד וריח רע נודף ממנה. גראה כי מפרישה פרשה בשכבה ואין איש שישמשנה. זקפה ראשה הזקנה, ראתה אדם.

— מה רצונך? — סחה בלשון החוחולים — מה רצונך? אין לנו, בן אדם, ולא כלום.

הבין יליסיי דבריה, ניגש אליה.

— אני — אומר הוא — מים לשתות נכנסתי, שפחת אלהים. — אין, אומרת אני, אין. אין מה לקחת. לך לך.

התחיל יליסיי חוקר ודורש.

— מה זה? אין ביניכם אף אדם אחד בריא שישמש אשה זו? — אין אף אחד; הבעל בחצר גוסס ואנחנו כאן.

ראה התינוק אדם זר ונשתתק לשעה קלה. ואולם אך פתחה הזקנה את פיה חזר ותפסה בשרוולה.

— לחם, סבתא, לחם — ושוב נתן קולו בבכי.

רצה יליסיי עוד להוציא מפיה של הזקנה, אלא שאותה שעה גרר עצמו האיכר אל תוך הבקתה, עבר לאורך הקיר ורצה על הספסל לשבת, אך לא הגיע וצנח בפינה על יד הסף. לא ניסה לקום ופתח בדיבור. מפטיר מלה אחת, מתנשם ושוב פולט מלה.

— חולי — אומר הוא — נפל עלינו... רעבים... ברעב מתים אנחנו — הורה האיכר בראשו על הילד ונתן בבכי קולו.

טלטל יליסיי את התרמיל שמאחורי כתפיו, חילץ זרוצותיו,

הטיל תרמילו על הקרקע, אחר כך הגביהו, הניחו על הספסל והתחיל מתירו. התירו, הוציא לחם, סכין, פרס פרוסה, הושיטה לאיכר. לא קיבל האיכר, אלא הורה על התינוק ועל הילדה — כלומר — להם תן. נתן יליסיי לתינוק. חש התינוק בלחם, גמשך אליו, תפס את הפרוסה בשתי ידיו ואת כל חטמו שיקע בה. יצאה ילדה מאחורי התנור, לטשה עיניה על הלחם. נתן יליסיי גם לה. פרס עוד פרוסה ולוקנת נתן. נטלה גם הזקנה, התחילה לועסת.

— טוב היה — אומרת היא — אילו מים מישהו הביא. שפתי נצטמקו. אני רציתי — אומרת היא — להביא. אפשר אתמול ואפשר היום — כבר איני זוכרת. נפלתי, לא הגעתי, והדלי שם נשאר אם לא לקחו מישהו.

שאל יליסיי היכן הבאר אצלם. פירשה לו הזקנה. הלך יליסיי, מצא את הדלי, הביא מים, השקה את הבריות. אכלו התינוקות עוד לחם, מים שתו, גם הזקנה אכלה, ואלו האיכר הדיר עצמו.

— הנשמה — אומר הוא — אינה מקבלת.

והאשה אפילו לא ניסתה לקום. רוחה לא שבה אליה ועדיין פרכסה במיטתה. הלך יליסיי לכפר, נכנס לחנות. קנה דוחן, מלת, קמח, שמן. פשפש ומצא גרזן. הטב עצים ואת התנור הסיק. התחילה הילדה מסייעת בידו. בישל יליסיי תרביך ודייסה, האכיל את הבריות.

ה

טעם האיכר כזית, וגם הזקנה אכלה, והילדה עם הזאטוט אפילו את הספל כולו ליקקו וצנחו בהיחבק יחדיו לישון. סחו לו האיכר והזקנה כיצד התגלגלו הדברים והגיעו למה שהגיעו. — גם קודנו — אומרים הם — לא בעושר חיינו. והנה שנה שחונה באה והאדמה לא נתנה יבול. עוד בסתיו התחלנו אוכלים מה שהיה לנו. אכלנו הכל, התחלנו משכנים ומאנשים טובים לבקש. בתחילה היו נותנים ואחר כך מסרבים. יש כאלה שהיו שמחים לתת, ואין להם. גב לבקש התחיל הלב נוקף. לכולם חייבים אנו — למי מעות, למי קמח, למי לחם. חיפשתי לי — אומר האיכר — עבודה. אין עבודה. בכל מקום רק בשביל אוכל נדחקים הבריות לעבודה. יום אחד עובד אני ושניים הולך בטל — עבודה מחפש. הלכו הזקנה והילדה למרחקים לחזר

על הפתחים. המתת רע, אף אחד לחם אין לו. אף-על-פי-כן היינו מתפרנסים איך שהוא. חשבנו עד היבול החדש גשרך ימינו בדתקות, אלא שמימות האביב כלו הנדבות, הבריות קפצו ידם כליל. גסתפחה שדנו ועל הכל באו החלאים. ימי הרעה הגיעו. יום אחד אוכלים ושני ימים אין אוכל. התחלנו אוכלים עשב. נפלה האשה למשכב ואני — אומר האיכר — גם לי אין כוח, ואין פת להברותנו.

— לבדי אני — סחה הזקנה — מכלי יצאתי. כלו כוחותי ונחלשתי. הילדה אף היא נחלשה ומורך נכנס בלבה. שלחה אל השכנים — לא הלכה. נתחבאה בקרן זוית ואינה יוצאת מתוכה. נכנסה השכנה שלשום וראתה שרעבים אנחנו וחולים, נפנתה והלכה. אף היא עצמה בעלה הלך, התינוקות נשארו ואין לה במה להאכילם. כך שוכבים היינו ולמות חכינו.

שמע יליסיי דבריהם, נמלך בדעתו וגמר בלבו שלא ילך באותו יום להשיג את חברו. נשאר עמהם ולן שם.

בבוקר קם יליסיי והתחיל עושה במלאכת הבית, משל חבקה — ביתו שלו. לש עיסה יחד עם הזקנה, הסיק תנור. עם הילדה הלך משכן לשכן להשיג את הדרוש. והבית ריק, אין בו דבר: לא מן הכלים שלמשק נחוצים ולא מדברי לבוש. התחיל יליסיי מצייד את הבית בכל הדרוש: מקצתם בעצמו מתקין, מקצתם בחנות קונה. שהה כך יליסיי יום אחד, שהה שני ימים, שהה גם יום שלישי.

נתאושש הזאטוט, התחיל מהלך על גבי הספסל, מתרפק על יליסיי, והילדה נתנערה לגמרי. רוחה טובה עליה והיא בכל מלאכה עוזרת. כל הימים אחרי יליסיי רצה:

— דוד! דודן!

אף הזקנה קמה, אל השכנה ניגשה. גם האיכר התחיל מהלך ותומך עצמו בקיר. רק האשה שכבה, אלא שביום השלישי שבה אליה רוחה, לאכול ביקשה.

— מילא — מהרהר יליסיי — לא עלה בדעתי זמן כה רב לבזבז. עכשיו אלך.

1

ביום הרביעי — הוא יום סיום סדר התעניות * — מהרהר יליסיי בלבו: «את סעודת הבשר שלאחר ימות הצום אסעד עמם בצותא, אקנה להם דבר-מה לחג ובערב אלך לי». שוב הלך יליסיי לכפר, קנה חלב, קמח לבן, שומן, בישלו ואפו — הוא והזקנה — ובבוקר הלך יליסיי לתפילת שחרית. חזר וסעד עם הבריות. אותו יום קמה גם האשה, התחילה מתהלכת. והאיכר התגלח, כותונת נקיה לבש — כיבסה לו הזקנה — הלך לכפר אל איכר עשיר. אותו איכר עשיר גם החציר וגם הדגנים הועבטו לו. הלך איפוא לבקש שמא יתן מן החציר ומן הדגנים עד ליבול החדש. לעת ערב חזר בעל-הבית עצוב ופרץ בבכי. מנע רחמיו האיכר העשיר, אמר לו: «הב מעות». שוב נתהרהר יליסיי: «כיצד יחיו הללו עכשיו: — חושב הוא בלבו — הבריות לקצור ילכו — ולהם קציר אין — החציר הועבט. ינוב השיפון, הבריות יפתחו באסיף (יבול ברכה הניבה השנה אמא-אדמה!), ולהם אפילו לייתל אין למה: נמכרה תנובת חלקתם. אלך מהם מיד ידרדרו כמו קודם! נתבלעו מחשבותיו של יליסיי ולא הלך בערב — עד לשחרית דחה. הלך לישון בחצר. התפלל, שכב לישון ושנתו גודדת: מכאן לילך הוא כבר צריך — שהרי גם בלאו הכי מעות הרבה זמן הרבה בזבו — ומכאן על הללו הוא מצר. הבריות צרכיהם מרובים ואי אתה יכול לספק את כולם. לא היה בדעתי אלא מים להביא להם ופרוסת לחם לכל אחד מהם לתת, ועד היכן הגיעו הדברים. עכשיו לך תפדה להם גם את דגנם וחצירם. דגנם תפדה — משמע פרה קנה לתינוקות וסוס לאיכר אלומות להוביל. כנראה הסתבכת, אחא, יליסיי קוזמיץ'. נעקרת מחופך ונתבלבלו חושיך. הגביה עצמו יליסיי, נטל את הקפתן שמתחת לראשו, פרשו, הוציא קופסית טבק, הרית, רצה להצליל מחשבותיו ולא נסתייע לו הדבר. הרהר, הרהר ולא העלה דבר. גם לילך חייב הוא וגם על הללו רחמיו כמורים. וכיצד עליו לנהוג אין הוא יודע. גולל את הקפתן מתחת לראשו ושוב שכב. שכב ומשקרא הגבר נתנמנם. פתאם דומה כי העירו מישהו. רואות עיניו כאילו לבוש

* צום או תענית על-פי מושגי הדת האורתודוכסית פירושם תקופה מסוימת

של השנה שבה אין אוכלים מאכלי בשר.

הוא בכל בגדיו, מקלו ותרמילו עמו ושומה עליו לעבור בשער, והשער פתוח רק כדי שיעור רחבו של אדם אחד. נכנס לשער, והנה תרמילו נתפס מצד אחד; רצה לנתקו ונתפסה חותלתו מצד שני. כיון שנתפסה ניתרה. התחיל מנתקת והנה לא במשוכה הוא נתפס, אלא הילדה היא שמחויקה בו וצוחת: "דוד, דודון, לתסו" ניבט ברגלו והנה הזאטוט מחזיק בחותלתו. מן החלון הזקנה והאיכר מציצים. ניעור יליסיי וסח לעצמו בקול: "מחר אפדה — אומר הוא — את הדגנים ואת החציר, סוס אקנה וקמח עד ליבול החדש וגם פרה לתינוקות אקנה. שאם לא כן תהא הולך אל מעבר לים לחפש את המשיח ובתוך תוכך תאבדנו. חייב אני את הבריות הללו ליישר". ונרדם יליסיי עד אור הבוקר. בבוקר השכים קום, הלך אל האיכר העשיר — את השיפון פדה וגם את דמי החציר שילם. קנה מגל — אפילו את מגלם מכהו — הביא הביתה. שלח את האיכר לקצור והוא עצמו סיבב על בתי האיכרים. מצא אצל הפונדקי סוס ועגלה למכירה. הגיעו לעמק השוה, קנה; אף שק קמח קנה, העמיסו על העגלה והלך פרה לקנות. הולך יליסיי ומשיג בדרכו שתי נשים מבנות החוחולים שהלכו לפניו. משיחות הללו זו עם זו ושומע יליסיי כי בלשונן הנשים מדברות. קולט הוא דבריהם ומבין כי בו הן משיחות. — ראוהו, ובתחילה לא ידעו מי הוא, סבורים היו: אדם פשוט. נכנס, אומרים הם, לשתות ונשאר לגור. מת, מה לא קנה להם! בעיני ראיתי היאך היום אצל הפונדקי סוס ועגלה קנה. שמא אינו בשר ודם? נלך נתהה עליו.

שמע דיבורם יליסיי, הבין שמשבחים אותו ולא הלך לקנות את הפרה. חזר אל הפונדקי, נתן לו דמי הסוס. רתמו ונסע לבקתה, והקמח בעגלתו. נתקרב לשער, נעצר וירד מן העגלה. ראו בעלי הבית את הסוס והיו תמהים עליו. מעלים בדעתם כי בשבילם נקנה הסוס, אלא שפיהם ללבם אינו מגלה. יצא בעל הבית, פתח את השער.

— מנין לך — אומר הוא — סוס, סבא?

— קניתי — אומר הלה — בזול נודמן לי. לך קצור לו עשב בארגז ושים לפניו ללילה וגם את השק פרוק.

התיר בעל הבית את הסוס, את השק לאמבר הביא, קצר עשב כדי שיעור מנתו של סוס, שם לפניו בארגז, שכבו לישון. יליסיי שכב

בחוץ: למן הערב הוציא תרמילו לשם. הכל נרדמו. קם יליסיי, קשר תרמילו, נעל נעליו, לבש קפתנו ויצא לדרך בעקבותיו של יפים.

ז

הרחיק יליסיי כדי חמישה מילין, האיר השחר. ישב תחת עץ, התיר תרמילו, מנה מעותיו: נותרו לו שבעה עשר רובלים ועשרים פרוטות. מילא — אמר בלבו — עם ממון שכזה לא תגיע מעבר לים, וכל המקבץ נדבות למען שמו של המשיח אפשר שחטאים הוא מרבה ולא מצוות. יפים עמיתי לבדו יגיע וגם בעדי נר יעלה. ועלי כנראה ירבץ מס אדוננו עד יום מותי. תודה לאל, האדון רב חסד הוא ואינו דוחק.

קם יליסיי, טלטל תרמילו מאחורי כתפיו והלך בחזרה. רק את הכפר עקף שלא יראוהו הבריות. עד מהרה הגיע לביתו. לשם הלך — קשתה עליו ההליכה, פעמים בשארית כוחותיו היה גורר עצמו אחרי יפים. בחזרה הלך — קפצה לו הדרך ולא ידע ליאות מה היא. הולך לו, משל אין החליכה אלא שעשוע, במטהו מגפגף, כשבעים מילין ליום עושה.

בא יליסיי לביתו, כבר נאספה התבואה מן השדות. שמחו בני הבית לקראת זקנם, פתחו פיהם ושאלו בכה ובכה, על שום מה הוא אחרי חברו נחשל, מדוע לא הגיע והביתה חזר. לא סח להם יליסיי. — לא זיכינו השם — אומר הוא — ממוני בדרך הפסדתי ואחרי חברי נחשלתי, מתוך כך לא הלכתי לשם. סלחו לי, למען השם. והחזיר לזקנה את שארית מעותיו. שאל יליסיי על עסקי הבית: הכל כשורה, עבודות המשק נעשו כולם, כל דבר בעתו, וחיים כולם בשלום וברעות.

באותו יום שמעו גם בני ביתו של יפים כי חזר יליסיי, באו לשאול על הזקן שלהם. אף להם סח יליסיי אותם הדברים. — הזקן שלכם — אומר הוא — הגביר הילוכו ונפרדו דרכינו שלושה ימים לפני ימי פטרוס הקדוש. רציתי להשיגו, אלא שכך נתגלגלו הדברים שממוני נתפור ולא נותרו לי מעות לילך. עמדתי וחזרתי.

היו הבריות תמהים כיצד זה אדם פיקח ומעשי שטות עשה. הלך ולא הגיע, רק מעותיו בזבו. תמהו ושכחו. אף יליסיי שכת. התחיל

עוסק בעבודות הבית: יחד עם בנו עצים הכין לחורף, עם הנשים תבואה דש. כיסה את המטמרות, סדרים במכורת עשה. עשר כוורת דבורים על זלדותיהן לשכן מסר. רצתה הזקנה שלו להעלים כמה מן הנחילים שיצאו מאותן כוורת מכורות, אלא שיליסי עצמו ידע אלו כוורת עקרות היו ואלו הוציאו נחילים. נתן לשכנו שבע עשרה כוורת במקום עשר. הביא יליסי את כל עסקיו לידי גמר, שלח את בנו לעבודות חוץ והוא עצמו ישב בימות החורף, קלע נעלי לכש וניקר כפתי עץ על מנת להתקין כוורת מהם.

ח

כל אותו היום, שבו נשתהה יליסי בבקתתם של החותולים, המתין יפים לחברו. לא הרחיק לכת וישב. המתין, המתין, נתנמנם, ניצור, שוב ישב — חברו איננו. כלו עיניו מיחל. כבר השמש מאחורי האילנות שקעה — יליסי איננו. „שמא עבר על פני — אמר הוא בלבו — ולא ראיתיו. ושמא הסיעו מישהו ולא השגיח בי בשנתי. לא ייתכן שלא ראני. בערבה רואים למרחוק. אם אני אחזור — מהרהר יפים — והוא ירחיק לכת קדימה, ניפרד ושוב לא ניפגש. נהיה מפסידים ולא נשכרים. אלך קדימה, נודמן יחד במקום לינה.“ בא לכפר, ביקש את השומר: „אם יבוא ישיש שכזה יוליכו לאותה בקתה.“ לא בא ללון יליסי. המשיך יפים בדרכו. שאל את הבריות שמא ראו ישיש אחד שראשו קרח? איש לא ראה. תמה יפים והלך לבדו. „ניפגש — חושב הוא — במקום שניפגש, באודיסה או בספינה“ — והסיח דעתו.

נודמן לו הלך בדרך והלך עמו. חבוש ההלך כומתת גזירים ולבוש גלימת כמרים, שערו ארוך, והוא בהר אתוס הקדוש היה ובפעם השניה עולה ירושלימה. נפגשו במקום לינה, פתחו בשיחה והלכו יחדיו. הגיעו לאודיסה בשלום. שלושה ימים חיכו לספינה. ציילנים רבים היו מחכים עמהם, מהם מארצות שונות ומשונות. שוב חקר ודרש יפים על יליסי — איש לא ראהו.

התקין יפים לעצמו דרכון לחוף-לארץ — תמישה רובלים הספיקו לכך. נתן ארבעים שקלים בשביל נסיעה הלך וחזור, קנה לחם ודגים מלוחים — צידה לדרך. הטעינו את הספינה וגם את הציילנים השיטו. אף טאראסיץ' וההלך עלו לספינה. העלו את העגנים, הפליגו בים. יום

אחד שטו בטוב. לעת ערב קמה סערה. הספינה מיטלטלת והמים מציפים אותה. נתרעשו הנוסעים, הנשים פתחו בצווחות והגברים, מאלה שחלושים יותר, התרוצצו על פני הספינה ותררו להם מקום. גם על יפים נפלה האימה, אך השים עצמו כמי שלא איכפת לו. מקום שבו נשתפל על הרצפה למן הרגע שעלה — סמוך לזקנים שמטאמבוב העיר — שם ישב כל הלילה וכל היום הבא אחריו. רק את תרמיליהם החזיקו והגה מפיהם לא הוציאו. ביום השלישי נח הים — ביום החמישי עגנו בקושטה. אלה מהצליינים שירדו לחוף הלכו לראות את כנסיית סופיה — מקדש החכמה — ששם עכשיו הטורקים שולטים; טאראסיץ' לא ירד. כל היום בספינה עשה — רק חלה לבנה קנה לו. עמדו מעת לעת ושוב הפליגו בים. עגנו ליד סמירנה העיר ועוד עיר אחת אלכסנדריה שמה. הפליגו משם והגיעו בשלום ליפו העיר. ביפו מקום הנחיתה לכל הציילנים; שבעים מילין ברגל עד לירושלים. גם הנחיתה מוראה היה גדול על הבריות: הספינה גבוהה ומן הספינה מטילים את הנוסעים למטה אל תוך הסירות. הסירה מתנענעת והלב פועם שמא יחטיאו ולא יכוונו אל הסירה. כשניים מן הנוסעים נרטבו, אך הכל נחתו בשלום. נחתו, הלכו ברגל; ביום השלישי, בצהרי היום עלו ירושלימה. עמדו מחוץ לעיר, במגרש הרוסים. החתימו דרכוניהם, סעדו פת צהריים, הלך יפים עם ההלך לסייר במקומות הקדושים. לקבר הקדוש עצמו היתה עוד הכניסה אסורה. הלכו אל מנזר האבות. הקהילו לשם את כל עולי הרגל, הושיבום גברים לחוד ונשים לחוד. ציוו עליהם לחלוץ נעליהם ולשבת בחצי גורן עגולה. התפללו מעריב ושחרית והזכירו נשמות הוריהם. בבוקר הלכו למנזר אברהם אבינו. ראו את הר המוריה, שעליו עקד אברהם את בנו. את כל המקומות הראה לו ההלך ובכל מקום אמר היכן וכמה מעות חייבים לנדב. לשעת מנחה חזרו למגרש הרוסים, סעדו לבם. שעה שהתקינו עצמם לשינה התחיל ההלך פולט גניחות, מפשפש בבגדיו ובודקם. גנבו ממני — אמר הוא — ארנק עם מעות. עשרים ושלושה רובלים היו. שני שטרות בני עשרה ושלושה בודדים.

היה ההלך מצר על כספו, אך לא היתה עצה — שכבו לישון.

ט

שכב יפים לישח והביאו הקדוש־ברוך־הוא לידי נסיון.
 „לא גנבו את מעותיו של ההלך — אומר הוא בלבו — סבור
 אני שלא היו לו מעות. בשום מקום לא נדב אף כחוא זה, היה מצוות
 עלי לתת מתת, והוא עצמו לא נתן, ואפילו ממני רובל אחד נטל”.
 תרהורים שכאלה עולים על לבו של יפים ותוך שהוא מהרהר מקטרג
 הוא על עצמו: „מי שמך — אומר הוא — שופט על בני אדם. חוטא אני.
 מוטב שאחדל מלהרהר”. מסיח דעתו ומיד שוב נזכר עד מה פקוחה עינו
 של ההלך על מעות והיאך סח כי גנבו ממנו את ארנקו, ואין דבריו
 נשמעים כדברי אמת. „לא היו לו מעות — אומר הוא בלבו — אחיות
 עיניים היא”.

בבוקר קמו והלכו למנין ראשון של שחרית לכנסיית התחיה הקדושה
 — נלווה ההלך אל יפים ואינו מרפה ממנו. באו אל הכנסייה. המון עם רב
 נתקהל שם. מהם רוסים ומהם בני עמים שונים: יונים, ארמנים, טורקים,
 סורים. בא יפים אל השער הקדוש עם כל הקהל. נזיר חוליכם לשם.
 רצה לפטור עצמו מן ההלך — עדיין הטרידוהו הרהורי עברה עליו
 — אלא שהלה לא זו ממנו. אף לתפילת מנחה ליד הקבר הקדוש נלווה אליו.
 רצו קרוב יותר לגשת ולא הספיקו. נצטופף הקהל ואין אדם יכול למוש
 ממקומו, לא לפנים ולא לאחור. עומד יפים, משקיף לפניו, מתפלל ומפעם
 לפעם בחיקו ממשש לדעת אם נמצא שם ארנקו או לאו. נכפלו המחשבות
 בראשו, אחת אומרת: מרמה אותו ההלך. והשניה אומרת: אם אינו מרמה
 ובאמת נגנב ארנקו הרי שיש חשש שגם לו עלול לקרות מקרה שכזה.

י

עומד יפים, מתפלל ומביט לפניו אל תוך המקדש, שבו הקבר הקדוש
 עצמו. ומעל לקבר מנורה דולקת ושלושים וששה קנים בה. עומד יפים,
 משקיף מעל לראשיהם של הבריות, פלאי פלאים! מתחת למנורה עצמה,
 מקום שם אש החסד בוערת, לפני כל הקהל, רואה הוא עומד ישיש בקפתן
 של צמר, קרחתו מבהיקה על מלוא רוחב גולגלתו כקרחתו של יליסיי
 בודרוב.

„דומה הלה ליליסיי” — מהרהר הוא — „אלא שלא ייתכן כי

יליסיי הוא זה. הן לא יכול היה להגיע לפני. הספינה שקדמה לנו שבוע לפנינו הפליגה. לא ייתכן שהקדים, ובספינתנו לא היה. את כל הציילנים ראיתי".

אך עלה ההרהור ברוחו של יפים, מיד פתח הישיש בתפילה והשתחוה שלוש פעמים: פעם אחת לפניו, לאלהים, ואחר כך לשני הצדדים לכל עדת המאמינים. משהפך ראשו לצד ימין הכירו יפים. "אכן, בודרוב הוא. אותו זקנקן שחרחר, מסולסל, והשיבה בלתיים, אותם הגבינים, העיניים והחוטם — הוא הוא יליסיי בודרוב. כמראהו וכתארו". שמח יפים על שמצא את חברו והיה תמה כיצד עלה בידו להקדימו. — יישר כוחו של זה — מהרהר יפים — עד היכן עלה בידו להגיע. דומה כי נודמן לו מין אדם שכוח שפילס לו דרך. אלך אל היציאה ואמצאנו שם. אפרוש מן ההלך שלי, זה בעל הכומתה, ואלך עמו שמא אף אותי קדימה יוליך.

היה יפים משגיח שלא יחמוק יליסיי מעיניו. נסתיימו התפילות, וע הקהל, נידחקו ודחקו הצדה את יפים. שוב נפלה עליו אימת. חושש היה שמא יגנבו ממנו את ארנקו. לחץ יפים בידו על הארנק והתחיל מבקיע לו דרך לצאת למרחב. נחלץ ויצא. הלך, הלך, תר אחרי יליסיי גם כאן וגם במקדש. ראה עם רב בתאי המקדש, בריות שונות ומשונות: מאלה שהיו אוכלים כאן, שותים יין, ישנים וקוראים כאן. ויליסיי איננו בשום מקום. חזר יפים למגרש הרוסים — לא מצא את חברו. באותו ערב לא בא ההלך. נעלם ואת הרובל לא החזיר. נשאר יפים לבדו.

למחרת הלך יפים שוב אל הקבר הקדוש יחד עם אחד מוקני טאמבוב העיר, מאלה שבמחציתם הפליג בספינה. רצה להבקיע לו דרך קדימה ושוב דחקהו. עמד סמוך לעמוד ופתח בתפילה. ניבט לפניו — מתחת למנורה, ממש סמוך לקבר הקדוש, במקום קדמי שוב עומד יליסיי. פישק ידיו ככהן ליד המזבח ומבהיקה קרחתו על מלוא רוחב גולגלתו. "מילא — אומר יפים בלבו — שוב לא יחמוק ממני". דחק עצמו קדימה, פרץ לו דרך, הגיע — יליסיי איננו. כפי הנראה הלך. וביום השלישי ליד הקבר הקדוש שוב הביט הוא ורואה במקום הכי קדוש עומד יליסיי גלוי לעין כל, ידיו פשוקות ועיניו נשואות למעלה, משל מראות רואה הוא מעליו. ומאירה קרחתו על מלוא רוחב גולגלתו. "מילא — מהרהר יפים

— הפעם לא יחמוק ממני, אלך ואעמוד בפתח היציאה שם נמצא זה את זה ושוב לא ניפרד". יצא יפים, עמד ועמד, חצי יום עמד, כל הקהל עבר על פניו — יליסיי איננו.

ששה שבועות עשה יפים בירושלים ובכל מקום ביקר: גם בבית לחם וגם בביתניה וגם על שפת הירדן. ליד הקבר הקדוש חותם על כותונת חדשה הטביע על מנת להיקבר באותה כותונת, ומים מן הירדן בצלוחיה נטל. גם עפר מארץ הקודש לקח עמו וגם גרות לאש החסד, ובשמונה מקומות הזכרת נשמות בפנקס רשם. הוציא כל מעותיו ולא הותיר אלא כדי להגיע לביתו. שם פעמיו לדרך חזרה. בא ליפו, ישב בספינה, הפליג בים לאודיסה ומשם הלך לביתו ברגל.

י"א

חזור יפים לבדו באותה הדרך. ככל שקרב אל ביתו שוב נתמלא לבו דאגה: כיצד חיים בביתו בלעדיו. "בשנה אחת — מהרהר הוא — הרבה מים זורמים. מקים אדם ביתו כל ימי חייו ולרוששו אפשר בשעה קלה". כיצד ניהל בנו את העסקים בלעדיו? והאביב מה זה הביא עמו? והבקר כיצד חרף? והבקתה האם כהלכה שיפצוה?
הגיע יפים עד לאותו מקום שבו נפרד מיליסיי אשתקד. אין להכיר את הבריות. מקום שאשתקד מצוק היה עכשיו הכל באמידות חיים. הברכה שורה בשדות, הבריות חזרו לאיתנם והפורענות נשתכחה מלבם. לעת ערב נתקרב יפים לאותו הכפר שבו נחשל אחריו יליסיי אשתקד. הוא אך נכנס לכפר מיד קפצה לעומתו ילדה מאחורי ביקתה ועליה כותונת לבנה.
— דוד! דודון! בא אלינו.

רצה יפים לעבור מעליה ולא הניחה לו הילדה, תפסה בשולי בגדו וגיררתו אל הביקתה, והיא עצמה צוחקת.

יצאה אל המפתן אשה עם ילד ואף היא רומזת לו:

— היכנס נא, סבא, תסעד פת ערבית ותלון אצלנו.

נכנס יפים. "דרך אגב — אומר הוא בלבו — על יליסיי אשאל.

דומה זו היא הביקתה שלתוכה סר לשתות מים".

נכנס יפים. פרקה האשה את תרמילו מגבו, הגישה לו מים

לרחיצה, הושיבתו ליד השולחן. הודה לה טאראסיץ, שיבת את דדי

הבית על שמכניסים אורחים הם ומניחים להלך לחסות בצל קורתם.
גדה בראשה הזקנה.

— אסור לנו — אומרת היא — שלא להכניס אורח, ואם הלך הוא לא כל שכן. בזכותו של הלך חיים ידענו. קודם חיים היינו ואת האלהים שכחנו. הביא עלינו עונש מן השמים והיינו מצפים כולנו למוות שיבוא. בקיץ עד לידי כך הגענו, שכולנו דוויים שכבנו ובבית אין פת לחם. וכבר נגזר עלינו למות אלמלא שלח לנו אלהים זקן כמוך. בעיצומו של היום נכנס מים לשחות ונשאר עמנו. השקנו, האכילנו, הקימנו על רגלינו ואת אדמתנו פדה. סוס ועגלה קנה ובידינו השאיר.

נכנסה הזקנה לבקתה, שיסעה את האשה:

— ואין אנו יודעים אם אדם היה ואם מלאך אלהים. את כולנו אהב, על כולנו חמל. הלך לו ולא אמר מי הוא, ולשלומו של מי נתפלל — אין אנו יודעים. זכור לי, כאילו עכשיו קרה הדבר: שוכבת אני, מצפה למותי, רואה — נכנס ישיש, נמוש שכזה, קרחת בראשו, ומבקש לשמות. ואני עוד בעוונותי הרבים אמרתי בלבי: "מה להם משוטטים הללו?" והוא מה רבו מעשיו! משראה אותנו, מיד הטיל תרמילו הצדה, הניח הנה, במקום זה, התירו...

אף הילדה נכנסה לתוך דבריה.

— לא, סבתא — אומרת היא — הוא קודם לכן באמצע הבקתה הטיל את תרמילו, ואחר כך על הספסל שם.

פתחו בויכוח ביניהם והיו מונות את כל מעשיו: היכן ישב, היכן ישן, מה עשה, מה אמר ולמי אמר.

עם רדת הלילה בא גם האיכר בעל־הבית רכוב על סוסו ואף הוא התחיל מספר על חיי יליסיי בביתם.

אלמלא בא אלינו — סת — כולנו מתים היינו בעוונותינו הרבים. ביאוש גססנו כאן, שוכבים ומלינים על הקדוש ברוך הוא ועל ברואיו. והוא על רגלינו העמיד אותנו, ובזכותו הכרנו את הבורא והאמנו באנשים טובים. יגן עליו המושיע! לפני כן כמו בהמה חיינו, בא זה ועשאנו בני אדם. האכילו דרי הבית את יפים, השקוהו, השכיבוהו לישון ואף הם שכבו. שוכב יפים ואינו ישן. יליסיי אינו זז מראשו כפי שראהו שלוש פעמים בירושלים במקום הקדמי.

„ובכן, זה הוא המקום שבו הקדימני — מהרהר הוא — טרחותי שלי אפשר שרצה אלהים ואפשר שלא רצה. ואת שלו ודאי רצה.“
בבוקר פטרוהו הבריות בברכת פרידה, שמו לו בתרמילו סופגניות לדרך והלכו לעבודה — ויפים יצא לדרך.

י"ב

שנה תמימה הלך יפים. באביב חזר לביתו.
הגיע לביתו לעת ערב. בנו לא היה בבית: במסבאה היה. חזר הבן שתוי, פתח יפים בחקירה ובדרישה. כל שראה העיד כמאה עדים כי נסתבך הבחור: את מעותיו בזבו לריק ואת עסקיו הזניח. התחיל אביו מייסרו בדברים. התחיל הבן מתקצף כנגדו.
— חייב היית — אומר הוא — את עסקיך בידך ליטול. ואילו אתה הלכת לך, את כל המעות נטלת וממני דורש ליתן את הדין.
נתכעס הזקן והלקה את בנו.
בבוקר הלך יפים טאראסיץ' אל זקן הכפר לקחת דברים עמו על בנו. עובר הוא על פני חצרו של יליסיי. עומדת זקנתו של יליסיי על המפתן, מברכת אותו.
— שלום, אחא — אומרת היא — האם בשלום עלית לרגל, רחימאי?

נעצר יפים טאראסיץ'.

— ברוך השם — אומר הוא — עליתי. את הזקן שלך בדרך איבדתי, אבל שומע אני כי חזר הביתה.
פתחה הזקנה את פיה והתחילה משיחה עמו. מטבע ברייתה חומדת לשון היתה.

— חזר — אומרת היא — מטה לחמנו, מכבר חזר. זמן קצר לאחר יום עליתה של הבתולה הקדושה. שמחה רבה שמחנו על שהביאו אלהים. עגמה נפשנו בלעדיו. כבר אין ממש בעבודתו — הלכו שנותיו — אף-על-פי-כן ראש וראשון הוא לנו, והשמחה שורה במעוננו כל אימת שהוא מצוי. והבחור — כמה שמח לראותו. בלעדיו — אומר הוא — כמו בלי מאור בעיניים. מתעגמת נפשנו בלעדיו. מחמדנו הוא, אהוב הוא עלינו, חביב עלינו.

— כלום בביתו הוא עכשיו?

— בבית, במכורת, נחילים כונס. יפים יצאו הנחילים — אומר הוא. כוח כזה נתן בורא העולם לדבורה השנה, שהזקן אינו זוכר כמותו. אנו מלאים חטאים כרימון — אומר הוא — והקדוש ברוך הוא מעניק לנו מטובו. היכנס, רחימאי, ישמח הזקן לראותך.

הלך יפים. עבר במבוי, עבר בחצר ובא אל יליסיי למכורת. נכנס למכורת ורואה עומד יליסיי מתחת לעץ ליבנה. בלי רשת, בלי כפפות, בקפתן אפור. ידיו פשוקות, עיניו נשואות למעלה. והקרחת מבהיקה על מלוא רוחב גולגלתו, ממש כשם שעמד בירושלים לפני הקבר הקדוש. ומעליו, כמו בירושלים, מבעד הליבנה קרני חמה מרצדות כאש בוערת. וסביב ראשו דבורי פז בעטרה נקלעו — חגות ואיגן עוקצות אותו. געצר יפים.

קראה לו לבעלה הזקנה של יליסיי.

— עמיתך — אומרת היא — בא.

הפך ראשו יליסיי, שמח, זו לקדם פני עמיתו. הולך ומלקט לו בנחת

את הדבורים מתוך זקנו.

— שלום, אחא, שלום, איש טוב. האם יפה עלית לרגל?

— רגלי עלו. ולך ממימי הירדן הבאתי. סור אלי וקח לך. אך

כלום רצה הקדוש ברוך הוא את טרחותי?

— יתברך שמו הקדוש ויגן עלינו המשית.

שתק יפים שעה קלה.

— רגלי שלי היו שם. והנפש שמא גפשי שלי היתה ושמא של

מישהו אחר.

— הכל בידי שמים, אחא, הכל בידי שמים.

— בדרכי חזרה נכנסתי גם לאותה בקתה שבה נחשלת אחרי...

נתבהל יליסיי והתחיל מזדרז.

— הכל בידי שמים, אחא, הכל בידי שמים. הבה ניכנס לבקתה.

דבש אביא לך.

טשטש יליסיי את השיחה כדי להסיח את הדעת ופתח בדיונים

על עניני תבית.

נתאנח יפים ולא סח ליליסיי על דרי הבקתה, אף לא סיפר לו

שראהו בירושלים. נתחוויר לו שכל אחד בעולמו של הקדוש ברוך הוא

מצווה לשלם נדדיו ומסיו באהבה ובמעשים טובים.

דונמא להתרחקותו של האדם מן האלוהי, כיצד היה עליו לעמול עד שתפס שבעצם יש לו חלק באלוהי יותר מכל בני סביבתו אע"פ שחשב שהוא רחוק מאוד ממנו, מוצאים אנו בתיאור דמותו של אחד מגבורי הרומן „אנה קארנינה“ של ל. טולסטוי — קונסטנטין לוינ. לוינ הוא אדם בעל ערכים הבוחל בחיים העירוניים. שלא כבני מעמדו הוא משתלב בחיי הכפר. הוא מגיע בהזדמנויות שונות להזדהות אמיתית עם הסביבה והאנשים וחש באופן עמוק את העבודה והחיים בטבע. הוא מתרחק מן החיים הצבוריים ומן הקריריוס, אינו רודף כבוד והאהבה אינה אצלו ענין לשעשוע. הוא רוצה לחיות חיים בעלי תוכן.

אך אין הוא תופס מהי הדת ולמה היא באה וכן אין הוא תופס את האלוהי העומד במרכזה. הוא מרגיש שיש בו משהו אבל אינו רואה כל קשר בין שאיפותיו לנעלה לבין הדת. ובצדק, כי הדת כמו שהיא בזמנו היא מאובנת. על כן קיומה מיותר בעיניו. לאחר לבטים רבים הוא מבין שאין לזהות את הדת המאובנת עם האלהות החיה. הוא מבין שמה שיש בו ומביא אותו להיות כמו שהוא הוא האלוהי והוא עיקר הדת וכל השאר טפל. הוא רואה שגילוי זה עוזר לו להיות יותר מבוסס וחזק. לבטים ורגעיה הראה אלה מתוארים במבחר הבא מתוך פרקי הספר האחרונים.

ל ו י ן

מתוך „אנה קרנינה“ לל. טולסטוי *

בשעה שהיה לוינ שואל ודורש בלבו, מה הוא ובשביל מה הוא חי, היה בא לכלל יאוש מבלי מצוא תשובה, אך בחדלו לשאול בלבו כזאת, נדמה, שהוא יודע היטב גם מה הוא, גם בשביל מה הוא חי, כי היו כל מעשיו ודרכיו בבטחה ובכוונות מבוררות, ולא עוד אלא שדוקא בימים האחרונים התנהג הרבה יותר מקודם לזה בבטחה ובכוונות מבוררות.

בשובו בראשית ימי יוני אל הכפר, שב גם אל מעשהו, הנהגת עניני האחווה, משאו ומתנו עם האכרים ועם שכניו, הנהגת עניני הבית, עסקי אחותו ואחיו, שהיו גם הם בידיו, יחוסיו אל אשתו ואל קרוביו, דאגתו לילד, ציד הדבורים החדש, שנמשך לבו אחריו מימי האביב ההוא — אלה הדברים אשר הטרידוהו כל היום.

ובדברים האלה עסק, לא שלפי השקפות כלליות הורה היתר לעצמו לעסוק בהם, כמו שהיה נוהג קודם לזה; להיפך, אחרי אשר מצד אחד נואש

* על פי תרגומו של טביוב בהוצאת „שטיבל“.

מטובת הכלל, בגלל העסקים השונים שהתחיל בהם למטרה זאת ולא עלו בידו, ומצד אחר נטרד מאד בהרהורי לבבו וברוב העסקים הפרטיים שהוטלו עליו מכל עבר — נטש כל רעיון לטובת הכלל, אך הדברים האלה משכו את לבו מפני שנדמה לו שהוא חייב לעשות מה שהיה עושה — מפני שלא יכול להמנע מעשותו.

עד העת ההיא היה מתבונן בכל פעם שהשתדל לעשות דבר שיש בו טובה לבריות (מידה זאת היתה בו כמעט מימי ילדותו וגדלה בו עמו יחד עד תכלית ימי בגרותו) לכל מין האדם, לרוסיה, או אך לכל כפר אחוזתו, כי הרהורי הדבר הזה נעימים, אך העסקנות בעצמה לא היתה כלבבו, לא ברור היה לו למדי, שהדבר נחוץ באמת, וגם העבודה בעצמה, שבתחילה נראתה כמרוכה כל כך, הלכה הלוך וחסר, עד שהיתה לאין; אבל משהתחיל אחרי נשואיו למצוא ספוק לו יותר ויותר במעשיו לביתו, אף על פי שלא הרגיש כל שמחה עוד לזכר עסקנותו, היה מובטח, כי נחוץ הדבר שהוא עוסק בו, ועיניו ראו כי הוא עולה יפה בידו יותר הרבה מבראשונה, והולך וגדל מיום ליום.

כמו על כרחו שקע יותר ויותר בקרקע, כמחרשה זו, שאינה יכולה לעלות מבלי הרחיב את החריץ, שנהיה על ידה.

בני ביתו הוצרכו להתנהג בלי כל ספק כמו שהורגלו אבותיהם ואבות-אבותיהם, כלומר, ללכת בדרכי ההשכלה שלהם ולחנך את בניהם על-פי דרכי השכלתם. דבר זה היה נחוץ, כמו שנחוץ לאדם לאכול את לחם הצהרים שלו, אם נפשו רעבה; וכשם שלחם הצהרים דורש הכנה מראש, כך היה דרוש לנהל את עסקי האחוזה ולמצוא הכנסה לצרכי הבית. כשם שכל אדם יודע בבירור, שעליו לפרוע את חובו, כך ידע לויין, שמוטל עליו לשמור ולנהל את נחלת אבותיו באופן שיהא בנו מחזיק לו טובה בירשו אותה, כשם שהוא בעצמו החזיק טובה לאבי אביו על כל מה שבנה ונטע בה, ומשום זה לא יכול להחכיר את האדמה, כי אם הוצרך לעסוק בה בעצמו, להחזיק מקנה, לזבל את השדות ולנטוע עצי יערות.

אי אפשר היה לו להמנע מעסוק בעניני סרגי איבנוביץ', בעניני אחותו ובעניניהם של כל האכרים, שבאו לבקש עצות מפיו ושהורגלו מכבר לעשות כן, כשם שאי אפשר לאדם להשליך את הילד שהוא מחזיק מקודם על זרועותיו. נחוץ היה לו לדאוג לגיסתו ולילדיה, שייטב להם בביתו,

אחרי קראו אותה להתארח אצלו, ולא יכול להמנע משבת אתם מעט בכל יום.

וכל זה, יחד עם ציד חיה ועוף וציד הדבורים החדש, נתן ענין רב ללויין בחיים, אשר לא מצא כל טעם בהם בשעת הרהוריו.

אך מלבד אשר ידע בברור גמור מה לו לעשות, ידע במידה זו ממש גם איך לעשות כל זה ואיזה עסק חשוב מחברו.

אם טוב עשה אם אין, לא ידע, ולא רק לא היה נכון להביא ראיות, שכן צריך להתנהג, כי אם גם נמנע מדבר ומהרהר בזה.

הרהוריו הביאו אותו לידי ספקות והפריעוהו מראות, מה ראוי לעשות ומה אין לעשות. אך בשעה שלא הרהר, כי אם עסק בעניני תחיים, הרגיש תמיד כי שופט נאמן שוכן בקרבו ומורהו להבדיל בין טוב לרע בכל פעם ששני דרכים לפניו, ובזמן שעשה דבר שלא כהוגן, הרגיש זאת ברגע. ככה היה חי בבלי דעת ובלי ראות כל אפשרות לדעת, מה הוא ובשביל מה הוא חי, והיה מצטער כל כך על חסרון ידיעתו זה, שהתירא, שמא יאבד עצמו לדעת, ויחד עם זה פלס לו בכטחה ובאומץ־לכב נתיב מיוחד בחיים.

הימים היו ימי העבודה המרובה ביותר שכל העם הרוסי מראה בהם שקידה של מסירות נפש, שאין כמוה בתנאי חיים אחרים ושהיו הבריות מוקירים אותה מאד, אילו היו בעלי המידות האלה יודעים בעצמם את ערכן, אילו לא היה הדבר גשנה ונעשה בכל שנה, ואילו לא היו תוצאותיו פשוטות כל־כך.

לקצור ולהביא אל מקומותיהם את השיפון ואת שבולת השועל, לגמור את קציר־השחת, לחרוש שנית את שדות־הבור, לדוש את התבואה ולזרוע את זרע התורף — כל זה נראה לנו כדבר פשוט וקטן. אך כדי שיספיקו לעשות כל זה, צריך שכל בני הכפר מזקן ועד נער קטן יעבדו בלי הפסק בכל שלשת או ארבעת השבועות האלה פי שלשה מבבל עת, בעודם נזונים אך בתמד ובבצלים ובלחם שחור, שהיו דשים ומעבירים אלומות ממקום למקום בלילות וישנים לא יותר משתים או שלוש שעות ביום, ותדבר הנה נעשה ברוסיה שנה שנה.

לפי שרוב ימיו ישב לויין בכפר וחרבה לבוא במשא־ומתן עם

העם אשר בו היה מרגיש בכל שנה בימי המלאכה המרובה הזאת, שאותה ההתעוררות המשותפת לכל עם הארץ שורה גם עליו.

בבקר נסע לראות את זריעת השפון הראשונה ואת הובלת שבולת השועל אל מקום הערמות, משם שב הביתה לשעת קימת אשתו וגיסתו ושתה עמן את הקהה והלך לו אל האחוזת הקטנה, שמכונת־דיש חדשה הוקמה בה והוצרכו להתחיל ולהכין זרע במכונה הזאת.

כל היום ההוא, גם בדברו עם הסוכן ועם האכרים, גם בדברו בבית עם אשתו, עם דולי (אחותה), עם ילדיה או עם חותנו, הרהר אך בדבר האחד אשר העסיקו בימים ההם לבד מעניני האחוזת, ובכל אשר פנה ביקש איזה יחס אל השאלות: "מה אני ואיפה אני ובשביל מה אני פה". בעמדו ברוח הקריר שבאהל הדיש, אשר קרויו היה חדש ושבתו — בכת ענפי־אגוז, שעוד לא נשרו עליהם ולא חדלו לתת ריחם — גלחצה אל בדי קרוי־התבן, בדי צפצפה קלופים, שעוד לא יבשו, הביט פעם בעד השער הפתוח לרווחה, אשר האבק היבש והמר, אבק הדיש, פרץ ופזז בו, אל עשב הגורן המואר באור השמש הלוחט ואל התבן המלא לח, שהוצא ברגע ההוא מן הרפת, פעם אל הסנוניות המתנוססות בראשיהן הטלואים ובמוראותיהן הלבנות, שצפצפו צפצוף קל ובאו במעופן אל תחת הקרוי ועמדו לרגעים עמוד ונופף בכנפיהן בין פרקי השער, ופעם אל האנשים היגעים יגיעה רבה באהל הכהה והמלא אבק, ורעיונות משונים היו בלבבו:

"בשביל מה נעשה כל זה?" — אמר בלבו. — "בשביל מה אני עומד פה ומעביד אותם? מפני מה כולם יגעים ומשתדלים להראותני את שקידתם? מפני מה חוגרת שארית כוחה זקנה זו, מטרוניה, הידועה לי? (אני רפאתי אותה בנפול עליה קורה בשעת הבערה)" — דיבר אל לבו בהביטו אל הזקנה הרוה, אשר גרפה את הדגן במגרפה ודרכה בכל כוחה ברגליה היחפות והשזופות על הנסר הקשה והשרוט. — אז חיתה מחליה; אבל מחר, לאחר זמן, מקץ עשר שנים, היא עתידה להקבר, ומאום לא יותר לא ממנה, ולא מחמוצת־השמלה המתהדרת הלזו, המנפנת את השבלים בתנועה מהירה ונעימה כזאת. גם אותה יקברו, גם את הסוס. הטלוא הזה, אותו יקברו במהרה", — אמר בלבו בהביטו אל הסוס, אשר התנהג בכבדות בעבי בטנו והרבה לנשום בנחירים מורחבים בדרכו על הגלגל המשופע, שהיה הולך וסובב תחתיו. גם אותו יקברו,

וגם פיאודור זה המטיל את השבילים, שזקנו מסולסל ומלא מוץ וכותנתו קרועה על כתפו הלבנה, עתיד להקבר. והוא מפתח את האלומות ומנצח וגוער בזקנות ומתקן בתנועה מהירה את הרצועה שעל גבי הגלגל המכונן, והעיקר הוא, שלא אך אותם, כי אם גם אותי יקברו, ולא ישאר מאומה. בשביל מה?"

כן דיבר אל לבו, ועם זה הביט אל השעון, כדי לחשב כמה יספיקו לדוש בשעה. וצריך היה לדעת זאת, כדי לשער, כמה ידרוש מפועליו ליום. "עוד מעט ועברה שעה שלמה, והם אך החלו את הערמה השלישית" — אמר לוין, ויגש אל המטיל, ובקול-צעקה, שלא נחבא מפני חריקת המכונה, אמר לו שלא יזדרז יותר מדי.

— "מרבה אתה להטיל, פיאודור! ראה, הנה הוא נסתם, על כן אין סמן ברכה. מחק!"

פיאודור, שהושחר בין כה מרוב האבק שדבק בפניו המזיעים, השיב לו גם הוא בקול רם, אך כל מה שעשה היה לא כרצונו של לוין. לוין נגש אל ה"תוף" ויסלק את פיאודור ממקומו ויחל להטיל בעצמו.

אחרי עשותו בעבודה זאת עד סעודת הצהרים לאכרים, — וכבר קרבה שעת הסעודה הזאת — יצא עם פיאודור מן האהל ונכנס עמו בשיחה אצל ערימת שבלי השפון, שהושמה בסדר הראוי על הנסר העשוי לדבר.

אותו המטיל היה מבני הכפר הרחוק, שהחכיר בו לוין קודם לזה אדמה לאכריו, על מנת שיעבדהו בשותפות. אך בשנה ההיא השכיר אותה לבעל החצר שבכפר ההוא. על אודות האדמה הזאת דבר לוין עם פיאודור וישאלהו, אם לא ישכרה פלטון לשנה הבאה. ופלטון מבני הכפר ההוא, אכר עשיר וטוב.

— הדמים מרובים, קונסטנטין דימיטרייביץ, פלטון לא ימצא בה כל כך — ענה פיאודור.

— וקירילוב מאין ימצא?

— מיטיוחה (בשם בוז זה כינה האכר את בעל-החצר) אי אפשר לו שלא ימצא! הוא ילחץ בכוח, ומה שהוא רוצה להרויח ירויח. הוא לא יתוס על אחיו הנוצרי. אבל הדוד פוקניץ, (כך כינה את פלטון הזקן)

ההוא יפשיט עור אדם מעליו? לזה יתן בהקפה, לזה גם יוותר. על כן לא יכניס כל מה שיוציא. הלא איש הוא.

— אך למה יוותר?

— כך דרכו, שונים הם האנשים; האחד חי אך בשביל צרכי גופו, מיטיוחה למשל, אך כרסו ימלא, אבל פוקניץ' — זקן רודף צדק. הוא חי בשביל צרכי הנפש. את האלוהים הוא זוכר.

— מה משמע זוכר את האלהים? מה בשביל צרכי הנפש?

— קרא לוי'ן כמעט בצעקה.

הדבר ידוע, הולך בדרך הישר, בדרכי אלוהים. הלא שונים הם האנשים. גם אתה למשל, לא תרע לאיש...

— כן, כן, שלום לך, — אמר לוי'ן, ונשימתו קצרה מסערת לבו, ויסב ויקח את מטהו וילך משם בחפזון אל מול ביתו. לדברי האכר, שאמר על פוקניץ', שהוא חי בשביל צרכי הנפש, הולך בדרכי אלוהים, כאילו פרצו מאחד המקומות, ממסתרים, המוני רעיונות בלתי ברורים אבל חשובים, וכולם התחילו מפוזים במוחו ורצים אל מטרה אחת, ומעוזרים את עיניו בנוגה אורם.

בצעדים גדולים הלך לוי'ן במסילה הגדולה, הלוך והקשב לא אך לרעיונותיו (עוד לא יכול היה להבינם כראוי) כי אם ביחוד למצב רוחו, אשר לא הרגיש בקרבו כמוהו עד כה.

הדברים שאמר האכר באזניו, נחתו בו כזיק אלקטרי, שקיבץ ואיחד פתאם המון רב של רעיונות נפרדים וחסרי כוח, אשר לא חדלו מעולם להעסיק את מוחו. הרעיונות האלה העסיקוהו שלא מדעתו גם בשעה שדבר על אודות השכרת האדמה.

דבר חדש הרגיש בקרבו ואת הדבר הזה משש בלבו בעונג רב, מבלי לדעת עוד מה הוא.

„לחיות לא בשביל צרכי הגוף כי אם בשביל אלוהים. בשביל איזה אלהים? וכלום יש לך דבר חסר טעם יותר מזה? הוא אמר שאין לחיות בשביל צרכי הגוף, כלומר שאין לנו לדאוג למה שמובן לנו, למה שמושך את לבנו, למה שאנו חומדים, ועלינו לדאוג לדבר שאינו מובן, לאלוהים, אשר לא יוכל איש לא להבינו ולא להביע מה הוא. ואף-על-פי כן? כלום לא הבינותי דברי פיאודור אלה, שאין להם שחר? וכאשר

הבינותי אותם, כלום הטלתי ספק באמיתותם? האם גמרתי כרגע, שהם דברים נבערים, בלתי ברורים, בלתי מדויקים?

לא, כי הבינותי מה שאמר, וכמוהו ממש הבינותי זאת, ואין דבר בחיים שאני מבינו בינה שלמה וברורה כזאת, ומעולם לא פקפקתי ולעולם לא אפקפק בו. ולא אני בלבד, אלא שכל בני האדם, כל באי-עולם, מבינים אך את הדבר הזה לבדו על בוריו ורק בו בלבד אינם מסופקים, ובו לבד דעה אחת לכולם בכל עת.

ואני בקשתי מעשי נסים, הצטערתי על כי לא ראיתי מימי נס, אשר יוכל להיות לי כהוכחה ברורה. נס גשמי איזוהת נפשי זתנה יש נס אחד, שאין זולתו בטבע, והוא קיים תמיד וסובב אותי מכל עברים, ואנוכי לא התבוננתי בו!

פיאודור אומר, כי קירילוב בעל החצר חי בשביל כרסו. הרי זה מובן ודרך פקחים הוא. כולנו בתור יצורים בני-בינה איננו יכולים לחיות שלא בשביל כרסנו. אבל פיאודור זה בעצמו אומר פתאום, שדרך רשע הוא לחיות בשביל כרסנו, שאנו חיבים לחיות לשם רדיפת צדק, לשם אלוהים, ואני מבין מה שנרמז בדבריו! גם אני, גם מליוני האנשים שחיו לפני מאות שנים, גם מיליונים החיים בדור הזה, האכרים, העניים ברוח והחכמים שחקרו וכתבו בענין זה, האומרים כן בלשונם הסתומה, — כולנו מודים בזה בלבד, כולנו מבינים בשביל מה ראוי לחיות ומה טוב לאדם. יחד עם כל האנשים אין לי ידיעה גמורה, נאמנה וברורה חוץ מזו: וידיעה זו אי אפשר להסבירה על ידי השכל — מחוץ לשכל היא ואין לה סבות כל שהן ואי אפשר לה שתביא לידי תוצאות כל שהן.

מעשים טובים שיש להם סיבה, לא טובים הם באמת; וכן אינם טובים, אם מקבלים שכר עליהם. נמצא שהטוב הוא מחוץ לשלשלת הסיבות והתוצאות.

ואתו אני יודע, וכולנו יודעים אותו.

היש לך נס גדול מזה?

האמנם מצאתי את פשר כל הדבר, האמנם תמו צרות נפשי? — אמר לוין בלבו בצעדו במסלה המלאה אבק, ולא התבונן, כי גדול החום וכי עיף הוא, אך הרגיש כי נחלץ ממכאוב ממושך. הרגש הזה שמח את לבו כל כך, שנראה לו כדבר שקשה להאמין בו.

מסערת לבו קצרה נשימתו, ומבלי יכולת ללכת הלאה, נטה מן

המסילה אל היער וישב בצל עצי צפצפת על עשב שלא נקצר, ויסר את כובעו מעל ראשו, שנמלא זעה, וישכב נשען על זרועו על עשב היער הנפוח והמלא עסיס.

„כן, עלי להסביר לעצמי ולחבירי, אמר בלבו ויבט אל העשב שלא נרמס, שהיה לפניו, ויתבונן אל תנועות חסיל ירוק שהתחיל עולה על גבעול אחד ונעצר על ידי עלה-עשב סמוך לו.

„מה נגלה לי?“ — שאל בלבו בהפנותו את העלה, אשר הפריע את החסיל, ובכפפו עשב אחר אליו, כדי שיעבור על העשב התוא. „מה השמחה תזאת לי? מה נגלה לי?

לא נגלה לי מאומה. אך מה שאני יודע נודע לי. אך הוברר לי אותו הכוח אשר לא רק נתן לי חיים, כי אם גם עתה הוא המחייב אותי. נחלצתי מדרך מרמה, הכרתי את רבוני.

קודם לזה הייתי אומר כי החומר הולך ומשתנה בגופי, בגוף העשב הזה ובגופו של החסיל הזה על פי חוקי פיסיקה, כימיה ופיסיוולוגיה ובכולנו, גם בעצים, גם בעננים, גם בכתמי הערפל הכל הולך ומתפתח. מאיזה דבר הוא מתפתח? מה אחריתת של התפתחות זו? התפתחות ומלחמה שאין להן סוף? כאילו אפשר למטרה ולמלחמה במה שאין לו סוף! ואני התפלאתי תמיד על כי בכל עמל רעיוני בדרך הזה לא נגלתה לי מטרת החיים, מטרת תשוקותי ושאיפותי. עתה אני אומר, כי יודע אני את מטרת חיי, שהיא לחיות לשם האלוהים, בשביל הנפש. ומטרה זו, אף-על-פי שהיא ברורה, היא גם פליאה נשגבה. וכן גם מטרת כל היקום. גאווה היא“, אמר אל לבו, ויהפך על בטנו ויחל לענוב גבעולי עשב בזהירות שלא ישברו בידו.

„ולא רק גאות השכל היא זאת, כי אם טפשות השכל. ובעקרו של דבר היא מרמה, מרמת השכל, מעשה רמאות ממש“ — חזר ואמר. ובלבו שנה בקצור את כל מהלך רעיונותיו בשתי השנים האחרונות, ותחילתו היתה רעיון ברור ופשוט על אודות המות למראה אחיו האהוב לו בחלותו באפס תקוה.

בהבינו אז בפעם הראשונה בברור, שכל איש וגם הוא בכלל זה אין לו בימים הבאים בלתי אם לשאת מכאובים ולמות ולהשכח מלב, גמר שאי אפשר לחיות כך, שנחוק לו או לברר לעצמו את החיים באופן שלא יהיו כלעג מר של שד אכזרי, או — לאבד עצמו לדעת.

אך הוא לא עשה גם אחת משתי אלה, כי אם הוסיף לחיות, לעיין ולהרגיש, ולא עוד אלא שבעת ההיא לקח לו אשה ושמח פעמים רבות ומאושר היה בשעה שלא הרהר במטרת חייו.

מה היה פשר דבר זה? פשרו הוא, שהוא חי כראוי ומהרהר שלא כראוי. חי היה (בלי להרגיש בזה) על פי תורות האמת, אשר נקלטו בו יחד עם חלב מינקתו, ובהרהרו לא רק שלא הודה בתורות האלה, כי אם גם השתדל להסירן מלבבו.

עתה הוברר לו, שרק באמונות שנתחנך בהן היה יכול לחיות.

„איזה איש הייתי ומה היו חיי אילו לא הנחילו לי אמונות אלה, אילו לא ידעתי שצריך לחיות לשם אלוהים ולא בשביל צרכי הגוף? הלא הייתי מלסטם, משקר, מרצח. גם אחד מן הדברים המרחיבים דעתי ביחוד לא היה לי.“

יגיעות הרבה יגע בכוח דמיונו ולא יכול לשוות לנגדו את החיה הרעה, אשר היה הוא בעצמו אילו לא ידע בשביל מה הוא חי.

„בקשתי תשובה על שאלתי. אך ההגיון לא יכול להמציא תשובה על שאלתי, — ההגיון איננו ממין השאלה. החיים בעצמם השיבו לי, והתשובה יוצאת מתוך ידיעתי שאני יודע מה טוב ומה רע. וידיעה זו לא קניתי בכל מחיר, כי אם נתונה היא לי ולכל הבריות יחד, נתונה היא, מאשר לא יכולתי לקחתה משום מקום.“

מאיך לקחתי אותה? העל ידי השכל נודע לי שעלינו לאהוב את רענו ולא לשים מחנק לו? בימי ילדותי אמרו לי זאת, ואני האמנתי ושמחתי על כי אמרו לי מה שניתן בלבי מעודי. ומי גילה זאת? לא השכל. השכל גילה את מלחמת הקיום ואת החוק הדורש להכריע את כל המפריעים אותי מלמלא את תאותי. זאת מסקנת השכל. אך לאהוב את הרע לא יכול השכל להורות, כי לא דרך פקחים היא.“

וברגע ההוא זכר לזיון מעשה שהיה לפני ימים מעטים לעיניו בין דולי לבין ילדיה. הילדים נשארו לבדם בבית והתחילו צולים גרגריי-שני על גרות דולקים, ומקלחים חלב איש אל פי אחיו בדמות פונטן. כשבאה אמם וראתה מה שהם עושים, התחילה מסברת להם בפני לזיון כמה יגיעות יגעו הגדולים להמציא להם מה שהם מאבדים, כי כל היגיעות האלה יגעים הגדולים בשבילם וכי אם ישברו את הכוסות, לא יהיה

להם במה לשתות חמים, ואם ישפכו את החלב, לא יהיה להם מה לאכול וימותו ברעב.

ולוין השתומם אז על הילדים, כי שמעו את דברי אמם בלי אותות חרטה, כי אם בפנים זועפות מתוך חשדנות. הם אך נעצבו, על כי נשבת משחקם, ולא האמינו גם לדבר אחד ממה שאמרה להם. גם לא יכלו להאמין, כי לא יכלו לשער את כל תוכן צרכיהם הניתנים להם ועל כן לא יכלו להבין, כי את הדברים הנותנים להם חיים הם מאבדים. "כל זה ענין בפני עצמו" — אמרו הילדים בלבם — "ואין בו מאומה מן המושך את הלב והראוי לעיין בו, שהרי כך היה ויהיה כל הימים. סדר קבוע הוא לכל הימים. בזה אין חפץ לנו להרהר, כל זה מוכן לנו; רצוננו להמציא לנו בעצמנו דבר חדש ומחודש. והנה גמרנו לשים גרגרי-שני בכוס ולצלותם על נר ולקלח את החלב איש אל פי אחיו בדמות פונטן.

הדבר משעשע וחדש הוא, ואינו גרוע כלל משתיה מתוך כוסות". "האם לא כדבר הזה ממש אנחנו עושים, האם לא כן עשיתי אני, בבקשי למצוא ע"י ההגיון את סוד כוחות הטבע ואת מטרת חיי האדם?" — הוסיף לדבר אל לבו.

האם לא זה מעשה כל התיאוריות הפילוסופיות בהביאן את האדם דרך הגיון משונה, שאינו לפי טבעו, לידי ידיעת הדבר, שהוא יודע מכבר ובברור גמור כל כך, שלא היה יכול לחיות בלעדיו? האם לא נראה בברור בהתפתחות התיאוריה של כל פילוסוף, שהוא יודע מראש את מטרתם העקרית של החיים לא פחות מהאכר פיאודור וגם לא יותר ממנו, אלא שהוא רוצה לשוב בדרך הגיונית מוטלת בספק אל מה שידוע לכל?

אילו ניתן לילדים להמציא ולעשות משהו בעצמם ולחלוב פרות בעצמם וכיוצא בזה, כלום היו מפנים לבם לשעשועים? הלא אז היו מתים ברעב. תנו לנו ללכת בדרכי לבנו על פי תאוותינו ורעיונינו בלי הכרת בורא יחיד! או בלי השגת ענין הטוב, בלי הסברת ענין הרע המוסרי.

נסו גא לכונן דבר בלי מושגים אלה!

אנחנו אך מהרסים יען כי שבעים אנחנו ברוחנו. ילדים ממש

אנחנו!

מאין באה אלי הידיעה המשמחת, המשותפת לי ולאכר והנותנת לבדיה מנוחה לנפשי? אי מזה לקחתי אותה?

אני, שנתחנכתי כנוצרי בדעת אלהים, שמלאתי את כל חיי בקנינים הרוחניים הטובים, שנתנה לנו התורה הנוצרית, שכל קרבי ממולאים בקנינים הטובים האלה ובהם אני חי, הנני מהרס, חנני רוצה להרוס, כילדים אלה, את מקור חיי, מבלי להבין מה טיבו.

וכבוא רגע חשוב בחיים אני הולך אל המקור הזה כילדים בזמן שקר להם ובזמן שהם רעבים, ופחות מאותם תילדים, שאמם מחרפת אותם על מעשי תולדותם. אני מרגיש, שאין נסיונותי הילדותיים האלה מצטרפים לי למעשים.

כן הוא, מה שאני יודע נודע לי לא על ידי השכל, כי נתן הוא לי, נגלח נגלה לי על ידי לבי, על ידי האמונה בעיקר תורתה של הכנסית. "הכנסיה? הכנסיה?" — אמר לויך שנית אל לבו ויהפך אל צדו השני וישען על זרועו וישקף למרחוק על העדר, שירד אל חנחר מתעבר שהוא.

"אך כלום אני יכול להאמין בכל מה שהכנסיה מורת אותנו?" — שאל ויחקור בלבו ויתאמץ לזכור את כל מה שיש בו כדי להפריע את המנוחה שהגיע אליה. בכונה הזכיר לעצמו את התורות שהיו משונות בעיניו ביותר והועילו להטות את לבבו מאחורי הדת. — "הבריאה? ואני במה הסברתי את ענין ההויה? בהויה עצמה? באין דבר? — השטן והחטא — ומה אני אומר על מקור הרע...?"

אבל אני אינני יודע מאומה. ולא אוכל לדעת מאומה חוץ ממה שנאמר לי ולכל חברי יחד.

ובאותה שעה גדמה לו, שגם אחת מאמונות הכנסיה אינה סותרת את העיקר, את האמונה באלוהים ובטוב בתור מטרתו היחידה של האדם. כל אחת מאמונות הכנסיה יכולה היתה להתרגם: אמונה ברדיפת צדק תחת צרכי הגוף. וכל אחת מהן לא רק סתרה זאת, כי אם גם היתה נחוצה ליצירת הנס העיקרי, הנראה בכל עת, שהוא האפשרות לכל אדם להכין את הדבר הזה כמות שהוא יחד עם מיליוני האנשים השונים הרחוקים זה מזה, עם החכמים ועם המסתגפים, עם הילדים ועם הזקנים — עם כל איש ואיש יחד, עם האכר, עם המחזרים על הפתחים ועם מלכי-ארץ,

— וליצור בכוח החבנה הזאת את חיי הנפש תמיוחדים, שרק בשבילם ראוי לחיות ורק אותם אנחנו מוקירים".

זפרקדן שכב לו וידבר עם לבנו בתביטו אל רום השמים הטחורים:
 "האם אינני יודע כי מרחב אין קץ הוא ולא רקיע עגול? אבל בכל עמלי שאעמול לפקוח עיני ולכונן אותו בחזקה, לא אוכל לראותם שלא בדמות עגול מוגבל, ואף-על-פי שאני יודע שהוא מרחב אין קץ, אצדק בלי כל ספק בראותי לפני רקיע כחול נטוי, ואצדק בזה יותר מבשעה שאני מתאמץ להרחיק לראותו".

וכבר חדל להרהר, ואך כמו הטת אזניו ויקשב לקולות נסתרים משוחחים בשמחה.

"האמנם האמונה היא זאת?" שאל בלבו, בעודו מסחד לתאמין, שנושע תשועת גדולה כזאת. "אודך, אלוהי! אמר ועוד מעט ונשא קולו בבכי, אבל התאפק וימח בשתי ידיו את תדמעות אשר מלאו את עיניו.

לזין נשא את עיניו וירא וחנת עדר, אחרי כן ראת את עגלתו. והיא רתומה לסוסו השחור, ואת רכבו אשר קרב אל העדר ודבר דברים עם הרועה, אחר כך שמע מקרוב לו את קול הגלגלים ונעירת הסוס, אבל כה היה שקוע ברעיוניו שגם לא שם לב לתבין למה יבוא רכבו אליו, לא שם לב לזאת, עד שנגש הרכב בעגלה וקרא אליו.

— הגבירה שלחתני, אחיך בא ועוד אדון אחד.

כאיש אשר יעור משנתו הית לזין, וזמן רב לא יכול לדעת את אשר לפניו, עד אשר זכר כי חכת לאחיו וכי אשתו דואגת לו בודאי על כי אחר כל כך לשוב.

גם אחיו, גם אשתו, גם האורח, אשר לא ידע מיהו, תיו בעיניו כאנשים אחרים. בכלל נדמה לו שמעתה ישתנו היחסים שבינו לבין כל האנשים.

"ביני ובין אחי לא תתי עוד אותה התנכרות, שהיתה בינינו תמיד, על קיטי (אשתי) לא אתרעם לעולם; עם האורח, יהיה מי שיהיה, אתנהג בחיבה ובעין יפה, עם המשרתים, עם איבן, הכל ישונה".

במושכות המתוחות החזיק לזין את סוסו, ויתבונן באיבן הרכב אשר ישב אצלו בבלי דעת מה יעשה בידיו שנשארו בלי עבודה.

— «הואילה נא להימין, גוע עץ פה» — אמר הרכב וישלח את ידו אל חבל העגלה.

— «אל תגע בו ואל נא תלמדני!» — אמר לוין אשר חרה לו על כי התערב הרכב במעשהו. ההתערבות הרגיוזה אותו כבכל עת, ומיד הרגיש, עד כמה טעה בחשבו, כי מצב רוחו יוכל להפכו כה מהר לאיש אחר בעולם המעשה.

אף על פי שעדיין לא נהיה בקרבו השנוי הטוב שקווה לו, לא חדל לוין כל היום ההוא בשעת כל השיחות השונות, שהשתתף בהן כמו רק מן השפה ולחוץ, שלא בכל כח הגיונו, להקשיב לקול החיים המלאים שבלבו...

... ולא השתדל עוד כבימים הקדומים לזכור את כל מהלך רעיוניו (לזה לא הוצרך). מיד עבר אל אותו הרגש שהנחה אותו בהרהוריו ושהיה תלוי ברעיונותיו אלה, ואת הרגש הזה מצא בלבו וראה שהוא חזק וברור יותר מבראשונה. לא הוצרך עוד, כמו בימים שהיה ממציא לעצמו את הסברות המרגיעות הקודמות, לחזור על כל מהלך הרעיון, כדי למצוא את הרגש המבוקש. להפך, רגש השמחה והמרגוע היה חי בו יותר מבראשונה והרעיון רץ אחרי אותו הרגש ולא השיגו.

דרך הגבעה המודרגת שבחצר הלך והביט אל שני הכוכבים אשר יצאו על פני הרקיע, שבין כה עטה מעטה כהה, ופתאום זכר את הרעיון: «כן הוא, בהביטי אל השמים השיבותי אל לבי כי רקיע זה שאני רואה לא חזיון שקר הוא, אך לא כיליתי לעיין בזה, דבר אחד כיסיתי מעצמי» — אמר בלבו. — «אולם יהי זה מה שיהיה! סתירה בודאי אין בו, אך אתבונן קצת ויתברר הכל!».

«מה זה ירגיוני?» אמר לוין אל לבו, וירגיש כי התשובה על שאלותיו נכונה בקרבו, אף על פי שעדיין אינו יודע אותה.

«כן הוא, הדבר האחד שהתגלות האלוהות נראית בו בלי כל כפק הוא — חוקי עשית הטוב, אשר נגלו לעולם מן השמים ואשר אני מרגישם בקרבי, ובקבלי אותם אני לא מתחבר כי אם מחובר. מדעתי ושלא מדעתי, עם אנשים אחרים לצבור אחד של מאמינים ושם הצבור הזה הוא הכנסיה. אבל היהודים והמחמדים והקונפוציים והבודהיסטים, מה תהא עליהם?» — שאל בלבו את השאלה אשר ראה בה סכנה — «האמנם

אין למאות מיליוני האנשים האלה האוצר היקר הזה, שאין כל טעם וחיים בלעדיו?" רגע אחד הרהר בזה, ומיד השיב אל לבו: "אבל מה אני שואל? אני שואל על דבר יחוסן של כל האמונות השונות שלכל מין האדם אל האלוהות. אני שואל על דבר התגלות האלוהים אל כל העולם עם כל כתמי הערפל האלה. ומה המעשה הזה שאני עושה? — לי בעצמי, ללבי נגלתה בלי ספק אותה הידיעה, שאין להגיע אליה על ידי השכל, ואני מקשה עורפי ומשתדל להביע ידיעה זו בהגיון ובמלים. כלום איני יודע שהכוכבים אינם הולכים?" שאל את עצמו, בהביטו אל כוכב הלכת הבהיר, שבין כה שינה את מצבו לגבי הענף הגבוה שבענפי הלבנה. — "אבל בהיטי אל תנועת הכוכבים, איני יכול לתאר לנפשי את סבוב הארץ, ובצדק אני אומר, כי הכוכבים הולכים.

כלום היו התוכנים יכולים להבין ולחשב דבר, אלו היו מביאים בחשבון את כל תנועותיו המורכבות והשונות של כדור-הארץ?

כל החלטותיהם הנפלאות על אודות מרחקיהם ומשקלם ותנועותיהם וזעזועיהם של הגופים אשר במרחבי השמים מיוסדים אך על תנועתם הנראה של המאורות מסביב לארץ העומדת, על אותה התנועה שאני רואה בעיני עתה, שהיתה אך תנועה בעיני מיליוני אנשים הרבה מאות שנים, שכך היתה וכך תהיה תמיד ושכלל עת אפשר לבחנה בעינים. וכשם שהחלטות התוכנים היו קלושות ורעועות, אילו לא נוסדו על המחזות שבפני השמים כפי שהם נראים לעין במרידיאן (בקו אורך) ידוע ובאופק ידוע, כך היו החלטותי אני קלושות ורעועות, אילו לא נוסדו על אותה הכרת הטוב, שאחת היתה ואחת תהיה לעולם לכל בני האדם, אותה הידיעה שנגלתה לי על ידי התורה הנוצרית ושאני יכול לבחנה בכל עת. אבל את השאלה על אודות האמונות האחרות ויחוסן אל האלוהות איני רשאי ואיני יכול לפתור.

הרגש החדש הזה לא שינה אותי, לא נתן לי אושר, לא האיר עיני פתאום, כאשר קיויתי בהרהורי לבבי, כמוהו כרגש האהבה לבני. גם זה לא קרני פתאום. אבל האמונה — ואולי אין זו אמונה — אינני יודע בעצמי מה היא — אבל הרגש הזה גם הוא נכנס בי מעט מעט, ובמכאובים נכנס, ואיתן מושבו בלבי.

גם בימים הבאים אכעס על איבן הרכב, גם בימים הבאים אבוא בוֹיִכוּחִים ואביע רעיוני שלא במקומם ובזמנם; גם בימים הבאים יהיה

חייך תמיד בין קודש הקדשים שבלבי ובין רעי, וגם אשתי בכללם ;
גם בימים הבאים לא אבין בשכלי, על שום מה אני מתפלל, ואף על פי כן
אתפלל, — אבל חיי עתה, כל חיי, — יעבור עלי מה שיעבור, אין חילוק
בדבר, כל רגע ורגע בחיי, לא רק לא בלי טעם הם עוד, כמו שהיו עד
כה, כי אם יש בהם רעיון ברור, רעיון רדיפת הטוב שאני יכול להכניס
בהם."

הרחוק מן האלהים וההולך בדרכי האלהים

בפנים האישיות פועלים מניעים כגון: החופש, התלות, האהבה, האימה, הבדידות וכו'. ובהיקף פועלים מניעים חיצוניים, חברתיים, נימוסיים, כלכליים, פוליטיים וכו'. החיים הפנימיים הם עיקר, ובה במידה שהחיים החיצוניים (החברתיים, הכלכליים, הפוליטיים וכו') מוקרנים מהם — הם חיים של ממש. האידיאל שרוח האדם שואפת אליו הוא שהמניעים הפנימיים יהיו בעלי מרכז, שייצרו הרגשת חיים מלאה שתשמש בסיס לחיים החיצוניים.

האדם המודרני מופנה החוצה ואינו מפתח את חייו הפנימיים ומשום כך נחלשה ההקרנה הבאה מן המרכז אל ההיקף. הפנימיות ניכרת במרה השחורה שלו שאינה אלא מחאת הרוח הפנימית נגד הנפש שלא ידעה להתעלות. ומשום כך חשוב כיום לעמוד על המניעים הפנימיים כגון החופש והתלות, האימה והבדידות והאהבה וכו'. ההפנמה וההבהרה התודעתית בעניני האישיות נקנות במידת מה בלימוד היצירות הספרותיות.

אחד מסימניה המובהקים של החיצוניות הוא היעלמו של תחום אחד בתרבות האדם: התחום של ההתייחסות האדם עם עצמו. הטירדה וההמולה של החיים הטכניים והפוליטיים משכיחות ומכלות את התחום הזה. ההמוניות בולעת את האישיות ואינה מאפשרת לה להתייחד עם עצמה. תורת ישראל מתנגדת עקרונית לפרישה מן הצבור, אבל הציבור נהפך לחיה טורפת הבולעת את האדם, את העיקר שבאדם, ואין אנו יודעים מה היא הרעה הקטנה ביותר: אם לוותר על הציבור ולהיות כשבלול הזה המתכנס בצדפו או לוותר על ההתייחסות עם עצמנו ועם מה שלמעלה מאתנו כדי שלא לפרוש מן הציבור.

ההתייחסות היא הכרחית למי שרוצה לחיות חיים פנימיים. רבי משה לייב מסאסוב אמר: כל אדם שאין לו בכל יום שעה אחת שלו — אינו אדם. במשנה שנינו: חסידים הראשונים היו שוה"ט שעה אחת ומתפללים. יש להביא את המחנכים ואת החניכים שידעו את טיבה של השהיה הזאת, שיש קשר בינה לבין האידיאה של השבת. הכוונה לשבת שבספר

בראשית ובעשרת הדיברות שבספר שמות ולא לשבת שבמשנה תורה שהעיקר בה הצד המוסרי — הסוציאלי*.

שבת בראשית היא בבחינת הפסק, בבחינת רווח, כדי שלא תהיה הזרימה של הזמן נמשכת תדיר. השבת היא מעין נשימה, הינפשות, ואינה רק מנוחה פיסית או סוציאלית. היא שייכת לעצם קיומו של האדם. האדם אינו יכול להתקיים בזרימה בלתי פוסקת, ועל כן הוא שובת, נח מנוחה שלמה.

המנוחה השלמה שאלוהים רוצה בה היא הרגשת-חיים שאין עמה התחמקות, שאין עמה בריחה, לא לצד העבר ולא לצד העתיד; הרגשת חיים שאין בה מתיחות ולא התפרקות, הרגשה של ברכה, של מלאות; הרגשת חיים שהיא נצחון החיים על המוות (כמובן הנפשי ולא כמובן הפיסי), נצחון הקיום על החדלון, הרגשה זו שהיא עיקר בששת ימי המעשה מתגשם תונעשית שלימה בשבת.

חשוב מאוד להביא את התלמידים להבנת מהותו של השבתון, של המנוחה הנפשית שהמנוחה הפיסית משמשת רקע לה. לשם הבנתו של ההתייחסות והמנוחה יכולים להיעזר גם בקריאת פרקים מתוך כתבי הדתות של המזרח הרחוק.

המנוחה הפיסית-המוסרית-סוציאלית (למען ינחו העבד והעובד מעמלם) מובנת יותר לאדם בזמננו מאשר המנוחה הקוסמית-האישית. אך המנוחה הקוסמית-האישית חשובה יותר בתנ"ך. טועים האנשים החושבים את המנוחה הקוסמית-האישית-הנפשית לענין מיסטי. היא מיסטית למי שמתרחק ממנה ובורח מפניה, ואינה מיסטית כלל למי שמקדיש לה זמן ומרץ. כל ענין הנוגע לנשמה הוא מיסטי למתרחק ממנו וממשי וריאלי

---

* בשהיה, בהתייחסות, חשוב השקט הפנימי. השקט הוא כיבוש האדם את עצמו, שלטונו על מחשבתו ועל רוחו. השקט של המחשבה אינו אלא רוח האמונה; היא ההכנעה, ההקשבה, הענווה של היצור הסופי לפני הגדול ממנו, ההערצה של הנברא לבוראו... שקט פנימי הוא מקום מיפגש של הנשמה עם אלוהים. כל עוד האדם הוא נפוץ, כל עוד מפור את עצמו ברעש, בחיפזון ובקטנות של יום יום, אין הוא יכול לפגוש את אלוהים. עליו להתכנס, לקבץ נפוצותיו, להתרכז, למען "יחיל ודומם לתשועת ה'" (איכה ג, 26)... העולם רוצה את הרעש ואת הפיזור, הוא פוחד מן השקט. הוא מזהה אותו עם הריקנות. נעלם ממנו שהשקט הוא מלאות, כי הוא המקום בו עובד האדם לאלוהים (על פי הלן לוביאנסקה די לאנואל).

למתקרב אליו. היו תקופות שהיתה סכנה בהתעמקות האדם בעצמו. בתקופתנו שהכל מופנה החוצה הסכנה הנשקפת לאדם מן החיצוניות היא גדולה לאין ערוך. מן הסכנה הנשקפת לו מן ההפנמה. אין ביכולתנו להביך אישים כמו אברהם ואיוב ומשוררי התהילים אם חלקנו בין החיצוניים, אם לא נבין את מהותה האמיתית של האישיות, כי האישים נהפכים על ידינו לחיצוניים. אנחנו מעבירים בתודעתנו את תולדותיהם לעולמנו הסתמי-החיצוני ועל ידי כך הן מאבדות את ערכן. פרק בתהילים הנלמד על ידי מורה חיצוני לתלמידים מתבגרים שלא הופנו פנימה — נעשה נטול משמעות.

סארן קירקגור עמד על אייכולתה של האישיות להתעלזת ולתת מובן גבוה יותר לכשרונות, לכוחות ולאפשרויות שבה; ואביא בזה את סיפורו על הרכב והסוסים:

„פעם אחת ציוה איש עשיר לקנות לו בחוץ לארץ במחיר גבוה, צמד סוסים אשר אין בהם מום. הוא רצה בהם לשם הנאתו, כדי שיוכל ליהנות מהם בנהגו בהם בעצמו. עברה שנה או שנתיים, וכל מי שהכיר את הסוסים לפני כן, לא היה מכירם עכשיו. עיניהם עתקו ונעשו לאות, הלזכר ועמדתם נעשו נטולי בטחון. הסוסים לא יכלו להחזיק מעמד בסבלם. בקושי יכול היה בעל הסוסים לנהוג בהם מיל אחד בלי שיאלץ לעצור בדרך. לעתים עמדו מלכת בהיותו יושב על הדוכן. ודווקא בשעת הנהיגה הטובה ביותר. הסוסים היו לבעלי הרגלים רעים, ואף על פי שקבלו, כמובן, מספוא בשפע הלכו וכחשו מיום ליום. אז קרא בעל הסוסים לרכבו של המלך. הוא נהג בהם חודש ימים; ובכל הסביבה לא היה צמד סוסים שנשאו ראשם בגאווה כמותם, שמבטם היה לזהם, ועמידתם יפה כמותם. ולא היה צמד סוסים שיכלו להתמיד בדהירה כמותם; וגם אם היה עליהם לעבור שבעה מילים בבת אחת, עברום בלי להעצר בדרך. מה גרם לשינוי? את הגורם אפשר למצוא בנקל: בעל הסוסים, שמבלי להיות רכב התימר להיות רכב, נהג בהם לפי המושג שיש לסוסים על מהותה של הנסיעה; אבל רכב המלך נהג בהם לפי המושג שיש לרכב על הנסיעה.

כך הוא הדבר לגבי בני האדם. אהה, כשאני חושב על עצמי ועל חרבים מספור שהכרתי, אומר אני לעצמי בכאב: כאן יש הרבה כשרונות,

כוחות ואפשרויות — אבל הרכב חסר. במשך זמן רב, דור אחרי דור, נהגו בנו האנשים לפי המושג שיש לסוסים על מהותה של הנסיעה. נוהגים בנו, מכוונים אותנו, מגדלים אותנו, מחנכים אותנו לפי המושג שיש לאנשים על מהותו של הענין: להיות לאיש. לכן מה שחסר לנו הוא: היכולת להתעלות. על כן אין לנו יכולים לסבול הרבה; על כן אנו משתמשים — מחוסר סבלנות — באמצעים של הרגע, ומחוסר סבלנות אנו שואפים לראות מיד שכר לפעולתנו.

פעם היה המצב אחר. היה זמן שבו עלה רצון מלפני האלוהים — אם מותר לומר כך — להיות בעצמו הרכב, והוא נהג בסוסים לפי המושג שיש לרכב על מהותה של הנסיעה. אהה, מה לא היו בני האדם מסוגלים לעשות בזמנים ההם! הם היו כצמד הסוסים בנהוג בהם רכבו של המלך. מעולם לא נשא אדם ראשו בגאון כזה בהתעלותו על העולם! וכשם שיכלו אותם הסוסים לדהור, גם אם ארכה הדרך שבעה מילים, מבלי שתהיה להם חניה לשאוף רוח, כך רצו הם. הם רצו ועברו שבעים שנה בבת אחת מבלי שתוסר מהם הריתמה, מבלי להתמהמה בשום מקום. הם היו גאים בענוותם לפני האלוהים, ואמרו בלבם: "לא לנו לשכב, להתמהמה בדרך; אנו נחנה חניה ראשונה — בנצח". אולם בהם נהגו כראוי. כראוי נהגו בהם."

קטעים מתוך

"מותו של איבן איליץ"

מאת ל. טולסטוי

כרשת חייו של איבן איליץ היתה פרשה פשוטה ושכיחה ועם זאת גוראה ביותר.

איבן איליץ מת בהיותו בן 45 והוא חבר בית המשפט במוותו. הוא היה בנו של פקיד שעשה לו קריירה בפטרבורג במשרדי ממשלה ומחלקותיה למיניהם.

איבן איליץ היה, כמאמר הבריות, *Le phenix de la famille** לא היה קר-מזג כאחיו הבכור ואף לא בעל העזה כאחיו הצעיר. הוא היה מהלך באמצע: נבון, נעים הליכות ובעל נימוסים. יחד עם אחיו הצעיר התחנך בבית ספר למשפטים. הצעיר לא סיים וגורש מהכיתה החמישית, ואילו איבן איליץ גמר יפה את חוק לימודיו. כבר בבית ספר למשפטים נתגבשה אישיותו כפי שהיא עתידה להיות כל ימי חייו: אדם מוכשר, שמח וטוב לב ומעורב עם הבריות, אך מקיים בקפדנות את מה שהוא רואה כחובתו; וכחובתו ראה כל מה שראו כך אנשים רמי המעלה. הוא לא נמנה עם החנפנים — לא בילדותו ולא לאחר מכן כאדם מבוגר, — אלא שמשנות הנעורים היה מתחנך בין רמי המעלה כזבוב הנמשך אל האור, סיגל לעצמו את תחבולותיהם, את השקפותיהם על החיים וקשר יחסי ידידות עמם. כל חטאי נעוריו וילדותו עברו עליו בלי שהשאירו אחריהם עקבות עמוקים: בשעתו התמכר גם לחושנות, גם להבלי העולם הזה ולבסוף — בחוגים הגבוהים — אף לליברליות, הכל בתחום הגבולות הידועים שקבע לו חושו הנכון.

בבית ספר למשפטים עשה מעשים, שבתחילה נראו בעיניו כמעשי תועבה ועוררו בו סלידה כלפי עצמו כל אימת שהיה עושה; אך לאחר מכן, משראה כי גם אנשי המעלה עשו מעשים כאלה ולא מצאו בהם פסול, הרי אף-על-פי שגם אז לא חשבו למעשים טובים, שוב לא נתן לבו עליהם והזכרונות עליהם לא גרמו לו כל צער.

* גאות המשפחה.

משיצא מבית הספר עם סיום הכיתה העשירית קיבל מאביו כסף למדי שרד. מיד הזמין לו איבן איליץ' בגד אצל שארמר, ומצויד במזודה חדשה, לבנים, בגדים, צרכי גילוח וטואלט — הכל לפי צו האפנה — וכן בשמיכה שהוזמנה ונקנתה בחנויות המשובחות ביותר, נסע לפרובינציה על מנת למלא משרה של פקיד לתפקידים מיוחדים ליד מושל המחוז — משרה שהשיג לו אביו.

חרף גילו הצעיר ונטייתו לעליזות קלילה היה מאופק, רשמי ואפילו קפדן בכל דבר הכרוך במשרתו, ואילו בין הבריות היה לעתים קרובות משעשע ושנון ותמיד טוב לב, בעל נימוסים, "Bon enfant" * — כפי שהיו אומרים עליו מנהלו ואשת מנהלו, שאצלם היה בן בית.

בפרובינציה קיים מגע עם אחת הגברות שהיתה כרוכה אחרי המשפטן הטרזן; היו גם יחסים צדדיים עם תופרת; היו משתאות עם אנשי הקצונה הגבוהה שהיתה מגיעה לשם מן הבירה ונסיעות לרחובות מרוחקים לאחר ארוחות ערב; היתה גם מידה של התרפסות בפני המנהל כדי להפיק רצון ממנו, אלא שעל כל הדברים הללו הוטבעה גושפנקה כה נעלה של הגינות עד כי לא ניתן לכנותם במלות גנאי; לא היה בהם אלא כדי משמעותו של הפתגם הצרפתי: *Il faut que jeunesse se passe* ** הכל נעשה בידיים נקיות, בחולצות נקיות, בלויית מלים צרפתיות, והעיקר בחברה הנעלה ביותר ומתוך כך באישורם של אנשים רמי המעלה.

כך שירת איבן איליץ' חמש שנים עד שחל שינוי במעמדו. הופיעו מוסדות משפט חדשים; נדרשו אנשים חדשים, ואיבן איליץ' הפך להיות אותו אדם חדש.

הוצעה לו כהונת שופט-חוקר והוא קיבל את ההצעה אף שהכהונה היתה במחוז אחר והיה צורך לנטוש את היחסים הקיימים ולקשור יחסים חדשים. ליוו את איבן איליץ' ידידיו, הגישו לו במשותף קופסת כסף לסיגריות, והוא נסע למקום החדש.

איבן איליץ' היה שופט חוקר ראוי לשמו, בעל נימוסים היודע להפריד בין חובות השירות לבין החיים הפרטיים והמעורר כבוד בעיני כל, ממש כפי שהיה פקיד לתפקידים מיוחדים. הכהונה עצמה, כהונת

* בחור כהלכה.

** חטאות הנעורים סופם לעבור.

שופט חוקר, עוררה בו ענין וקסמה לו יותר ממשרתו הקודמת. נעים היה במשרתו הקודמת לעבור בהילוך של בן-חורין, לבוש מדי שרד, על פני קהל מבקשים המחכים בחיל זרעדה לתורם להתקבל על ידו או על פני פקידים המקנאים בו, הישר אל תוך לשכתו של המנהל ולהתישב על ידו תוך שתית תה ועישון סיגריה; אולם מעטים היו האנשים שגורלם היה נתון במישרין לשרירות לבו. עם אלה נמנו רק מפקדי משטרת הנפות ובני כת הפורשים כל אימת שאיבן איליץ' היה יוצא בשליחות מיוחדת. והוא אהב לנהוג עם בריות אלה, שהיו תלויות בו, באדיבות, כמעט בחברות, אהב לתת להם להרגיש שהנה הוא, שיש לאל ידו למחוץ אותם, מתנהג עמם בידידות ובפשטות. אנשים כאלה היו אז מעטים. עכשיו, כשופט חוקר, הרגיש איבן איליץ' שכולם בלי יוצא מן הכלל, אף מן החשובים ביותר, אישים המוקירים עצמם ונהנים מעצמם — כולם נתונים בידי, ואין לו אלא לרשום מלים מסוימות על נייר שטבועה עליו כותרת מסוימת, ואישיות חשובה זו המוקירה את עצמה תובא בפניו בתורת נאשם או עד, ולא עוד אלא שאם לא ירצה להושיבה תשיב האישיות על שאלותיו בעמידה. מימיו לא השתמש איבן איליץ' לרעה בשררתו זו, אדרבה מנסה היה לרכך את גילויה, אך עצם ההכרה בשלטון זה והאפשרות לרככו הם הם שהיו לגביו את עיקר הענין והקסם שמצא בכהונתו. בעבודה עצמה, כלומר בחקירות, סיגל לעצמו איבן איליץ' במהירות רבה את הדרך שלפיה היו כל הנסיבות, שאינן נוגעות לעבודה, מסולקות הצדה. והענין המסובך ביותר היה לובש צורה כזאת שרק צדדיו החיצוניים היו משתקפים במסמך ואילו דעתו האישית לא הופיעה בו כלל וכלל, והעיקר: היתה מתקימת כל הפורמאליות החיצונית. דבר זה היה בו מן החידוש, שכן איבן איליץ' היה אחד הראשונים שהפעילו את החוקים משנת 1864 הלכה למעשה.

לאחר שהעתיק מושבו לעיר חדשה והועבר למשרת שופט חוקר הכיר איבן איליץ' פנים חדשות, קשר קשרים חדשים, נקט עמדה חדשה כלפי הבריות ושינה את נעימת דיבורו. היה שומר על מרחק מכובד בינו לבין שלטונות המחוז, בחר לו את החוג הנאה ביותר מבין המשפטנים והעשירים שבקרוב אצולת העיר ואף סיגל נעימה של אי-שביעות רצון קלה מן הממשלה, של ליברליות מתונה ונאמנות אזרחית כיאות לאזרח משכיל. עם זאת — ובלי ששינה כלשהו ממנהגי ההידור בלבוש ובחיצוניות

— מיום שנכנס לכהונתו החדשה חדל לגלח את סנטרו וקרא דרור לזקנו.

גם בעיר החדשה נתארגנו חייו של איבן איליץ' באורח נעים ביותר. חוג הרוגנים כנגד מושל המחוז היה בבחינת חוג של ידידים וחברה טובה. משכורתו עלתה על הקודמת, ולא מעט מן הנעימות הוסיף משחק הויסט שאיבן איליץ' התחיל משחק בו מאחר ונתברך בכשרון למשחקי קלפים והיה משחק ברוח טובה ובחוש דק, תופס ומחשב במהירות ולפיכך היה מן הזוכים תדיר.

לאחר שני חדשי שירות בעיר החדשה נפגש איבן איליץ' עם אשתו לעתיד לבוא. פראסקוביה פיאודורובנה מיחל היתה העלמה המקסימה ביותר, הנבונה והמבריקה ביותר באותו חוג שבו היה מצוי איבן איליץ'. בין שאר השעשועים ודרכי המנוחה מיגיעותיו של חוקר קבע איבן איליץ' יחסי משובה קלילים עם פראסקוביה פיאודורובנה.

בתורת פקיד לתפקידים מיוחדים היה איבן איליץ' רוקד בדרך כלל; ואילו כשופט חוקר רקד באורח יוצא מן הכלל. ריקודו היתה לו עכשיו משמעות מיוחדת לאמור: אף-על-פי שמכהן אני במוסד חדש ובדרגה חמש, כשהמדובר הוא בריקודים הרי יש לאל ידי להוכיח כי עולה אני על אחרים. כך היה רוקד לעתים רחוקות עם פראסקוביה פיאודורובנה. בסופו של נשף, ובעיקר בשעת הריקודים הללו כבש את לבה. היא התאהבה בו. איבן איליץ' לא היו לו כוונות ברורות ומפורשות לשאת אשה, אולם כשהנערה התאהבה בו, הציג לעצמו שאלה זו. «ובאמת, מדוע לא אשא אשה?» — אמר בלבו.

העלמה פראסקוביה פיאודורובנה היתה מגזע אצילים ראוי לשמו ותארה נאה למדי. היה לה רכוש קטן. איבן איליץ' היה יכול לקוות לשידוך נאה יותר, אך גם זה היה שידוך הגון. לאיבן איליץ' היתה משכורתו, כאותו סכום — כך קיוה — יהיה גם לה. אשה חניננית היא, נחמדה והגונה בהחלט. כל האומר שאיבן איליץ' נשא אשה משום שאהב את כלתו ומצא בלבה הר להשקפותיו על החיים אינו אלא מעוות את הדין. כשם שמעוות את הדין כל האומר עליו כי נשא אשה משום שהחברה שהיה שרוי בה ראתה שידוך זה בעין יפה. איבן איליץ' נשא אשה מתוך שני החישובים גם יחד: הוא הנעים לעצמו עם שנשא לו אשה כזאת ועם זאת עשה מעשה שאנשים רמי המעלה ראוהו כמעשה נכון.

עצם תהליך הכלולות והתקופה הראשונה של חיי הנישואין על הדברים שבינו לבינה, על הריהוט החדש, הכלים החדשים, הלבנים החדשים עברו בכי טוב עד להריונה של אשתו; וכבר התברך איבן איליץ' בלבו כי הנישואין לא זו בלבד שלא יפרו את אורח חייו הקליל, הנעים, העליו והמהוגן תדיר, — אותו אורח חיים שהחברה רואה אותו בעין יפה ואיבן איליץ' סבור היה כי אפייני הוא לחיי אדם בכלל, — אלא עוד יוסיפו לו נופך משלהם. אולם החל בחדשי הריונה הראשונים של אשתו הופיע דבר-מה כה חדש, בלתי צפוי, לא נעים, כבד ובלתי מהוגן, דבר שבשום פנים אי אפשר היה לצפות לו ולא ניתן להיפטר ממנו.

ללא כל אמתלה (כך נדמה לו לאיבן איליץ') התחילה האשה מפרה את הנעימות שבחיים ואת הנימוסיות שבהם, בלי כל סיבה קנאה לו, דרשה ממנו שיטפל בה, היתה מציקה לו ומביאה לידי התפרצויות בלתי נעימות וגסות.

בתחילה קיווה איבן איליץ' שיעלה בידו להיפטר מהטורח שבמצב זה בעזרת אותו היחס הקל והמנומס אל החיים, שהיה לפני כן מחלצו מכל מיצר — הוא ניסה להתעלם ממצב רוחה של אשתו והוסיף לחיות חיים קלים ונעימים כמו קודם. הזמין אליו ידידים למשחקי קלפים, ניסה בעצמו לנסוע למועדון או אל חבריו. אולם פעם אחת המטירה עליו אשתו גידופים כה גמרצים וגסים, ולא עוד אלא שהתמידה בהם בתוקף רב כל אימת שלא קיים את דרישותיה, מתוך שהחליטה, כנראה, החלטה נחושה, שלא לחדול מהם עד שלא ייכנע, כלומר עד שלא ישב בבית וישתעמם כמות. איבן איליץ' הזדעזע. נתברר לו כי חיי הנישואין — על כל פנים עם אשתו — לא תמיד יש בהם משום סיוע לנעימות ולדרך ארץ, כי אם, אדרבה, תכופות יש בהם משום הפרעה לכך, ולפיכך שומה עליו לגדור עצמו בפני הפרעות אלה. ואיבן איליץ' התחיל מחפש אמצעים לכך. הכהונה היתה אחד הדברים שהיו מעוררים כבוד בלבה של פראסקוביה פיאודורובנה. ובאמצעות כהונתו והנסיבות הנובעות ממנה פתח איבן איליץ' במאבק עם אשתו וגדר לו את תחום עצמאותו.

לאחר שנוולד התינוק התחילה פרשה של מחלות אמיתיות ומדומות של התינוק ושל אמו — כל אותם הדברים שאיבן איליץ' נדרש לקחת חלק בהם,

ואילו הוא לא מצא בהם את ידיו ואת רגליו. מתוך כך הפך הצורך למלט לעצמו עולם מחוץ לתחום המשפחה לדבר חיוני ביותר.

ככל שאשתו הפכה רגזנית ותובענית יותר כן העתיק איבן איליץ את מרכז הכובד של חייו אל כהונתו. גדלה אהבתו אל עבודתו והיה מרבה לרדוף אחרי הכבוד יותר משהיה עושה זאת קודם לכן.

עד מהרה, כלומר לאחר שחלפה תקופה שאינה עולה על שנה מיום הנישואין, למד איבן איליץ לדעת כי חיי הנישואין — אף שיש בהם קורטוב של נוחיות — לאמיתו של דבר אינם אלא ענין מסובך, וכדי למלא בהם כראוי את המוטל עליך, כלומר לחיות אותם חיים מהוגנים שהחברה רואה אותם בעין יפה, יש לגבש יחס מסוים אליהם, דוגמת היחס אל העבודה.

ואיבן איליץ גיבש יחס כזה. מחיי המשפחה דרש רק אותה נוחיות שבארוחת צהריים ביתית, בבעלת בית, במשכב, בכל אותם הדברים שחיים אלה יכלו לספק לו, והעיקר אותה נימוסיות בצורות חיצוניות שנקבעו על-ידי דעת הקהל. בכל השאר חיפש נעימות עליזה. אם היה מוצא אותה היה לבו רוחש תודה, אך כל אימת שנתקל בהתנגדות ובנרגנות היה מיד פורש אל העולם הנפרד שיחד לעצמו בתחום העבודה, ובו מצא את הנעימות.

את איבן איליץ העריכו כעובד טוב וכעבור שלוש שנים עשאוהו סגן פרקליט המחוז. החובות החדשות, חשיבותן של חובות אלה, האפשרות לתבוע לדין כל אדם ולכלאו, פומביות הנאומים, ההצלחה שזכה לה בשטח זה — כל אלה ריתקוהו ביתר שאת לעבודתו.

באו ילדים בזה אחר זה. נרגנותה ורגזנותה של אשתו גברו והלכו, אלא שהיחס שגיבש איבן איליץ אל חיי המשפחה עשאוהו כמעט בלתי חדיר לרגזנותה של בעלת הבית.

כך זרמו חייו של איבן איליץ במשך שבע עשרה שנה מיום הנישואין. הוא היה כבר פרקליט ותיק, אשר סירב לעבור לכמה משרות שהוצעו לו, מתוך שציפה להזדמנויות נאות יותר, כאשר באורח בלתי צפוי נתארע מאורע בלתי נעים שהפר כמעט לחלוטין את מנוחת חייו. איבן איליץ ציפה לכהונת אב בית דין בעיר אוניברסיטאית, אך גופה שינס מתניו, הקדימו בדרך כלשהי וקיבל כהונה זו. איבן איליץ נתכעס,

הוכיח את גופה על פניו ורב עמו ועם ההנהלה הישירה; מיד הפך יחסה של ההנהלה אליו צונן וכששוב נתפנתה משרה עקפוהו שנית. בינתיים היו חילופי גברא ואיבן איליץ' קיבל באורח בלתי צפוי משרה בעיר הבירה באותו מיניסטרוון שבו שירת מלכתחילה. פירושו של דבר היה: העלאה בשתי דרגות לעומת חבריו, משכורת בסך חמשת אלפים רובל ושלושת אלפים רובל בתורת מענקים. מורת רוחו כלפי אויביו לשעבר וכלפי המיניסטרוון כולו נשתכחה ממנו, ואיבן איליץ' היה מאושר בהחלט.

הוא נסע ורוחו טובה עליו הן בשל הצלחתו והן בשל יחסי השלום שהשתררו בינו לבין אשתו. שני הדברים הגבירו זה את זה ומצב רוחו הטוב לא עזבהו. חיפש ומצא דירה נפלאה — הגשמת חלומותיהם של האיש ואשתו. חדרי אורחים נרחבים, גבוהים, בסגנון ישן, לשכה נוחה רחבת ידיים, חדרי משכב לאשה ולבת, חדר לימודים לבן, והכל כאלו נבנה בכוונה תחילה למענם. איבן איליץ' בכבודו נטל על עצמו את הסידורים, בחר את הטפיטים, את הריפוד, קנה רהיטים, ביחוד דברים ישנים, שהיה משהו להם סגנון יאות וראוי לשמו — והכל צמח וגדל ונתקרב לאותו אידיאל שהיה נר לרגליו. כבר כשהכל היה מוכן עד למחציתו עלו הסידורים על כל המשוער. הוא חזה מראש מה צורה נאה, מעודנת ומקורית, ילבשו הדברים לכשיושלמו הסידורים. כל אימת שנרדם ראה בדמיונו את האולם כפי שהוא עתיד להיות. משהיה מביט בחדר האורחים, שעדיין לא נשלמה בו המלאכה, חזה את האח, את הוילון, את הכוננית והשרפרפים המפוזרים, את הצלחות והטסים על הקירות ואת כלי הארד, כשכל אלה יונחו במקומותיהם המיועדים להם. חדוה מילאה את לבו משהיה מעלה בדעתו כיצד יפליא את אשתו ואת ליזנקה, שאף הן בעלות טעם לגבי דברים מסוג זה. אין הן מצפות לכך בשום פנים ואופן. ביחוד הצליח במציאת דברים ישנים, עלה בידו לקנותם בזול, והם ששיוו לכול אופי מיוחד של אצילות. במכתביו היה מתאר את הדברים באור גרוע יותר משהיו במציאות כדי להדהימן. ועד כדי כך העסיקוהו הסידורים הללו שאפילו כהונתו החדשה העסיקתו פחות משציפה, שהרי אהב את מקצועו. בישיבות היו לו רגעים של פיזור נפש; מהרהר היה בטיבם של כרכובי הוילונות אם ישרים יהיו או מקופלים. בכל אלה עסק בכל לבו ונפשו ויש שהיה עמל בכבודו ובעצמו ואפילו העתיק רהיטים ממקום למקום ובמו ידיו תלה מחדש את הוילונות. פעם אחת טיפס על

סולם כדי להוכיח לרפד כי הלה אינו מבין כיצד רוצה הוא, איבן איליץ', לתלות את הוילון. מעדה רגלו ונפל, אלא שכאדם חזק וזריו החזיק מעמד זרק נחבט בצדו בידית המסגרת. המכה הכאיבה אך עד מהרה חלף הכאב. כל אותו הזמן היה איבן איליץ' בקו הבריאות ועליז במידה היוצאת מגדר הרגיל. הוא כתב: מרגיש אני כי חמש עשרה שנה נשרו ממני. היה בדעתו לסיים בספטמבר אלא שנשתהה עד אמצע אוקטובר. לעומת זאת יצא הכל נפלא — ולא רק הוא היה אומר כך אלא כל מי שראה את דירתו. ולמעשה לא היה בה אלא מה שמתהווה בבתיהם של כל אלה שאינם עשירים ביותר, אבל רוצים להידמות לעשירים ומשום כך אינם דומים אלא זה לזה: אריגי משי, עץ שחור, פרחים, שטיחים, כלי ארד כהה ומבהיק — כל אותם הדברים שבריות מסוג מסוים עושים כדי להידמות לכל הבריות מסוג מסוים, ובביתו היה הכל עד כדי כך דומה שלא ניתן אפילו לשים לב לכך.

כך חיתה המשפחה. חוג החברה שהתלכד סביבם היה מן המובחרים.

בביתם היו מבקרים גם אישים חשובים וגם צעירים.

כולם היו בריאים. אין לכנות בשם בריאות לקויה את העובדה שאיבן איליץ' היה לפעמים טוען כי חש טעם מוזר בפה ואי־נוחות בצד השמאלי של הבטן. אולם כך נתגלגלו הדברים שאותה אי־נוחות הלכה וגדלה והפכה — אם לא לכאב עדיין — הרי להרגשה של כובד מתמיד בצד שעכרה את רוחו. מצב הרוח הרע גבר והלך והתחיל פוגם בנעימות שנשתררה בבית המשפחה, נעימות של חיים קלילים ומהוגנים. האיש ואשתו התחילו רבים זה עם זה בתכיפות גדלה והולכת ועד מהרה נשרה הקלילות והנעימות ונשתיירה רק הנימוסיות שאף היא נשמרה בקושי. ההתנגשויות תכפו והלכו. שוב לא נותרו אלא איים — ואף אלו מעטים — שעליהם יכלו האיש ואשתו להיפגש בלי שתארע התפוצצות.

עכשיו היתה פראסקוביה פיאודורובנה לא בלי יסוד טוענת כי בעלה ניחן במזג כבד מנשוא. מתוך שהיתה רגילה להגזים היתה אומרת כי מאז ומתמיד היה בעל מזג נורא ואיום זרק טוב לבה עמד לה לשאתו עשרים שנה. ואמנם עכשיו היה הוא המתחיל במריבות. היה פותח בתואנות ממש סמוך לארוחת הצהריים ועל פי רוב בראשית הארוחה, בעת אכילת המרק. יש שהיה מרגיש כי אחד הכלים נתקלקל, יש שהאוכל לא היה לפי טעמו, הבן הניח מרפקו על השולחן או תסרוקתה של הבת עוררה את רוגזו — בכל אלה האשים את פראסקוביה פיאודורובנה. בראשונה היתה פראסקוביה

פיאודורובנה מתריסה כנגדו ומטיחה בו דברים בוטים, אך פעמיים אירע שעם תחילת הסעודה בא לידי טירוף שכזה שנתחזר לה כי אין זה אלא מצב חולני המשתלט עליו עם קבלת המזון, ומיד כבשה את רוחה. שוב לא היתה טוענת כנגדו אלא רק מזרזתו שיסיים את סעודתו. כיבוש רוח זה חשבה פראסקוביה פיאודורובנה לעצמה לזכות גדולה. כיון שקבעה כי בן זוגה הוא בעל מזג נורא ואיום והוא שעכר את חייה. התחילה מרחמת על עצמה, וככל שגברו רחמיה על עצמה כן גברה שנאתה לבעלה. בלבה ביקשה את מותו, אך לא יכלה לרצות בכך מאחר שעם מותו היתה נפסקת משכורתו. דבר זה הגביר את רוגזה. היא ראתה את עצמה אומללה דוקא מתוך כך שאפילו מותו לא היה בו כדי להושיעה. רגזה איפוא והעלימה את רוגזה, אך רוגז נסתר זה הוא שהיה מעלה בו את חמתו.

לאחר התנגשות אחת, שבה היה איבן איליץ' בלתי צודק לגבי אשתו במידה יוצאת מגדר הרגיל ובשיחה שנתקיימה ביניהם כשוד הסערה הודה כי אמנם נוטה הוא לרוגזה אלא שדבר זה נגרם על-ידי מחלתו, סחה לו שאם חולה הוא עליו להתרפא ודרשה ממנו שילך אל רופא ידוע שם.

הוא הלך לרופא. הכל היה כפי שציפה. והמתנה, החשיבות המעושה, הרפואית, המזכרת לו, אותה חשיבות שהוא עצמו היה מתעטה בה בבית המשפט, הבדיקות בדרך של נקישה ושמיעה, השאלות הדורשות תשובות קבועות מראש, שלפי כל הסימנים אין בהן כל צורך. מראהו של הרופא שכולו ספוג משמעות ופירושן: אין לך אלא להפקיד את עצמך בידינו, ואנחנו נסדר את הכל. ידוע לנו למעלה מכל ספק כיצד יש לסדר כל דבר, טיפול אחד נועד לכל איש ואיש, אין הבדל בין אדם לאדם. הכל היה ממש כמו בבית המשפט. כשם שבבית המשפט היה הוא מעמיד פנים כלפי הנשפט ממש כך היה הרופא מעמיד פנים כלפיו.

הרופא אמר: מתוך דברים אלו ואלו למד אני כי זה וזה מתהווה בקרבך, והיה אם לא תאושר הנחה זו על-ידי בדיקות של דברים אלו ואלו אז יש לשער כי אצלך כך וכך, אם נשער כך וכך אזי... וכולי. ואילו לגבי איבן איליץ' היתה תשובה רק שאלה אחת: האם מסוכן מצבו או לאו. ואולם הרופא התעלם משאלה זו וחשבה לשאלה שלא מן העניין.

מסיכומו של הרופא הסיק איבן איליץ' את המסקנה שהוא נמצא בכל רע. לרופא, ובעצם לכולם, לא אכפת הדבר ולא כלום ואילו מצבו שלו רע.

מסקנת זו הדהימה את איבן איליץ' עד כדי כאב ועוררה בו רגש של רחמים גדולים על עצמו וחמה עזה על הרופא האדיש לשאלה כה חשובה.

מיום שביקר אצל הרופא היה עיקר עיסוקו של איבן איליץ' במילוי קפדני של הוראות הרופא בכל הנוגע להיגיינה, בקבלת תרופות ובתשומת לב אל כאבו שלו ואל כל הפעולות של גופו. מעתה היו מחלותיו של אנוש ובריאותו בראש דאגותיו של איבן איליץ'. כל אימת שדיברו בנוכחותו על חולים, על מתים, על מבריאים, ביחוד על מחלה שהיתה דומה לשלו, היה מקשיב רב קשב ועם שהיה מנסה להסתיר את התרגשותו היה חוקר ודורש ומייחס את האמור אל מחלתו.

הכאב לא רפה, אולם איבן איליץ' אכף על עצמו במאמצים רבים את ההרגשה שהוטב לו. כל עוד לא אירע דבר שעורר בו התרגשות יכול היה לרמות את עצמו, אך כל אימת שנתקל באי-נעימות ביחסיו עם אשתו או שאירעה תקלה בעבודה או גודמנו לו קלפים רעים במשחק הוינס, היה מיד חש בכל עצמת מחלתו; בימים כתיקונם היה מתגבר על תקלות אלה עם שהיה אומר בלבו: עוד רגע קט ואתקן את המעוות, אאבק ואנצח, אזכה להצלחה, להישג של ממש; ואילו עכשיו היתה כל תקלה ממוטטת אותו ומביאתו לידי יאוש. הוא היה אומר: הנה זה עתה התחלתי להחלים והתרופה התחילה כבר לפעול, ופתע בא אסון ארור זה ואי-נעימות זו... היה מתמלא חימה על האסון ועל האנשים שגרמו לו אי-נעימות ובכך רצחוהו נפש. עם זאת הרגיש כי חימה זו היא שרוצחת אותו, אך לא יכול להימנע ממנה. לכאורה צריך היה להבין כי התמרמרות זו כלפי הבריות והנסיבות מגבירה את מחלתו ומשום כך בדין הוא שלא ישית לבו על מקרים לא נעימים; ואולם הוא היה דן דין הפוך: אומר היה כי זקוק הוא למנוחה, נותן דעתו על כל מה שהיה מדריך מנוחה זו ועם כל הפרה פעוטה היה בא לידי רוגז. מצבו הלך ורע גם בשל העובדה שהיה נוהג לעיק בספרי רפואה ודורש בעצת הרופאים. קצב ההרעה היה כה קבוע, שאיבן איליץ' היה יכול לרמות את עצמו עם שהיה משוה יום אחד אל משנהו; ההבדל היה קטן. אך כל אימת שהיה דורש בעצת הרופאים היה נדמה לו כי מצבו הולך ורע ודוקא במהירות רבה. אף-על-פי-כן התמיד בכך.

הכאב בצד התיש את כוחותיו ללא הפוגה, דומה כי גבר מיום ליום והפך לדבר של קבע. הטעם שבפיו נעשה משונה יותר מדי יום ביומו ומדמה היה כי ריח נתעב נודף מפיו. תיאבונו וכוחותיו הלכו וכלו. שוב לא

יכול היה לרמות את עצמו: דבר נורא התרחש בו, דבר חדש וחשוב שכמותו לא נתארע בו בכל ימי חייו. על כך ידע רק הוא לבדו ואילו כל הסובבים אותו לא הבינו או לא רצו להבין וסבורים היו שעולם כמנהגו נוהג. דבר זה הוא שגרם לו יסורים יותר מכל דבר אחר. בני ביתו, בעיקר אשתו ובתו, שהיו שרויות בעיצומה של תקופת הביילויים לא הבינו ולא כלום (אכן, את זאת ראה בעליל) והיו מתמרמרות עליו על שאין השמחה שורה עליו ועל שהוא בא בדרישות אליהן, משל היתה זו אשמתו. ואף ששתיהן עשו כמיטב יכולתן להסתיר דבר זה ראה איבן איליץ' כי אין הוא אלא אבן נגף בדרכן.

בבית המשפט הרגיש — או שהיה סבור כי הוא מרגיש — שקיים יחס משונה אליו: יש שהיה נדמה לו כי מביטים בו כבאדם העמיד בקרוב לפנות את מקומו. ויש שחבריו היו מלגלגים לגלוג ידידותי על חששותיו. כאלו אותו דבר נורא ואיום, שלא נשמע כמותו, דבר שננעץ בו, מוצץ בלי הרף את לשדו וגוררו ללא מעצור תהומה, הוא הוא הנושא הנעים ביותר לדברי ליצנות. ביחוד עורר את זעמו שוארץ, שתכונותיו — רוח משובה עליזה, עירנות, נועם הליכות — הזכירו לו את עצמו כפי שהיה לפני עשר שנים.

לפתע נגלתה לפניו הפרשה מצד אחר לגמרי. «המעי העיור! הכליה — אמר לעצמו — לא במעי העיור, לא בכליה הענין, אלא בחיים וב...מות. כן, היו חיים והנה הם הולכים וכלים ואין אני יכול לעצור בהם. כן, למה ארמה את עצמי? האם לא ברור לכל חוץ ממני שהולך אני למות, והשאלה היא רק במספר השבועות, הימים — אולי עכשיו. עד כה היה אור ועכשיו חושך. עד כה הייתי כאן ועכשיו שמה! לאן? צינה אחזה אותו. נשימתו נעצרה. הוא לא שמע אלא את הלמות לבו...»

«אני לא אהיה, זמה יהיה אז? לא יהיה ולא כלום. אם כן היכן אהיה כשלא אהיה? האמנם מות? לא, איני רוצה». הוא קפץ על רגליו, רצה להדליק נר, פשפש בידיים רועדות — הפיל על הרצפה את הנר יחד עם הפמוט ושוב צנח אחרנית על הכר. «למה? — סת לעצמו עם שהוא נועץ עיניים פקוחות בחשכה — בין כך ובין כך מות. כן, מות. והם איש מהם אינו יודע ואינו רוצה לדעת. הם משתעשעים (מרחוק מאחורי הדלת שמע קולות זמרה ומנגינה), להם לא אכפת, וגם הם ימותו. והם שמחים. בהמות!»

הכעס שינק את גרונו. מועקה הכבידה על לבו עד כדי יסורים קשים מנשוא. לא ייתכן שכולם נגזרה עליהם אימה נוראה זו. הוא התרומם. משהו אינו כשורה. שומה עליו להירגע; יש לשקול את הכל מחדש. והוא התחיל שוקל בדעתו: «כן, ראשיתה של המחלה. נחבטתי בצד ונשארתי כפי שהייתי גם באותו יום וגם ביום המחרת. חשתי שמץ של כאב. אחר כך גבר הכאב, אחר כך רופאים, אחר כך עצבנות, מורת רוח ושוב רופאים. וכל אותו הזמן הייתי הולך וקרב אל פי התהום. כוחותי אזלו. הולך וקרב אני. והנה קמלתי, עולמי חשך בעדי, המות, ואני מהרהר במעי. חושב אני כי שומה עלי לתקן את המעי, והרי זה המות. האמנם המות?״ שוב נפלה עליו האימה. הוא התכופף ובעודו מתנשם ומתנשף התחיל מחפש את הגפרורים ולחץ במרפקו על שולחן הלילה. השולחן הפריע והכאיב לו. איבן איליץ' רגז עליו, לחץ ביתר שאת והפכו. נחנק ומיאש צנח על גבו וציפה למות שיבוא מיד.

ביחוד גתייסר איבן איליץ' מחמת השקר — אותו שקר שהכל הכירו בו משום מה — כאילו אינו אלא אדם חולה ולא אדם ההולך למות. די לו שיהיה שקט ויתרפא ומיד תצמח לו טובה מכך. והרי הוא הטיב לדעת כי מכל המעשים לא יצמח דבר פרט לסבל ועינויים גדולים מעינויו אלה. שקר זה עינה את נפשו. הוא התענה על שום שהבריות לא רצו להודות בדבר שכולם ידעוהו ואף הוא ידעו, אלא רצו לכזב בפניו בשל מצבו הנורא, ולא עוד אלא שאמרו לכופ גם אותו שיקח חלק בשקר זה. השקר, מעשי הכזב שנעשו בו ערב מותו, השקר, שתכליתו היתה, להשפיל את ההתרחשות הנוראה, מלאת ההוד שבמותו לרמת כל ביקוריהם, וילאותיהם, האברומה לסעודה... גרמו לאיבן איליץ' עינויי שאול. ו...מוזר הדבר: בשעה שהללו ביצעו בו את תעלוליהם עמד לא אחת לפרוץ בצעקה: חדלו לשקר! גם אתם יודעים וגם אני יודע שהולך אני למות, אם כן חדלו לפחות לשקר! אך מעולם לא קמה בו הרוח לעשות מעשה זה. ראה ראה כי ההתרחשות הנוראה והמזוועת, התרחשות מותו, הורדה על-ידי הסובבים אותו לדרגה של אי-נעימות מקרית, שיש בה קורטוב של אי-נימוסיות (מעין התנהגות שנוהגים בה כלפי אדם שנכנס לחדר האורחים ומפיץ ריח רע סביבו), אותה נימוסיות שלה סגד כל ימי חייו. ראה כי איש לא ירחם עליו משום שאיש אינו רוצה אפילו להבין את מצבו.

ברגעים מסוימים, לאחר יסורים ממושכים נכסף איבן איליץ' יותר

מלכל דבר אחר — אף שבוש להודות בכך — שמישהו ירחם עליו כעל תינוק חולה, חשקה נפשו שילטפוהו, ינשקוהו, יבכו עליו קמעה, כשם שמלטפים ומנחמים תינוקות.

הוא בכה בשל חוסר האונים שלו, בשל בדידותו הנוראה, בשל אכזריותם של הבריות, אכזריותו של האלהים, בשל העדרו של האלהים. "למה עשית את כל זה? למה הבאתני הנה? בשל מה? על שום מה תייסרני ביסורים כה איומים?"

הוא לא ציפה אפילו לתשובה והיה בוכה על שאין תשובה ולא תוכל להיות. הכאב חזר והציק לו, אך הוא לא זע, לא צעק. הוא אמר לעצמו: "גו, עוד? אדרבה, הכני! אבל בשל מה? מה עשיתי לך? על שום מה?"

לאחר מכן השתתק. חדל לא רק לבכות אלא חדל גם לנשום והפך כולו קשב: דומה כי הקשיב לא לקולות של ממש, אלא לבת קול הנשמה, למהלך המחשבות שהתחולל בו. — מה רצונך? — שאלה זו היתה המושג הראשון שניתן לבטאו במלים מתוך המושגים שקלטו אזניו — מה רצונך? מה רצונך — שינן לעצמו — מה? לא לסבול, לחיות — השיב. ושוב כולו התמכר להקשבה, ועד כדי כך דרוך היה שאפילו הכאב לא הסיחו.

— לחיות? כיצד לחיות? — שאל קול הנשמה.

— כן, לחיות, כמו שחייתי קודם: בטוב ובנעימות.

— כמו שחיית קודם בטוב ובנעימות? — שאל הקול. והוא התחיל

בורר בדמיונו את הרגעים הטובים של חייו הנעימים, אך מוזר הדבר: כל הרגעים הטובים הללו שבחייו הנעימים היה רואם עכשיו באור אחר לגמרי מכפי שראם אז, את כולם פרט לזכרונות הילדות הראשונים. שם, בתוך הילדות היה דבר־מה נעים באמת, משהו שאפשר היה לחיות עמו לו חזר אליו הדבר, אלא שהאדם שחש באותה נעימות שוב לא היה בנמצא: היה זה מעין זכרון על מישהו אחר.

ברגע שהתחיל מתרקם אותו הדבר שכתוצאה ממנו נתהווה איבן איליץ' הנוכחי גמוגו לעיניו כל אותן התופעות שנראו אז כשמחות והפכו לדברים אפסיים ולעתים אפילו נתעבים. ככל שנתרחק מהילדות ונתקרב אל ההווה כן היו השמחות אפסיות יותר ומפוקפקות יותר. תחילת הפרשה בבית הספר למשפטים. שם היה עדיין משהו יפה באמת: היתה שם עליצות,

היתה שם ידידות, היו שם תקוות. אלא שבכיתות הגבוהות היו כבר הרגעים היפים הללו נדירים יותר. אחר כך, בתקופת שירותו הראשונה אצל מושל המחוז שוב חזרו הרגעים היפים: היו אלה זכרונות על אהבה לאשה. לאחר מכן נתבלבלו הדברים ונתערבבו זה בזה, הטוב והיפה הלכו ופחתו, הלכו ונגרעו, הלכו ונצטמצמו.

הנישואין... כה בהיסח הדעת, והאכזבה, והריח הנודף מפיה של אשתי, והחושנות והעמדת הפנים. ועבודה זו שרוח המות מרחף עליה, והדאגות הללו לכספים, וכך שנה ושנתיים, ועשר שנים ועשרים — והכל ללא שינוי. וככל שהזמן זורם כן גובר רוח המות, משל בתנועה קצובה גלשתי במדרון ההר ומדמה הייתי כי מעפיל אני הרה. אכן, כך היה הדבר. בעיני הבריות העפלתי הרה וממש באותו הקצב גלשו חיי מתחת לרגלי... והנה תם ונשלם — מות!

אם כן מה זה? למה? לא ייתכן. לא ייתכן שהחיים היו כה נתעבים, כה חסרי מובן. ואם אמנם היו כה נתעבים וחסרי מובן מדוע נגזר עלי למות, ולמות ביסורים? משהו אינו כשורה.

„אולי חייתי לא כפי שצריכים לחיות? — עלה רעיון בדעתו — מה פירוש לא כפי שצריכים לחיות והרי עשיתי את הכל כיאות?” — סח לעצמו ומיד דחה פיתרון יחיד זה של כל חידת החיים והמות כדבר שאין בו ממש.

מה רצונך עכשיו? לחיות? כיצד לחיות? לחיות כפי שאתה חי בבית המשפט, כששמש בית המשפט מכריז: „בית המשפט בא!” בית המשפט בא! המשפט בא — שיגן בלבו — הנה הוא המשפט. „והרי אני איני אשם — נצטעק בקול רם ובזעם — על שום מה?” והוא חדל לבכות, הפך פניו לקיר והיה מהרהר ללא הפוגה בדבר אחד בלבד, למה על שום מה כל הזועה הזאת?

הוא הרבה להרהר ולא מצא תשובה. ומשהיה מעלה בדעתו — ודבר זה עשה תכופות — את המחשבה שמא כל המתארע בו אינו מתארע אלא משום שחיו לא היו כשורה היה מיד נזכר עד מה תקינים היו החיים הללו ודוחה מפניו רעיון משונה זה.

לפתע נתבזק במוחו: ומה אם אמנם כל חיי המודעים היו לא כשורה. עלה בדעתו כי מה שנדמה לו קודם כדבר שלא ייתכן בהחלט, דהיינו ההכרה שהוא חי את חיו לא כפי שצריכים לחיות, דבר זה עשוי לחיות

אמת. עלה בדעתו כי הרהורי העבירה שלו על מלחמה נגד מה שרמי המעלה חשבוהו לטוב, הרהורים שהיו כמוסים מעין כל והוא היה מגרשם ממנו והלאה — הרהורי עבירה אלה אפשר שדוקא הם היו הדברים האמיתיים וכל השאר משהו שאינו כשורה. הן עבודתו, הן סידורי חייו ומשפחתו והן עניני החברה והעבודה — אפשר שכל אלה לא היו כשורה. ניסה להגן עליהם בפני עצמו ופתאם חש בכל חולשתם של הדברים שהוא מגן עליהם. לא היה לו על מה להגן.

— «ואם כך הוא הדבר — סח לעצמו — ואני יוצא מתוך החיים בהכרה שהשחתתי את כל מה שניתן לי והמעוות לא יוכל לתקן, מה אז?» הוא שכב פרקדן והתחיל מפשפש במעשים שעשה בכל ימי חייו ורואה אותם באור חדש.

משראה בבוקר את משרתו, אחר כך את אשתו — כל תנועה מתנועותיהם, כל מלה שיצאה מפיהם שימשו לו אישור לאמת הנוראה שנתגלתה לו בלילה. הוא ראה בהן את עצמו, את נשמת אפו ורוח חייו, ונוכח לדעת בבירור שכל אלה לא היו כשורה, כל אלה לא היו אלא תרמית גדולה ונוראה הסוגרת עליו את החיים ואת המות. הכרה זו הגבירה, הגדילה עשרת מונים את יסורי גופו. הוא גנח ופרפר ומרט את בגדיו. נדמה היה לו שהיא חנקה אותו והעיקה עליו. ועל כך שנא אותה.

השנאה גאתה בו, ועם השנאה עינויי הגוף המכלים, ועם העינויים הכרת האבדון הממשמש ובא, אבדון שאין מפלט ממנו. דבר חדש התרחש בו: ברגים קדחו בו, יריות נורו בתוכו, דבר-מה העיק על נשימתו. פניו לבשו אימים. הוא הישיר מבטו בפניה של אשתו, התהפך על משכבו במהירות שלא תאומן לנוכח חולשתו, נפל על פניו וצווח:

— לכו, לכו, עזבוני!

החל ברגע זה פתח באותה צעקה שנמשכה שלושה ימים ללא הפוגה. צעקה זו היתה כה איומה שאיש לא יכול היה לשמעה מאחורי שתי דלתות בלי שיודעו. היה לו ברור כי אבוד אבד, כי דרך חזרה אין, כי הקיץ הקץ, קץ כל הקצים, והספק לא הותר, הספק נשאר בעינו.

— א! א! א! — זעק בנעימות שונות. פתח את פיו כדי לפלוט

צווח: «איני רוצה» וכך המשיך בצעקה בתנועה א.

במשך כל שלושת הימים, שבהם איבד את תחושת הזמן, פרפר בשק שחור שלתוכו נתחב בכוח געלם שאין לגבור עליו. הוא התחבט כפי

שמתחבט הנדון למות בידיו של התלין, לאחר שגודע לו כי אין תשועה. ובכל רגע ורגע הרגיש כי חרף מאבקו הנואש הלך וקרב אל הדבר שהפיל עליו את חתינתו. חש כי יסוריו מקורם בכך שהוא נתחב אל תוך חור שחור זה אך עוד יותר בכך שאין הוא יכול לעבור בו. ולעבור בו מפריעה לו ההכרה שחיייו היו טובים. צידוק זה של חיינו נאחו בשפות החור, מנע בעדו להתקדם ועינהו יותר מכל דבר אחר.

לפתע הדפו כוח טמיר בחזהו, בצדו ושינק את נשימתו ביתר שאת. הוא שקע בחור, ושם, בקצה החור נצנץ דבר־מה. אירע בו מה שמתארע באדם הנוסע בקרון מסילת הברזל: כסבור אתה שאתה נוסע קדימה ואילו למעשה נוסע אתה אחורה, ולפתע מתחווך לך הכיוון האמיתי.

— כן, הכל לא היה כשורה — אמר בלבו — אך אין בכך כלום. אפשר לנהוג כשורה. ומה הוא כשורה? — שאל את עצמו ופתאם השתתק.

היה זה בסופו של היום השלישי, שעה אחת לפני מותו. באותה שעה עצמה התגנב חרש אל אביו בנו, תלמיד הגימנסיה. הוא קרב אל משכבו של הגוסס, שעדיין זעק נואשות ופירכס בידיו. ידו נפלה על ראשו של הנער. הנער תפס אותה, הצמידה אל שפתיו ופרץ בבכי.

דבר זה קרה ברגע שבו שקע איבן איליץ' בחור, ראה את האור ונתגלה לו שחיייו לא היו כפי שהיו צריכים להיות, אלא שהמעוות ניתן לתיקון. הוא שאל את עצמו: "מה הוא 'כשורה' — ונשתתק מתוך קשב. כאן חש שמישהו מנשק את ידו. פקח עיניו והציץ בבנו. הוא ריחם עליו. ניגשה אליו אשתו. נתן בה את עיניו. היא סקרה אותו בפה פעור ובמבטי יאוש, הדמעות לא קונחו מלחייה ומחטמה. הוא ריחם עליה.

"כן, אני מענה אותם — הרהר — צר להם עלי, אך ייטב להם כשאני אמות". רצה לומר דברים אלה, אבל נבצר ממנו לבטאם. "בעצם, למה לדבר, יש לעשות! — אמר בלבו. במבטו הורה לאשתו על בנם ואמר:

— הוציא... חבל... גם עליך — רצה עוד לומר "סלחי", אבל אמר "הניחי" ומאין ביכולתו לתקן את האמור הניד בידו כיון שידע כי מי שצריך להביך יבין.

פתאם נתחווך לו כי הדבר שהציק לו ולא הרפה ממנו מתחיל פורץ מתוכו בבת אחת ומשני צדדים, מעשרה צדדים, מכל הצדדים. חבל עליהם, יש לעשות כך שלא יכאב להם. לפטור אותם ולהיפטר מסבל זה. "כמה טוב

וכמה פשוט — אמר בלבו — והכאב? — שאל את עצמו — אנה אשים את הכאב? הוי, אתה, הכאב, היכן אתה?

הוא הטה את אזנו.

— כן, הנה הוא, ומה בכך, שיהיה כאב.

— והמות? היכן הוא?

חיפש את הפחד מפני המות, את פחדו הקודם, השכיח, ולא מצאו. היכן

הוא? איזה מות? לא היה שום פחד, משום שגם המות לא היה.

במקומות של המות היה אור!

— אם כן, זה הוא הדבר! — דובב פתאום בקול — איזו שמחה!

לגביו התרחשו כל הדברים הללו כהרף עין אחד ומשמעותו של הרף

עין זה שוב לא השתנה, ואילו לגבי הנוכחים נמשך השבץ שלו עוד

כשעתיים. דבר-מה חלחל בחזהו. גופו הסחוף פרפר. לאחר מכן הושמעו

החלחול והנחרה לעתים נדירות יותר יותר.

— נגמר — אמר מישהו מעליו.

הוא שמע את המלים הללו וחזר עליהם בנפשו. „נגמר המות —

אמר לעצמו — ואיננו עוד”.

הוא שאף אויר לקרבו, נעצר במחצית האנחה, חילץ עצמותיו ומת.

אינגמר מאת פלמח לגרלף

(מתוך המבוא לירושלים)

בבוקר-קיץ יפה אחד הלך איכר צעיר אחרי מחרשתו בשדה-הבור. השמש היתה זורחת בהירה, הדשא היה רטוב מטל, והאויר היה רענן עד כדי כך שאין לתאר. הסוסים נעשו פראים לגמרי מאויר-הבוקר, והיו מושכים במחרשה כאילו ביקשו להשתעשע בה. דרך-הליכתם היתה שונה לגמרי מן הרגיל, והאיש הצעיר היה מוכרח כמעט לרוץ בשביל להחזיק צעד עמהם. הפוכה על-ידי המחרשה, השתרעה לה האדמה שחורה-חומה ומתנוצצת מרטיבות ומדשן, והאיש שעל-יד המחרשה שמת שיוכל בקרוב לזרוע שיפון. הוא הרג: „מה פשר הדבר, שאני גורם לעצמי תכופות דאגות גדולות כלי-כך ומוצא כי החיים קשים כלי-כך? וכי זקוק אדם

ליותר משמש מאירה ומוג-אור יפה בשביל שיהיה מאושר כבן-אלוהים בשמים?"

זה היה עמק ארוך ונרחב-למדי, עם שפע שדות-מזרע צהובים וצהובים-ירוקים, עם כרי תלתן קצורים, שדות תפוחי-אדמה וחלקות-פשתן קטנות כחולות פורחות, שהמון פרפרים צחורים התעופפו ממעל להן. וכמו בשביל להוסיף לתמונה הזאת שלימות, צמחה והתרוממה מתוך אדמת העמק חוות-איכרים כבירה עתיקה, עם בנייני-משק רבים אפורים ועם בית-דירה אחד גדול צבוע אדום. על-יד חזית-הגג עמדו שני עצי-אגסים מגודלי-פרע, על-יד פתח-הבית צמחו כמה לבנים צעירים, במגרש-החצר הירוק היו מונחים שני סוארי-עצים גדולים, מאחורי האסם — כמה גדישי-קש אדירים, החווה המתרוממת מאמצעם של שדות-המישור היתה יפה כל-כך למראה, משל לאניה גדולה הנישאת בתרניה ובמפרשיה מעל לסני-הים.

„ואינו חצר יש לך!“ הרהר האיכר הצעיר. „הבניינים הרבים והטובים הללו, הבנויים ביד חרוצה, המקנה הטוב והסוסים המהירים, ועבדים ילידי-בית ובחונים-כזהב! עשיר אתה, כגדולי העשירים במחוז, ואין לך לפחד שמא תרד פעם מנכסיד.“

„כן, העניות הוא הדבר שמפניו אני מפחד“, השיב לעצמו. „הייתי מרוצה, אילו יכולתי להיות אדם הגון וישר כמו אבי וכמו סבי.“
 „כמה טפשי הוא, שאני חוזר תמיד אל ההרהורים האלה, הרי אך זה עתה הייתי עליז! אבל כשאני מהרהר רק בדבר האחד הזה: בימי אבי היו כל האיכרים מכוונים את מעשיהם תמיד על-פי מעשיו. אותו בוקר עצמו, שהתחיל הוא את קציר-השעורים, התחילו גם הם, ואותו יום עצמו, שבו התחלנו בחוות-אינגמר לחרוש את שדה-הבור, נעצו גם הם בכל העמק את המחרשה בקרקע. אבל הנה כבר אני חורש כאן כמה שעות, ושום אדם לא התחיל אפילו ללטוש את להב המחרשה.“

„מאמין אני, שניהלתי את החצר היטב, ככל אחד ששמו היה אינגמר בן-אינגמר. קיבלתי בעד החציר שלי יותר ממה שקיבל אבא, ושמתי קץ לכל אותן החפירות הקטנות הממאירות שהיו פה בימיו. ונכון גם הדבר, כי איני נופל מאבא בענין הטפול ביער, ואני שורף חלקים-חלקים ממנו, בשביל להשיג יותר אדמת תבואה.“

„לפעמים קשה הדבר“, אמר לעצמו הצעיר, „לא תמיד מקבל אני את

הענינים בקלות כמו היום. בימיהם של אבא וסכא, היו אומרים, בניי אינגמר קיימים כבר כל-כך בעולם הזה, שהספיקו להכיר מה אלוהים דורש מן האדם, ומשום כך עמד הקהל על כך, שהם ישלטו בקהילה; הם היו ממנים את הכוהן ואת השמש, הם קבעו את הזמן לנקות את שטף הנהר ואת המקום שבו צריך להיבנות בית-הספר החדש. אבל אותי אין איש שואל לדעתי ולי אין מוסרים להחליט בשום דבר.

«אך מוזר הדבר, באיזו קלות נושא אדם את הדאגות בשעת בוקר כזאת. כהיום הזה יכול אני כמעט לצחוק על כל זה! ובכל זאת מפחד אני, כי לעת הסתיו יורע מעמדי יותר ממה שהיה בזמן מן הזמנים קודם לכן. אם אעשה את הדבר שיש בדעתי לעשותו, לא יוסיפו לא הכוהן וגם לא שר-המחוז ללחוץ את ידי, בשעה שנפגש ביום הראשון בכיכר שלפני בית-התפילה, והרי עד היום היו עושים זאת תמיד. לא אהיה נבחר אפילו בין גבאי-הצדקה, ואין לי כלל תקווה להיות פעם לזקן בית-התפילה!»

לעולם אין ההרהורים באים לו לאדם בקלות כזו, כמו בשעה שהוא מתנהל אחרי המחרישה, מענית לכאן ומענית לכאן. הכול שקט, אין דבר נראה מסביב, ואין דבר שיפריעך, חוץ מן העורבים המדלגים על גב המענית ומלקטים תולעים. ההרהורים היו עולים במוחו בקלות רבה כל-כך כאילו היה מישוהו לוחשם לו, והואיל ובדרך כלל לא היו הרהוריו עולים לו קלים וברורים כמו היום הזה, נעשה שמח ועליו ביותר.

דומה היה עליו פתאום, שהוא גורם לעצמו דאגות מיותרות, שהרי אין איש דורש ממנו שיבוא ויכניס עצמו מרצונו לתוך צרה. הוא חשב, אילו היה אבא חי, היה יכול לפנות אליו ולשאל בעצתו, כשם שהיה עושה קודם בכל דבר הקשה. הוא הצטער מאוד, שאביו לא היה עוד בחיים, ולא יכול לשאול בעצתו.

«אילו רק ידעתי את הדרך», הרהר והתחיל מחייך ושמח על המחשבה שנצנצה בו, «הייתי עולה אליו בדרך ישרה. הייתי רוצה לדעת, מה היה אינגמר הגדול אומר, אילו היה רואה אותי ביום בהיר אחד בא ומגיע אליו! מתאר אני לי: הוא יושב לו שם בתוך חצר גדולה, עם שדות וכרי-דשא ובנינים מפוארים והמון פרות אדומות, שאין ביניהן אף אחת שחורה או מגוונה, כחפצו תמיד פה למטה. וכשאני נכנס כך אל החדר הגדול»...

האיכר הצעיר נשאר פתאום עומד באמצע השדה, הוא הציץ למעלה

וצחק. ההרהורים האלה שיעשעו אותו מאד, והם נשאוהו והרחיקוהו מפה. עד כי לא ידע כמעט אם עוד מהלך הוא עלי-אדמות. דומה היה עליו, כאילו היה פתאום למעלה בשמים והוא בא והגיע אל אביו הישיש.

«כשאכנס אחר-כך לחדר הגדול», הוסיף להרהר, «אמצא אותו מלא כולו איברים, היושבים מסביב לאורך הקירות, וכולם יש להם שיער אדום-אפור וגביניהם לבנים ושפתם התחתונה גדולה, וכולם הם דומים לאבא כתותי-יער אחד לחברו. וכשאני רואה אז, והנה האנשים רבים כל כך יושבים שם, הריני מתבלבל ונשאר עומד למטה על-יד הדלת. אבל אבא יושב לו למעלה-למעלה בראש השולחן, ומיד בראותו אותי הוא אומר: «ברוך הבא, אינגמר הקטן בן-אינגמר ז' ואז אבא קם והוא ניגש אלי. «הייתי רוצה לדבר עמו כמה מלים», אומר אני, «אבל ישנם פה כל-כך הרבה זרים ז'». «הו, הללו שייכים כולם אל המשפחה», אומר אבא, «כל הגברים הללו היו גרים כולם בחצר אינגמר, והזקן שביניהם עוד מתקופת עובדי-האלילים מוצאו». — «כן, אבל אני הייתי רוצה לדבר מלים אחדות אתו לבד».

«אז מביט אבא סביבו ומתישב בדעתו, אם ללכת אל החדר הקטן, אך הואיל ורק אנוכי הוא המבקש, הוא נכנס אל המטבח. שם יושב לו אבא על האח, ואני על סדן-החטיבה.

«חצר מפוארת היא זו שיש לו פה, אבא», — אומר אני. — «כן, היא יפה מאוד», אומר אבא. «אך מה מצב הדברים שם בבית, בחצר-אינגמר ז'» — «שם הכול טוב», אומר אנוכי. «בשנה שעברה קיבלנו שנים-עשר כתר בעד ליטרה של חציר». — «הייתכן הדבר? הרי לא עלית הנה בשביל לשטות בי, אינגמר הקטן?»

«אבל רע לי מאוד ז'» אומר אני. «חמיד חייב אני לשמוע, כי אתה, אבא, היית חכם כאלוהים הטוב עצמו, ולעצתי אין איש שואל». — «האם לא נבחרת למועצת הקהילה ז'», שואל הזקן. — «לא למועצת הקהילה, ולא למועצת בית-הספר, וגם לא בין גבאי הצדקה». — «איזה עוול עשית, אינגמר הקטן ז'» — «הו, הם אומרים, כי מי שמבקש לנהל את ענייני האחרים, חייב קודם כול להראות את יכלתו לנהל כהוגן את ענייני עצמו». אני חושב, הזקן יהיה משפיל את עיניו, יושב רגע קט בשקט גמור ומהרהר: — «השתדל, שתשא לך אשה חרוצה, אינגמר», יאמר בוודאי לבסוף, — «אבל דוקא זה הוא הדבר שאיני יכול לעשותו, אבא», משיב

אני. "אין נמצא בכל הסביבה איכר עני כל-כך, שירצה לתת לי את בתו לאשה". — "ספר נא לי עתה כראוי, איך התגלגלו הדברים, אינגמר הקטן", אומר אבא וקולו נשמע רך וטוב.

"כן, רואה אתה, אבא, לפני ארבע שנים, באותה השנה שעברה החצר לידי, חיזרתי אחרי בריתה מברגסקוג". — "תן לי לזכור רגע", אומר אבא, "האם יושב מי ממשפחתנו בברגסקוג?" דומה, אין העניינים בארץ פה מתחת נעלמו מתוך זכרוננו. — "לא, אבל אנשים אמידים הם, ובוודאי זוכר אתה, אבא, כי אכיה של בריתה הוא נבחר-הממלכה". — "כן, זה נכון, אבל ראוי היה לך לשאת אשה ממשפחתנו, המכירה את מנהגינו העתיקים". — "זה נכון, אבא, על-כך חשבתי גם אני לאחר-מכן".

והנה יושבים אנו שנינו, אבא ואני, ואיננו אומרים כלום; אבל אבא מתחיל שוב: "ודאי טובת מראה היתה זו?" — "כן", אומר אני, "יש לה שערות כהות, עינים צלולות וורדים על לחייה. אבל גם חרוצה היתה, ואמא היתה מרוצה מאוד שחפצתי לקחת אותה. וודאי היה הכול מסתדר יפה, אלא, רואה אתה, המשגה היה בזה, שהיא לא חפצה בי". "ומי זה שואל מה נערה חפצה?" — "אכן משום כך גם חכריחו אותה תוריה לתגיד הן". "ומאין תדע כי חכריחו אותה? אני סבור, צריכה היתה להיות שמחה לקבל בעל, שהוא עשיר כמון, אינגמר הקטן בן-אינגמר?" "הו, לא, שמחה ודאי שלא היתה, אבל השידוך בכל זאת הוכרו בבית-התפילה, ויום החתונה נקבע. ועוד קודם החתונה ירדה בריתה אל חצר אינגמר, בשביל לעזור לאמא. כי עליך לדעת, אבא, אמא מתחילה להיות אשה זקנה ועייפה". — "אבל כל זה הרי לא דבר רע, אינגמר הקטן", אומר אבא כמבקש לעודדני. "אבל דוקא בשנה ההיא לא רצה שום דבר לגדול בשדה, תפוחי האדמה לא עלו יפה, והפרות חלו, וכך מצאנו שנינו, אמא ואני, כי טוב לדחות את החתונה לשנה. רואה אתה, חשבתי שאין לנו להיחפו כל-כך בנשואים, מאחר שכבר הוכרו עלינו כעל זוג. אבל נראה שמחשבותי אלו היו עוד על-פי הנוסח הישן". "אילו היית לוקח אחת ממשפחתנו, לא היתה מגלה קוצר רוח", אומר אבא. "אכן, כך הוא", אומר אני. "הרגשתי אמנם כי בריתה אינה מרוצה מדחיה זו, אבל רואה אתה, סבור הייתי שאין לי די אמצעים בשביל החתונה. הרי רק באביב היתה לנו הלוויית-המת, ולהוציא כסף מקופת-החיסכון לא חפצנו". "כן, זה היה נכון מאוד, שאמרת לחכות", אומר אבא. — "אך חששתי שלא יהיה הדבר לרצון לבריתה,

משום שהיתה אנוסה לחוג את טבילת הילד לפני החתונה". — "אבל קודם כל הרי צריך לחשוב, אם ישנם האמצעים לכך".

"עם כל יום עובר נעשתה בריתה שקטה ומוזרה יותר, ולא יכולתי להבין מה מתחולל בה. חשבתי אולי היא מתגעגעת על משפחתה. כי היתה תמיד קשורה מאוד בהוריה ובבית-הוריה. ודאי יוטב המצב לאחר שתתרגל, חשבתי, היא תלמד לאהוב את חצר-אינגמר. לזמן מה נרגעתי מרעיון זה, אבל אחר-כך שאלתי את אמא, מפני מה בריתה חיוורת כל-כך, ומדוע מבט עיניה מבולבל כל-כך. אמא אמרה, זה רק משום שעתידה היא ללדת ילד, והיא עתידה לשוב לקדמותה, לאחר שהכל יעבור בשלום. חשבתי לי אמנם בסתר לבי, בריתה כועסת על-כך שדחיתי את זמן החתונה אבל פחדתי לדבר עמה בזאת. זוכר אתה ודאי, אבא, שהיית אומר תמיד: בשנה שאתחתן צריך יהיה לצבוע את כל הבנינים בצבע אדום. ודוקא בשביל הצביעה האדומה הזאת חסר היה לי הכסף באותה שנה. בשנה הבאה אפשר יחזור הכל למוטב, חשבתי".

האיש שעל יד המחרשה הוסיף והלך והניע את שפתיו. הוא היה שקוע כל-כך במחשבותיו, עד כי נדמה לו, כי רואה הוא באמת את פני אביו לפניו בכל הבהירות. "חייב אני להסביר לאבא הכל הסבר היטב", חשב, "בשביל שיוכל לעוץ לי עצה טובה".

"כך חלף כל החורף כולו, ואני חשבתי לפרקים, כי אם תתמיד בריתה להיות כל-כך אומללה, מוטב שאוותר עליה ואשיבנה לברגסקוג, אבל היה מאוחר מדי. וכך נמשך הדבר עד מאי. בערב אחד הרגשנו שהתחמקה מן הבית. כל הלילה חפשנוה, ולעת בוקר מצאה אותה אחת מן השפחות. ועתה אני שותק, כי קשה לי לספר יותר. וכאן שואל אבא: "בשם ה', הרי לא היתה מתה?" — "לא, היא לא", משיב אני, ואבא מבחין, כי קולי מרעיד. "האם נולד הילד?" — "כן", אומר אני, והיא החניקה אותו. הוא היה מוטל מת על ידה. "אם כן, היא לא היתה שלימה בדעתה?" — "כן, שלימה בדעתה היתה, אבל היא עשתה זאת בשביל להינקם בי, על שהכרחתי אותה. היא לא היתה מגעת לכך אילו לקחתי אותה בנשואים. אך הואיל ולא עשיתי זאת, חשבה לה, אם אינני רוצה שיהיה לנו ילד בכבוד, אל יהי לנו ילד כלל".

אבא נאלם לגמרי והוא עצוב. "האם היית שמח על הילד, אינגמר הקטן?" שואל הוא לבסוף. — "כן", אומר אני. — "חבל עליך, שנכנסת

בעניינים עם אשה רעה כזאת". היא יושבת בוודאי עתה בבית-אסורים? שואל אבא. — "כן, היא נידונה לשלוש שנים". — "ומשום כך אין שום איש רוצה לתת לך את בתו?" — "כן, אבל אני גם לא שאלתי שום איש". "ומשום-כך אין לך עמדה של כבוד בקהילה?" — "הם סבורים, שלא כך צריכים היו הדברים להתגלגל עם בריתה. הם אומרים, אילו הייתי איש חכם כמוך, הייתי מדבר עמה והיא מגלה על מה עגמה נפשה". — "כן, אבל לא נקל הוא לגבר צעיר להבין ללב אשה רעה?" — "אבא שלי", אומר אני, "בריתה לא היתה רעה, רק גאה מאוד היתה". — "כן, אבל היוצא מזה הוא אחד", אומר אבא.

כשמכיר אני, שבעצם אבא רוצה לעמוד על צדי, אני אומר: "הבריות חושבים, שהייתי צריך לסובב כך את פני הדברים, שאיש לא ידע דבר חוץ מזה שהילד נולד מת". — "ולמה זה לא תיענש על חטאה?" שואל אבא. — "אילו אירע הדבר לך, אומרים הם, כבר היית סותם את פי השפחה שמצאה אותה, שתהיה שותקת, כך שמכל הענין הזה לא היה נודע ולא כלום". — "והאם היית נושא אותה אחר-כך לאשה?" — "לא, אז לא היה עוד צורך בזה. לאחר כמה שבועות הייתי שולח אותה הביתה, ואת ההכרזה הייתי יכול לבטל, מפני שאין היא מרגישה עצמה בטוב אצלנו". "זאת אמנם היית יכול לעשות, אבל הרי אי-אפשר להם לדרוש, שבחור צעיר כמוך יהיה חכם כזקן".

"כל העדה מוצאת, שנהגתי עם בריתה שלא כשורה". — "אבל היא נהגה מנהג רע עוד יותר, בהעטותה חרפה על אנשים הגונים". — "כן, אבל אני הרי הכרחתיה לנישואים". — "כן, על זה היא יכלה רק לשמוח", אומר אבא.

"אין אתה מוצא איפוא, כי אשמתי היא שהיא עתה יושבת בבית-האסורים?" — "סבור אני, שהיא יושבת במקום שהושיבה את עצמה". אותה שעה אני קם ואומר לאט: "ובכן אין אתה סבור אבא, שאני חייב לעשות דבר מה בשבילה, כשתצא משם בסתיו?" — "וכי מה עליך לעשות? וכי רוצה אתה להתחתן עמה?" — "כן, דבר מעשה זה הרי צריך הייתי לעשות!" — אבא מסתכל בי פתאום ושואל: "האם אתה מחבב אותה?" — "לא, היא המיתה בי כל אהבה". אותה שעה אבא משפיל את עיניו ומהרהר בשתיקה.

"רואה אתה, אבא", אומר אני, "איני יכול לזוז מן הרעיון, שאני

הייתי הגורם לאסון". הזקן יושב דומם ואינו משיב. — "בבית־המשפט ראיתיה בסעם האחרונה. היא היתה אומללה כל כך ובכתה הרבה, על שלא חיתה את הילד. שום דיבור רע לא אמרה עלי, והכול נטלה על עצמה. אנשים רבים בכו, אבא, וגם השופט עצמו כמעט עלו דמעות בעיניו. והוא לא דן אותה אלא לשלוש שנים".

אבל אבא אינו מוציא מלה מסיו.

"קשה יהיה לה עכשיו בסתיו, כשתצטרך לשבת בבית, הם לא ישמחו עליה בביתם, בברגסקוג. הם סוברים, שהיא העטתה עליהם חרפה, ואין לדעת, אם לא ישמיעו לה זאת בקול. והיא תהי מוכרחת לשבת תמיד בבית, כי גם בבית־התפילה לא תוכל להראות. קשה יהיה לה מכל צד".

אבל אבא אינו עונה.

"אלא שאין זה קל כל כך בשבילי להתחתן עמה", אומר אני. "מי שיש לו חצר גדולה, לא נעים לו לשאת אשה, שהמשרתות והמשרתים יביטו עליה מגבוה. גם אמא לא תהיה מרוצה. אינני סובר, כי נוכל עוד להזמין אלינו אורחים נכבדים, לא לחתונה ולא לחלוויה".

אבא עדיין שותק.

"רואה אתה, בפני השופטים נסיתי לעזור לה כל כמה שיכולתי. אמרתי לשופט, בי בעצמי כל האשם, כי הכרחתיה להינשא לי. אמרתי גם כן, כי רואה אני אותה חפה מפשע עד כדי כך, שנכון אני לשאת אותה לאשה גם כהיום הזה, אם תשנה את מחשבתה ביחס אלי. אמרתי זאת, כדי שיקלו את דינה. אבל אף כי כתבה לי שני מכתבים, אין זה מרמז כלל על כך, ששינתה את מחשבתה ביחס אלי. וזאת הרי מבין אתה גם כן, אבא, שאין אני מחוייב לשאת אותה רק מפני דבורי זה".

ואבא יושב, מהרהר ושותק דומם.

"יודע אני יפה, פירוש הדבר הוא, לתפוס את הענין כדרך בני אדם, ואנו בני אינגמר חפצנו תמיד להתהלך בדרכי האלוהים. אבל יש שאני חושב, אפשר אין זה רצוי בעיני האלוהים הטוב, כי תגיע רוצחת לכבוד כזה".

אבל אבא שותק.

"חייב אתה גם לחשוב בזה, אבא, כמה קשה הוא לאיש לראות אדם נתון בצרה, מבלי לנסות לעזור לו. סובר אני, שבני הקהילה כולם

לא ימצאו את הדבר נכון וישר, אבל אני סבלתי יותר מדי כל אלו השנים, שלא אנסה לעשות דבר מה בשבילה אחרי שתצא לחפשי".

אבא אינו זע.

אותה שעה כמעט עולה הבכי לתוך גרוני ואני אומר: "רואה אתה, הרי אני בחור צעיר, ומאכזר אני הרבה בשאתי אותה. הם מוצאים, שהתנהגתי קודם שלא כשורה; ואם אעשה זאת, אז ימצאו שעוד הרעותי לעשות".

אבל אינני יכול להביא את אבא לידי כך, שיאמר מלה כלשהי.

אבל הנה גם חשבתי, אבא, עד כמה זה נפלא, שאנו בני אינגמר נשארנו יושבים בחצרנו מאות שנים, בשעה שכל החצרות כבר החליפו את בעליהם. וחושב אני, כי זהו מפני שבני אינגמר ניסו ללכת בדרכי אלוהים. אנו, בני אינגמר, איננו צריכים לירוא מפני בני-אדם, אלא רק ללכת בדרכי אלוהים".

כאן הוקץ נושא עיניו ואומר: "זוהי שאלה קשה, אינגמר, חושב אני, אכנס פנימה ואשאל את בני אינגמר האחרים!"

ואז נכנס אבא לתוך החדר הגדול, ואני נשאר יושב. וכאן מוכרת אני לשבת ולחכות ולחכות, ואבא אינו שב. סוף סוף, אחרי שחיכיתי שעות רבות, קצרה רוחי ואני נכנס אל אבא. "הוחילה נא שם בחוץ, אינגמר הקטן", אומר אבא, "זוהי שאלה קשה". ואני רואה את כולם, את הזקנים, איך הם יושבים בעינים עצומות ושוקלים בדעתם. ואני מחכה ומחכה ועדיין אני מחכה".

הוא הלך מחייך אחרי המחרשה שהתנהלה עתה לאיסה, כי הסוסים היו זקוקים למנוחה. כשהגיע לשפת החפירה, משך במוסרות ועמד. הוא היה כבד ראש מאוד.

"מופלא הדבר, כשהנך בא לשאול בעצתו של מישהו, רואה אתה בעצמך תוך כדי שאלה, מה הוא הדבר הנכון, וכאן רואה אתה בבת אחת, מה שלא יכולת לגלות ולמצוא במשך שלוש שנים שלימות. ובכן, יבוא נא הדבר כרצון האלוהים".

הוא הרגיש, כי מוכרת הוא לעשות את הדבר, ואותו זמן עצמו נראה לו הדבר קשה כל כך, שרוחו לא עמד בו בחשבו בו, "אלוהים, היה בעזרי!" אמר.

אינגמר בן אינגמר לא היה עוד בינתים היחיד שנמצא בחוץ בשעת

בוקר מוקדמת זו. למטה, במשעול שהתפתל בין שדות-הדגן, נראה זקן הולך ובא. לא קשה היה להכיר מה היא אומנותו, שכן מכתול צבעים ארוך ביותר היה מוטל על שכמו, וממגבעתו עד לסוליות נעליו היה מותז כולו בצבע אדום. הוא הביט לעתים קרובות סביבו, כדרכם של צבעים נודדים, לגלות חצר בלתי-מסויידת, או חצר שצבעה דהה או נשטף מן הגשמים. נדמה לו, שהוא רואה חצר פה חצר שם, המתאימות למבוקשו, אבל קשה היה לו לבוא לידי החלטה. לאחרונה בא אל גבעה קטנה וראה משם את חצר אינגמר, שהשתרעה גדולה וכבירה בעמק מתחת. "הו, אלוהים הטוב!" קרא בקול ועמד מרוב שמחה. בית-הדירה הרי לא נצבע זה מאה שנה. הרי הוא שחור מזוקן, ובתי המשק לא ראו צבע מימיהם! ואיזה שפע של בתים!" קרא. "הרי כאן יש לי עבודה עד עצם הסתיו!"

הוא לא הרחיק ללכת, והנה נגלה לו איש ההולך אחרי המחרשה. "אי, הנה כאן איכר שהוא תושב המקום ומכיר את הסביבה" חשב הצבע. "ממנו אוכל להוודע מה שאני צריך לדעת בדבר החצר". הוא נטה מן הדרך, עלה על שדה-הבור ושאל את אינגמר, איזו חצר היא זו הגדולה, ואם חושב הוא שיתנו לו לצבוע אותה.

אינגמר בן אינגמר נרתע ברעדה וקרע עיניו כנגד האיש, כאילו היה זה רוח. "חושב אני באמת, כי זהו צבע", הרהר, "והוא בא דווקא עתה!" הוא היה נדהם כל-כך, שלא יכול לענות לו דבר.

הוא נזכר עתה ברור, כי כל פעם שאמר מישהו אל אבא: "צריך אתה לצבוע כבר את ביתך הגדול המכוער, אבא אינגמר", היה הזקן עונה, שיעשה זאת בשנה שיחוג בה אינגמר את חתונתו.

הצבע, חזר על שאלתו, אבל אינגמר עמד אילם, כאילו לא הבין לשאלתו.

"האם ערוכה כבר תשובתם שם בשמים?" שאל את עצמו. "האם בשורה היא זאת מאבא, כי רצונו הוא שאחוג השנה את חתונתי?"

הוא היה תפוס כל-כך על-ידי הרעיון הזה, שהבטיח לאיש את העבודה הזאת בלי דיבורים יתירים. אחר-כך הלך אחרי המחרשה נרגש מאוד וכמעט מאושר. "תראה, כי מעתה לא יהיה הדבר קשה כלל לעשותו, משום שאתה יודע, כי אבא רוצה בכך", אמר לעצמו.

שבועות אחדים אחרי זה עמד אינגמר והיה מצחצח את כלי הרתמה. גראה היה בעליל שהוא נמצא במצב רוח רע, והעבודה היתה נעשית בעצלותים. "אילו הייתי האלוהים הטוב", חשב הוא, שיפסף שוב קצת והתחיל מחדש: "אילו הייתי האלוהים הטוב, הייתי דואג לכך, שכל דבר ייעשה מיד באותו רגע שבו החליט האדם לעשותו. לא הייתי נותן לבני האדם זמן רב כל-כך להרהר ולחזור ולהרהר בכל דבר היכול להיות להם לשטן בדרך. לא הייתי שם לב להניח להם זמן לצחצח את הכלים ולצבוע את העגלה; הייתי לוקח אותם ישר מאחורי המחרשה".

הוא שמע עגלה משתקשקת ובאה בדרך, הביט החוצה והכיר את הסוס והעגלה. "הנה נבחר-הממלכה מברגסקוג בא אלינו!" קרא אל המטבח, מקום שאמו היתה עסוקה בעבודה. מיד לאחר כך שמעו איך היא שמה עצים אל הכירה, ואיך בטחנת-הקהווה באה תנועה. נבחר-הממלכה נכנס בעגלתו לחצר ועמד מבלי לרדת. — "לא, תודה, איני רוצה להכנס", אמר, הייתי רק רוצה לדבר אתך כמה מלים, אינגמר. יש לי רק זמן מועט, עלי לנסוע אל ישיבת מועצת-הקהילה". — "אמא תגמור בוודאי תיכף להכין את הקהווה", אמר אינגמר. — "תודה רבה, אבל אני חייב לבוא לשם בעוד מועד". "הרי זה כבר זמן רב, שהאדון נבחר-הממלכה לא היה אצלנו", המשיך אינגמר. אותה שעה הופיע אמו על סף הפתח, והפצירה גם היא באורח להיכנס. "הרי האדון נבחר-הממלכה לא יסע מפה, מבלי להיכנס פנימה ומבלי לשתות ספל קהווה". אינגמר פתח את עור-המחסה ונבחר-הממלכה קם ממושבו. "כן, אם אמא מרתה בעצמה מבקשת, מוכרח אני להישמע", אמר. הוא היה איש גבוה ויפה, בעל תנועות קלות, ומסוג אנשים שונה ואחר מאינגמר ואמו, שהיו מכוערים, בעלי-פנים מרודמים וכבדי-גוף. אבל היתה לו יראת כבוד מרובה בפני המשפחה העתיקה של חצר-אינגמר, והיה מוותר ברצון על חיצוניותו היפה, בשביל להיראות כאינגמר ולהיות כאחד מבני אינגמר. בפני בתו עמד תמיד על צד אינגמר, וללבו הוקל מאוד לאחר שראה קבלת-פנים טובה זו.

לאחר שעה קלה, כשנכנסה האם מרתה עם הקהווה, קם להציע את עניינו. "הייתי רוצה", אמר והתנער, "הייתי רוצה לספר, מה אנו חושבים לעשות לבריתה". הספל שהחזיקה אמא מרתה בידה רעד במקצת, עד שכפית התה צלצלה על התחתית. אחרי זה קמה דומיה מכבדה. אנו חושבים, כי הדבר הטוב ביותר היה אילו נסעה לאמריקה". שוב עצר

בדיבורו, ושוב קמה דממה הוא התאנח למראה האנשים הקשים האלה, שאין לחדור אליהם. "כרטיס-הנסיעה בשבילה כבר נקנה". — "ודאי תבוא עוד קודם-לכן הביתה?" שאל אינגמר. — "לא, וכי מה יש לה לעשות בבית?"

אינגמר שתק שוב. הוא ישב כאן, עפעפיו כמעט סגורים, ושקט כל כך, כאילו היה ישן. במקומו התחילה עתה אמא מרתה שואלת שאלות. — "היא זקוקה בוודאי לשמלות?" — "כל זה כבר מסודר, בבית הסוחר לפברג, שאנו מתאכסנים אצלו תמיד בהיותנו בעיר, עומדת תיבה ארוזה". — "ואמה שלה לא תסע העירה, בשביל להיפגש עמה?" — "כן, רוצה היתה היא מאוד לעשות כן, אבל אמרתי לה, מוטב לה שלא תתראה אתה שוב" — "כן, אפשר שהדבר נכון מאוד". — "כרטיס-הנסיעה וכסף מוכנים בשבילה אצל לפברג, וכך תקבל כל מה שנחוץ לה".

"סבור הייתי, אינגמר חייב לדעת כל זה, בשביל שלא יהיה הדבר מכביד כל-כך על נפשו", אמר נבחר-הממלכה. עתה שתקה גם אמא מרתה. מטפחת-ראשה נשמטה לה על ערפה והיא יושבה והביטה לתוך סינורה. "עתה ודאי יחשוב אינגמר על גישואים חדשים". השנים שתקו עדיין באורך-רוח. "אמא מרתה זקוקה לעזרה במשק-הבית הגדול. אינגמר חייב לדאוג לכך, שתהיה לה זיקנה של מנוחה".

נבחר-הממלכה נשתתק, ושאל עצמו אם אמנם שומעים הם מה שהוא אמר. "אני ואשתי הרי רוצים היינו לשוב ולתקן הכל", אמר לבסוף. אותה שעה ישב אינגמר והרגיש כי שמחה גדולה עולה בו. בריתה עתידה ללכת לאמריקה, והוא לא יצטרך לשאתה לאשה. בחצר אינגמר העתיקה לא תהי הרוצחת בעלת-הבית. הוא שתק, משום שלא מצא זאת יאה ונאה לגלות, כמה הוא שמח; אבל לבסוף מצא שהגיעה שעתו להביע דעתו.

נבחר-הממלכה ישב עתה גם הוא אילם. יודע היה, שהוא חייב לאנשי אינגמר שהות להתיישב בדבר. סוף סוף אמרה אמו של אינגמר: "כן, הנה כיפרה בריתה את חטאה, ועתה מגיע תורנו". הזקנה ביקשה לומר בזה, שאם נבחר-הממלכה דורש עזרה כלשהי מצד בני אינגמר, בתור שכר על כך שיישר להם את ההדורים בדרך, הרי הם מוכנים לכך ברצון. אבל אינגמר תפס את המלים באופן אחר. הוא הרתיע, ודומה היה כאילו גיעור משינה. "מה היה אבא אומר לכל זה?" הרהר. "אילו הצעתי לפניו את

הדבר הזה, מה היה אומר הוא? — „איך אתה יכול להאמין, שאפשר לך להלעיג בצדקת האלוהים“, היה אומר אבא. „איך אתה יכול להאמין, שהוא היה מוציא אותך בלי עונש, אילו היית מעמיס על גבה של בריתה לבדה את כל החטא. אפילו אם אביה דוחה אותה ומחניף לך משום שהוא חפץ ללוות מעמך כסף, עליך בכל זאת ללכת בדרכי אלוהים, אינגמר הקטן בן אינגמר!“

„אני מאמין באמונה שלימה, כי אבא הזקן שומר עלי בדבר הזה“, הרהר. „בודאי שלח הנה את אביה של בריתה, כדי להראות לי כמה מכווער הוא לתלות את כל האשמה בצווארה, המסכנה! אני חושב, הוא ראה, כי בימים האחרונים לא היה לו חשק גדול לנסיעה הזאת.“

אינגמר קם, מסך קוניהק לתוך הקהוה והרים את הספל. „ועתה תודה רבה על כך, שהואיל האדון הנבחר לבוא היום אלינו“, אמר והשיק עמו כוס בכוס.

אינגמר בן אינגמר בא העירה והלך לו לאיטו אל בית-הסוהר המחוזי הגדול, שהתנוסס בגאון על-פני גבעה קטנה מעל לפארק-העיר. הוא לא הביט לאחור, כי אם נגרר ביגיעה קדימה ועפעפי-עיניו הכבדים מושפלים, כאילו היה זקן מופלג. לכבוד היום הסיר את בגדי-האיכרים היפים לבש חליפת-צמר שחורה וכתונת מעומלנת, שכבר קימט אותה לגמרי. מצב רוחו היה חגיגי מאוד, אבל היה בו גם פחד ואי-רצון.

אינגמר הגיע אל המגרש הזרוע חצץ אשר על-יד בית-הסוהר, ראה שוטר עומד על משמרתו ושאלהו, אם בריתה בת איריק עתידה לצאת היום לחופש. „כן, כמדומני כי תצא מפה אחת היום לחופש“, אמר השוטר. „זוהי אחת שישבת בעוון הריגת ילד“, ביאר לו אינגמר. „כך הוא, כך, היא היא שתצא היום לפני הצהרים.“

אינגמר לא הלך הלאה, כי אם נשען על אילן ועמד לחכות. אף רגע אחד לא גרע את עינו ממבוא בית-הסוהר. „בין אלה שנכנסו דרך השער הזה היו בודאי בני אדם רבים שחיהם לא היו נעימים ביותר“, חשב. „אמנם, אינני רוצה להגזים, אך אפשר שלא אחד מאלה שנכנסו פנימה לא היה לו קשה כל כך כמו לי, העומד פה בחוץ.“

„כך כך, הנה סוף סוף הביא אותי אינגמר הגדול הנה, כדי לקחת לי את כלתי מבית-האסורים“, הרהר בלבו. „אבל אינני יכול לומר, כי

אינגמר הקטן מאושר הוא. רצוי היה לו יותר לראות אותה צועדת ובאה דרך שער-כבוד, ואמה הולכת לצידה ומובילה אותה אל חתנה. ואז היתה עוברת בסך אל בית האלוהים, והיתה אז יושבת על-ידו ככלה ומחייכת תחת עטרת-הכלה שלה".

השער נפתח כמה פעמים. פעם יצא הכוהן, ופעם אשתו של מנהל בית-הסוהר ומשרתותיה, שירדו אל העיר. סוף-סוף באה בריתה. כשנפתח השער לפניו עבר רעד בלבו של אינגמר. "עתה היא באה", חשב. עיניו נעצמו, הוא היה כמשותק ולא יכול לזוז ממקומו. כשאימץ את רוחו והביט למעלה, עמדה היא על משטח המדרגות לפני השער.

הוא ראה אותה עוצרת ועומדת שם לרגע. הסיטה את מטפחת-ראשה לאחור והביטה בעינים בהירות וגלויות על פני הנוף. בית-האסורים עמד במקום גבוה, והיא יכלה להביט מעל לעיר ומעל לגבעות המכוסות יערים עד הריה של מולדתה.

עתה ראה אותה אינגמר, איך זיעזע אותה וכופפה כוח נעלם, היא כבשה בידיה את פניה וישבה על מדרגת האבן. עד המקום שעמד שם שמע את התיפחותה.

אותה שעה עבר על-פני מגרש החצץ, עמד על ידה וחיכה. היא בכתה בחזקה כל-כך, שלא שמעה כלום. זמן רב אנוס היה לעמוד שם. — "אל תבכי כל כך, בריתה", אמר לבסוף. היא הרימה את עיניה. "אח, אלוהי השמים, אתה פה!" אמרה. מיד עמד לפניו ברור כל מה שעוללה לו, וגם כמה קשה היה לו לבוא הנה. היא השמיעה זעקת-שמחה, נפלה על צואריו והתיפחה מחדש.

"כמה התגעגעתי עליך כי תהיה פה", אמרה. לבו של אינגמר התחיל דופק, על כי שמחה בו ככה. — "מה את אומרת, בריתה, התגעגעת עלי?" אמר נרגש. — "הרי רציתי לבקש ממך סליחה".

כאן הזדקף אינגמר בכל מלוא קומתו ויהי קר כפסל אבן. "לכך יימצא עוד זמן במאוחר יותר", אמר, "ועתה חושב אני שאין לנו לעמוד פה יותר". — "לא, אין זה מקום שאדם נשאר בו ברצון". אמרה היא נכאת רוח. — "סרתי אל הסוחר לפברג", אמר אינגמר כשפנו ללכת בדרך. — "כן, שם נמצאת גם התיבה שלי". — "ראיתיה שם", אמר אינגמר, "גדולה היא יותר מדי שתוכל לעמוד בקרון מאחור. מוכרחים אנו להשאירה פה, עד שנקחנה אלינו בפעם אחרת". בריתה נעמדה והביטה אל אינגמר.

זו היתה הפעם הראשונה שהזכיר, כי חפץ הוא לקחתה עמו הביתה. «קיבלתי היום מכתב מאבא; הוא כותב, כי גם אתה היית מסכים שאסע לאמריקה». — «רציתי להשאיר את הברירה בידך. הרי לא הייתי בטוח כך, שתרצי לנסוע עמי הביתה». היא הרגישה אמנם בכך, שהוא לא אמר לה כי זהו מבוקשו, אבל הסיבה לכך היא אולי בזה, שלא רצה לכפות עצמו עליה פעם שניה. היא נעשתה הססגנית מאד. הרי לא היה זה מן הדברים הרצויים להביא אחת כמותה אל חצר-אינגמר. «אמרי לו, שאת נוסעת לאמריקה! זהו הדבר היחיד, שיכולה את לעשות למענו», אמרה אל עצמה. «אמרי לו זאת, אמרי לי זאת!» עוררה את עצמה. ובעוד היא חושבת כך, שמעה מישהו אומר: — «חוששת אני, שבשביל אמריקה אינני חזקה למדי. אומרים, שם צריך לעבוד עבודה קשה ומפרכת». גדמה היה לה, כאילו מישהו אמר זאת, ולא היא עצמה. «כן, כך אומרים», השיב אינגמר חרש. עתה היתה מתביישת בעצמה, והרהרה בזה, כי עוד הבוקר אמרה לכוהן, שיוצאה היא לעולם בתור אדם חדש וטוב משהיתה. היא לא היתה מרוצה מעצמה. הילכה זמן מה שותקת על-ידו ושקלה בדעתה, איך תוכל להשיב את דברה אחור. אך מיד משחפצה להגיד משהו מעין זה, גרתעה מפני הרעיון, שאם הוא עודנו אוהב אותה, תהיה זו כפית-טובה מכוערת ביותר לדחות אותו שנית מעליה. «אילו רק יכולתי לקרוא את מחשבותיו!» חשבה.

כאן ראה אינגמר, כי היא נעמדה ונשענה אל אחד הקירות. — «ראשי עלי סחרחר מכל השאון והאנשים הרבים». הוא הושיט לה את ידו, והיא לקחתה, ויד ביד ירדו את הרחוב. «עתה נראים אנו כחתן וכלה», חשב אינגמר, אבל במשך כל אותו זמן ניקרה במוחו המחשבה, מה יהיה בבואו הביתה, איך יניח את דעתה של אמו ושל כל האחרים.

כשבאו אל חצר הסוחר אמר אינגמר, כי סוסו כבר הספיק לנות, ואם אין לה כלום נגד זה, יכולים הם לעבור את כברת-הדרך הראשונה עוד היום. אמרה בלבה: «עתה בא הרגע, עתה מוכרחה את לומר לו, כי אינך רוצה. היא התפללה אל אלוהים, כי יגלה לה את הדבר, אם בא אינגמר מתוך רחמים בלבד. בינתים הוציא אינגמר את העגלה מתחת למוסך. היא היתה צבועה מחדש, עור-המחסה הבריק והמושבים היו מצופים ציפוי חדש. מקדם, בתיבת-העגלה, תחוב היה צרור קטן של פרחי-שדה כמושים למחצה. כשראתה אותו נשארה עומדת מהורהרת, ובינתים נכנס אינגמר לאורווה, הביא את הסוס בריתמה והוציאו החוצה; והנה, בראותה עוד

צרור קטן כזה, כמוש למחצה, על־יד המתג, שבה להאמין, כי אוהב הוא אותה באמת, וחשבה כי מוטב לה לשתוק. שאם לא כן, אפשר שיחשוב כי כפוי־טובה היא ואינה מבינה עד מה גדול הדבר שהציע לפניה. הם יצאו אל דרך המלך, וכדי להפסיק את השתיקה התחילה היא לשאול על פלוני ועל אלמוני בבית. בכל שאלה ושאלה הזכירה לו אחד מאותם האנשים, שהוא היה ירא את משפטם. «כמה יהיה מתפלא פלוני ופלוני», הרהר, ו«כמה יהיה פלוני ופלוני מלעיג עלי». היה משיב לה תשובות קצרות של הברה אחת, ולא פעם חזרה ואמרה בלבה, כי עליה לבקש ממנו לחזור. «אין הוא חפץ בי, אין הוא אוהב אותי, הוא עושה זאת מרחמנות בלבד».

אחרי שעה קלה חדלה מלשאול; בדומיה עמוקה עברו מיל אחרי מיל. אבל כשהגיעו אל אכסניה אחת, כבר היו קהות ומעשי־מאפה טריים מוכנים בשבילם, וגם שולחן הקהות היה מקושט פרחים. היא הבינה, כי זדאי הזמין כל זה בעברו פה אתמול. האם נעשה גם הדבר הזה מתוך טוב־לב ורחמנות בלבד? האם שמח אתמול? האם התחיל מתחרט רק היום, אחרי שראה אותה יוצאת מבית האסורים? אבל מחר, לאחר שתשכח כל זה, יחזור שוב הכל לטובה. בריתה נתרככה מחרטה ושפל־רוח. היא לא חפצה לגרום לו צער. אפשר הוא באמת — — —

הם נשארו למשך הלילה באכסניה אחת, אבל השכימו לצאת לדרך, ועד שעה עשר הרחיקו עד כדי כך, שיכלו לראות את בית התפילה של כפר מולדתם. בשעה שעברו שם היתה הדרך מלאה אנשים ההולכים לבית התפילה והפעמונים צלצלו. — «אלי הטוב, הרי יום־ראשון היום?» אמרה בריתה וקיפלה בלי משים את ידיה. היא שכחה הכול לרגלי הרעיון שניצנץ בה לנסוע לבית־התפילה, להודות לאלוהים. היא חפצה להתחיל את החיים החדשים, שביקשה לחיות מעתה, על־ידי עבודת־אלוהים בבית־התפילה הישן. «הייתי רוצה כל־כך להכנס לבית־התפילה», אמרה לאינגמר. ברגע זה לא עלה כלל על דעתה, שקשה יהיה לו להיראות שם אתה. מלאה היתה כולה יראת־כבוד והכרת־תודה. אינגמר קרוב היה לסרב לה בקצרה, שכן לא האמין שיהיה לו אומץ־הרוח להיפגש עם המבטים החדים ועם הלשונות הרעות. «אבל פעם הרי מוכרח הדבר הזה לבוא», הרהר ונטה לדרך בית־התפילה. «הרי הרע יהיה רע בכל זמן שיבוא».

כשעלו במעלה הגבעה לבית־התפילה, ישבו המון בני־אדם על

גדר האבן, חיכו להתחלת העבודה והסתכלו בכל הבאים. כשראו את אינגמר ובריתה מתקרבים ובאים, התחילו להתלחש ולדחוף איש את רעהו ולרמוז עליהם. אינגמר הסתכל בבריתה; היא ישבה בידים מקופלות, ודומה היה כאלו אינה יודעת היכן היא נמצאת. היא לא ראתה את האנשים, אבל אינגמר ראה אותם יותר מדי; אחדים התחילו רצים אחרי העגלה. הוא לא השתומם על שהם רצים ומשתאים עליהם. שכן הם לא ידעו, אם ראו גכונה. הרי הם לא יכלו לחשוב, כי הוא יבוא לבית האלוהים עם זו שהחניקה את ילדו.

«זה יותר מדי בשבילי», הרהר, «לא אעצור כוח לשאת זאת».

«חושב אני, הטוב ביותר הוא, כי תיכנסו ישר לבית-התפילה, בריתה», אמר בעזרו לה לרדת מן העגלה. — «כן בודאי», אמרה היא. הרי היא רצתה רק לבוא אל בית-התפילה, ולא באה כלל בשביל להיפגש עם אנשים. אינגמר לקח לו שהות יתירה בשביל להתיר את הסוס ולהאכילו. הרבה מבטים היו מכוונים כלפיו, אבל שום אדם לא פנה אליו בדברים. כשגמר והיה מוכן להיכנס לבית-התפילה, כבר ישבו רובם על מושבותיהם, וכבר התחילו במזמור הראשון. בשעה שעלה אינגמר במבוא הרחב, העיף מבט לצד הנשים; כל הספסלים היו מיושבים בשלימות, חוץ מאחד, על זה ישבה רק אשה אחת יחידה. הוא ראה מיד, כי בריתה היא זו, והבחין מיד, כי שום אשה לא חפצה לשבת על-ידה. אינגמר צעד עוד כמה צעדים, אחר-כך פנה לצד הנשים, נכנס אל הספסל שהוא וישב על יד בריתה. כשנכנס לספסלה וישב על ידה, נשאה אליו מבטה והציצה בו בעינים קרועות. עד עתה לא הבחינה בשום דבר, אך עכשיו תפסה פתאום, מפני מה היתה יחידה בספסל. אותו רגע חלף עבר הרגש העמוק והחגיגי, שרק זה-עתה מילא אותה, ופינה מקומו לצער גדול. מה עתיד לצאת מזה? לא היתה צריכה לשוב עמו לעולם.

מיד לאחר שעזב הכוהן את הבמה, יצאו מבית התפילה. אינגמר רתם את סוסיו בחפזה, ובריתה עזרה על-ידו. כשנאמרה הברכה ופזמוני הסיום הושרו והאנשים התחילו לזרום מבית-התפילה, כבר היו הם בדרכם הביתה. שניהם היו מהרהרים באותו רעיון בערך: «מי שחטא חטא כזה, שוב אינו יכול לחיות בין אנשים אחרים». הם הרגישו, כי שניהם ישבו בבית-התפילה על ספסל הפושעים. «לשנינו לא יספיק כוח הסבל», חשבו.

בתוך יגונה ראתה בריתה פתאום את חצר אינגמר, ובקושי הכירה

אותה, כל-כך מאירה באדמומיותה היתה משתרעת לפנייהם. ועלה על לבה, שהיו אומרים תמיד: החצר עתידה להיצבע אדום כשתגיע שעתו של אינגמר לשאת אשה, אז נדחתה החתונה, משום שהיה מפחד מפני ההוצאות של הצביעה. היא הרגישה, כמה רוצה היה אז לסדר הכול כראוי, אלא שהדבר נעשה לו קשה מדי.

כשנכנסה העגלה לחצר-אינגמר, ישבו האנשים בסעודת הצהריים. "הנה האדון בא", אמר אחד המשרתים שהביט החוצה. האם מרתה הרימה מעט את עפעפיה המנומנמים וקמה. "השארו כולכם בפנים!" אמרה. "אין איש צריך לקום מעל השולחן!"

האשה הזקנה עברה את החדר בצעדים כבדים, והאנשים, שהביטו אחריה, הרגישו בכך, שבשביל להיראות חשובה עוד יותר מתמיד, היא לבושה היום חגיגית, סודר-משי על כתפיה ומטפחת-משי על ראשה. היא כבר עמדה בפרוזדור בשעה שהעגלה נעמדה. אינגמר קפץ מיד וירד, אבל בריתה נשארה יושבת. הוא עבר אל הצד שישבה ופיתח את עור-המחסה. "האם אינך רוצה לרדת?" — "לא, אינני רוצה". הדמעות פרצו מעיניה והיא כבשה את פניה בידיה. — "לעולם לא הייתי צריכה לשוב", אמרה והתיפחה. — "את, רדי נא עתה", אמר אינגמר. — "תן לי לשוב העירה, אינני די טובה בשביל להיות ראויה לך". אינגמר חשב אולי בלבו, כי בזה היא צודקת, אלא שלא אמר דבר, כי אם עמד, ידיו על המעפורת, וחיכה. — "מה היא אומרת?" שאלה אמא מרתה, מתוך פתח-הכניסה. — "היא סוברת, שאיננה די ראויה לנו", אמר אינגמר, שכן בריתה לא יכלה לדבר מחמת בכיה. — "ומפני מה היא בוכה?" שאלה הזקנה. — "מפני שאני חוטאת מסכנה כל-כך", אמרה בריתה ולחצה ידיה אל לבה, שחישב להישבר מכאב. — "מפני מה?" שאלה הזקנה שוב. — "מפני שהיא חוטאת מסכנה" חזר אינגמר.

כששמעה בריתה, איך הוא חוזר על דבריה בקול קר ובשוויון-נפש, נגלתה לפנייה פתאום האמת. לא, לעולם לא היה יכול לעמוד כך ולחזור על דבריה לפני אמו, אילו היה מחבב אותה, אילו היה בו קורטוב של אהבה אליה. לא היה כאן מקום לשקול עוד. עכשיו ידעה, מה שהיה לה הכרח לדעת...

"מפני מה אינה יורדת?" שאלה הזקנה. בריתה כבשה את בכיתה וענתה בקול רם: "מפני שאינני רוצה להביא אסון על אינגמר". —

„סוברת אני, שהצדק עמה“, אמרה האם. — „תן לה ללכת, אינגמר קטן. שכן חייב אתה לדעת, שאם לא כך, הייתי אני הולכת מכאן. אף לילה אחד לא אישן תחת גג אחד עם אחת שכזו.“

„בשם אלוהים, הבה נסע מפה“, יללה בריתה. — אינגמר פלט קללה, הפנה את העגלה ועלה בקפיצה. כל הדבר היה לו לזרא ולא רצה להלחם עליו יותר.

כשהיו שוב בדרך, פגשו אותם אנשים רבים, שבאו מבית התפילה. דבר זה היה לא נעים לאינגמר, והוא התקרב אל משעול-יער, ששימש תחילה כדרך-כפר. הוא היה זרוע אבנים ותלול, אבל בסוס אחד אפשר היה לעבור בו.

אינגמר איבד כל עשתונותיו ואת השליטה על עצמו, הוא צעד מתנוודד כמה צעדים לתוך היער, שם התנפל על הקרקע, ועתה בא תורו לבכות. בריתה נגררה אחריו וישבה על-ידו. היא שמחה כל-כך, שהיתה צריכה לכבוש עצמה שלא תפרוץ בצחוק בקול רם. „אינגמר, אינגמר הקטן!“

אינגמר דחה את ידה מעליו. — „תן לי עתה לספר לך הכול“ — „כן זאת צריכה את לעשות“. — „התזכור עוד, מה שאמרת לפני שלוש שנים לפני השופטים?“ — „כן“. — „כי אם אשנה את דעתי, נכון אתה לשאת אותי?“ — „כן, עודני זוכר זאת“. — „מן העת ההיא התחלתי לאהוב אותך. מעולם לא הייתי מאמינה, שמסוגל אדם לומר מעין זה. זה היה למעלה מכוח אנוש לאמר לי זאת, אינגמר, אחרי כל מה שגרמתי לך. כשהסתכלתי בך אז מצאתי שאתה הוא היחיד שאפשר לחיות עמו. ומצאתי כי אתה שלי ואני שלך. ובתחילה הייתי משוכנעת בהחלט, שתבוא לקחת אותי, אבל אחרי-כן לא העזתי עוד להאמין בזאת.“

אינגמר הרים ראשו. „מדוע לא כתבת?“ — „הרי כתבתי“. — „ביקשת ממני סליחה, ובשביל דבר זה לא היה כדאי כלל לכתוב“. — „מה היה עלי לכתוב זולת זאת?“ — „את השאר“. — „איך יכולתי להיין?“ — „הרי לא הייתי בא כמעט“. — „אבל אינגמר, הרי לא יכולתי לבוא אליך בהצעה, אחרי כל מה שגרמתי לך!“

אינגמר תפס את ידה, שם אותה על הקרקע והכה עליה. — „יש

לי חשק להכות אותך", אמר. — "יכול אתה לעשות בי מה שתחפוץ, צינגמר".

הוא הביט כלפי-מעלה אל פניה, שהבעת הצער שיוותה להם יופי חדש. הוא התרומם מעט והתכופף מעליה כפיפה עמוקה. — "קרוב הייתי בדעתי לתת לך לנסוע". — "ואף על פי כן לא יכולת לבלי לבוא". — "אבל אומר אני לך, כי לא אהבתי אותך כלל". — "דבר זה יכולה אני להבין יפה מאוד". — "שמחתי כל כך לשמוע, כי עומדת את לנסוע לאמריקה". — "כן, אבא כתב, כי שמחת מאוד". — "כשהסתכלתי באמי מצאתי, כי אי אפשר להביא הביתה כלה כמוך". — "לא, גם לא יהיה אפשר לעשות זאת, אינגמר". — "אנוס הייתי לסבול כל-כך הרבה צער בגללך; שום אדם לא רצה לבוא במגע אתי, משום שנהגתי בך כל-כך שלא כשורה". — "עתה מאמינה אני, כי תעשה לי מה שאמרת לפני כן, תכה אותי". — "כן, אין איש יכול לתאר לעצמו, כמה אני כועס עליך".

היא ישבה לה חרישית לגמרי. — "כשאני מעלה על דעתי, מה קשה היה לי במשך ימים ושבועות", התחיל הוא מחדש. — "אינגמר המסכן!" — "כן, אך על כך אינני מצטער עוד, אבל הרי כמעט הנחתי לך לנסוע". אינגמר צחק חרישית לעצמו. — "מה לך, אינגמר?" "אני מהרהר על כך, איך ברחנו מבית-התפילה ואיך גורשנו מחצר-אינגמר". — "ועל זה אתה צוחק?" — "וכי לא אצחק על כך? הרי נצטרך לגור על אם-הדרך כארחי-פרחי, ואילו ראה זאת אבא!" — "היום אתה צוחק, אינגמר, אבל הדבר לא יצלת, ובוזה אני אשמה". — "הדבר בוודאי יצלת, כי מעתה אין אני מתעניין בשום דבר ובשום אדם אלא בך בלבד".

בריתה קרובה היתה לבכות, אבל הוא הכריחה פעם אחרי פעם לספר לו איך הרהרה בו והתגעגעה עליו, לאט לאט נהיה חרישי כילד המקשיב לשירת ערש. אלא שהכל היה אחר כל-כך ממה שתיארה לה בריתה מראש. היא חשבה, כשיבוא לקחת אותה מבית הסוהר, תדבר היא מיד על מעשה-הפשע שעשתה, ותגיד לו כמה זה מדכא אותה, שכל כך הרבה רע היה בלבה. היא חפצה להגיד לו, או לאמו, או למי זולתם שיבוא, כי יודעת היא היטב, מה מאוד היא נופלת מכולם, וכי לא יחשבו, כי רואה היא את עצמה כאחת מהם. אבל לא כלום מכל זה יכולה היא להגיד לו עתה.

כאן הפסיק אותה הוא ואמר בנחת: "חפצה את להגיד לי מה?" —

«כן, חפצה אני מאוד». «דבר שאת חושבת עליו תכופות?» — «יומם ולילה». — «דבר שהוא רודף אחריו תמיד?» — «אמנם תמיד». — «דברי איפוא על כך עתה, ונוכל לשאת זאת שנינו». הוא ישב והביט לתוך עיניה, שהבעתן היתה מפוחדת ומבוהלת, אך בעת דברה נעשו שלוות יותר. «עתה הוקל לרוחך», אמר הוא משגמרה. — «דומה, כאילו עבר הכול וחלף», אמרה. — «זה בא מתוך כך, ששנינו נושאים במשא. עתה הרי אינך רוצה עוד לנסוע מפה?» — «אח, הייתי — נשארתי בכל לבי», אמרה ותקפל את ידיה. — «אם כן, אנו נוסעים הביתה». — «לא, אינני מעיוזה», אמרה בריתה. — «אמא אינה מסוכנת כל-כך», אמר אינגמר, «אם היא רק רואה, כי יודע אדם מה שהוא חפץ». — «לא, לעולם לא ארצה להבריח אותך מן החצר. אינני רואה שום מוצא, אלא שאסע לאמריקה». — «רוצה אני לומר לך מה», אמר אינגמר וחיך חיוך טמיר, אין לך מה לפחד. ישנו אדם אחד, שהיה עוזר לנו». — «מי הוא זה?» — «אבא. הוא יסדר בוודאי הכול כך, שיעלה יפה».

אותה שעה בא אדם והתקרב בדרך היער. זו היתה קייסה; אך הם לא הכירוה מיד, כי משאת וסליה לא היו אתה. «שלום, שלום!» אמרה הזקנה וניגשה אליהם וניענעה להם את היד. — «כן, אתם יושבים לכם פה, בשעה שכל עבדי חצר אינגמר מחפשים אתכם. נחפזתם כל-כך לצאת מבית-התפילה», המשיכה הזקנה, «שלא הספקתי להשיג אתכם. אבל רציתי לראות את בריתה, והלכתי לחצר אינגמר. יחד עמי בא והגיע לשם הכוהן, ועוד לפני שהספקתי לומר כראוי שלום, כבר היה הוא בחדר הגדול, וניענע לאמא את הידים ועמד והכריז: אמא מרתה, עתה תזכי לשמחות מאינגמר! עתה אפשר לראות, כי חוטר הוא מן הגזע העתיק, וחובה עלינו להתחיל לקרוא לו אינגמר הגדול. אמא מרתה הרי אינה מדברת הרבה; עתה עמדה לה, כשהיא קושרת מטפחת ראשה ומתירתה. — למה מתכוון האדון הכוהן?» שאלה לבסוף. — הוא נסע לקחת את בריתה הביתה, אמר הכהן, והאמיני לי, אמא מרתה, על הדבר הזה יהיה מכובד כל ימי חייו. — אח לא, אח לא, אמרה הזקנה. — קרוב הייתי להתבלבל בדרשתי, כשראיתי אותם יושבים בבית התפילה. זו היתה דרשה טובה יותר ממה שאני יכול לדרוש. אינגמר עתיד להיות למופת לכולנו, כמו שהיה גם אביו. — האדון הכהן, מביא חדשות גדולות! אמרה אמא מרתה. — האם לא בא עדיין הביתה?» — לא עדיין לא בא. אולי נסעו תחילה לברגסקוג».

"דבר זה אמרה אמא?" קרא אינגמר. — "כן, כך אמרה, ובעוד אנו
 מחכים לכם, שלחה שליח אחר שליח לחפש אתכם".
 קייסה הוסיפה לדבר, אבל אינגמר לא שמע עוד ולא-כלום ממה
 שאמרה. כי רעיונותיו הרחיקו לכת מפה.
 "ובכן, עתיד אני להכנס ולהגיע אל החדר הגדול", חשב, "שבו יושב
 אבא עם כל בני אינגמר הזקנים". — "שלום לאינגמר הגדול בן אינגמר",
 אומר אבא והולך לקראתי. — "שלום אבא, ותודה רבה על עזרתך". —
 "כן, הנה אתה נושא אשה הראויה לך", אומר אבא, "ואחר כך יבוא כל השאר
 מאליו". — "לא הייתי מגיע לידי כך לעולם, אלמלא עמד הוא לימיני".
 אומר אני, "זו לא הייתה מלאכה גדולה", סובר אבא. "אנו בני אינגמר איננו
 קוקים לשום דבר, זולתי ללכת בדרכי אלוהים".

— — —

ה י ח ד (העדה והמשפחה)

מזמן שעמד סארן קירקגור על כך שהעדה האנושית נהפכה להמון סתמי עברו יותר ממאה שנה, ולא רק שלא תוקן המצב אלא הורע באופן ניכר. כיום עלינו להאחז בשארית שנשארה מן היחד, בעיקר במשפחה, לעמוד על תוכנה כדי שלא תגדל התהום בינינו לבין כתבי הקודש. על המחנך להבין ולהכיר שאין עיקרה של המשפחה בשותפות הצריכה והכלכלה כדעה שנתקבלה בדורות האחרונים, שביאורים מסוג זה נוטלים מן המשפחה את משמעותה. לא בזכותה של שותפות כלכלית נעשים היחסים שבין האב, האם והילדים יחסים של ממש אלא בזכות הנתונים הנפשיים המתגלמים בשותפות הכלכלית. רק כשאדם נמצא בשלב של ניוון ממצים הביאורים הכלכליים והחברתיים המקובלים של עבודה וצריכה וכו' את היחסים הקיימים בעדה ובמשפחה.

גם בשלב זה שבו האדם משלה את עצמו בתיאוריה שהכל מבוסס על נתונים כלכליים ועל חסות חברתית ועל זכויות חברתיות, יודעת נפש האדם את האמת שהעדה והמשפחה נותנות תוכן לחיים ושהתוכן הוא העיקר בחיים. כשהיחיד נפרד ממשפחתו הוא נמצא בחלל ריק ללא תוכן ואז הוא תופס את עיקרה של המשפחה. הבנתו של היחד, כלומר הבנתו של התהליך באישיות בשעה שהיא יוצאת מגדרה ומתמזגת בעדה או במשפחה ועולה על על ידי כך למדרגה יותר גבוהה של הישות, חשובה היא למחנך כדי להבין את מהותו של בית האב ושל השבט שבמקרא. ההתעמקות במהותה של המשפחה הקיימת עדיין בהווה היא פעולה חיונית העשויה לקרב אותנו במידת מה לעולם התנ"ך. יש להשמר מפני הביאורים המודרניים, הכלכליים-החברתיים, על מהותה של המשפחה ושל העדה. אם המחנך מקבל ביאור מסוג זה נוצרת תהום בינו לבין התנ"ך, ואין גשר ואין מעבר לתנ"ך. בפסקאות הבאות יש משום נסיון ל"תרגם" את משמעותה של הברית שהיא יסוד היחד לשפת הדור.

אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלוהיכם, ראשיכם שבטיכם, זקניכם ושוטריכם, כל איש ישראל, טפכם נשיכם, וגרך אשר בקרב מחניך, מחוסב עציך עד שואב מימך, לעברך בברית... אשר ה' אלהיך כורת עמך היום. (דברים כ"ט, 9 – 11)

האמונה האמיתית הוא הקשר התמידי עם האלהים המתבטא בכל מעשה ומעשה; ביחס לכל דבר בחיים. קשר כזה קיים בעדה שיש לה מקום בעולם, שיש לה שמים ואורח חיים.

העדה קיימת כתוצאה מברית בין אישים בעלי אמונה, הרוצים בהגשמת האמונה בחיים. הברית היא בשביל כל אחד מן האישים בחינת לידה חדשה: כל מה שהיה קיים באישים כאפשרות נהפך עתה לממשות, למציאות הכרחית. קנה המידה משתנה לגמרי. מה שהיה לפני כן "אדם חזק" נעשה כעת "אדם אחראי". כשהאדם הוא ביחידותו אנו אומרים עליו שהוא חזק או חלש, כי החוזק והחולשה הן אפשרויות שצריכות לבוא לידי הגשמה, והגשמת החוזק של היחיד בעדה היא אחריותו של אותו היחיד לעדה ולאישיה. מה שהיה ביחיד כשרון, נעשה בעדה תפקיד, כי הכשרון הוא אפשרות וכשהיחיד בא בברית העדה הוא מגשים את כשרונו, כי הוא משתמש בכשרונו בחיי העדה, למען העדה, והגשמה זו היא תפקידו בעדה. מה שהיה ביחיד "תפיסת עולם", נעשה בעדה ל"אורח חיים". וכל אפשרות שהיתה ביחיד ואינה יכולה ליהפך למציאות הכרחית — עוברת ובטלה מן העולם.

חסול האפשרויות הוא תנאי גדול בברית. האפשרויות הן שאיפות ומחשבות על חיים אחרים, על אנשים אחרים, על מציאות אחרת, על זמן אחר וכו'. האפשרויות הם גם מאויים ונגעוועים על שאינו קיים. (גם רצון שאינו ברהגשמה ואינו קיים אלא בדמיון בלבד הוא כאפשרות, כי הוא משפיע על החיים). עיקרה של אפשרות הוא בזה שאין האדם כולו כאן עכשיו, והתנאי להתקשרותם של אנשים זה בזה, ובעיקר לברית ביניהם הוא שכל אחד ואחד ירגיש שהוא עצמו ושכולם יחד נמצאים בהחלט כאן עכשיו. תכנה של הברית הוא שכולם כאחד הנמצאים כאן עכשיו מרגישים את עצמם עומדים בפני מי שלמעלה מהם. כדי שיתרחש הדבר הזה הייב היחיד לזוטר על עצמאותו ולזכות — באמצעות הויתור ומכוחו — בעצמאות יותר גבוהה. הויתור על עצמאותו של היחיד פירושו שמכאן ואילך לא יראה היחיד את עצמו כאחראי לעצמו בלבד וכשייך לעצמו בלבד, אלא שבכל דבר יראה את עצמו כאחראי לעדה כולה ולכל אישיה, וכשייך לעדה כולה השתייכות מוחלטת. ויש להדגיש ויתור זה, כי הוא מבחן לאישיות, לעומק רצונה, לעקביותה. בתחילה נדמה לאדם שאם הוא מוותר על עצמאותו ועל כל אפשרויותיו הוא מפסיד, אבל אחרי כן מתברר לו שאם אינו מוותר

הכנת הנפש להוראת התנ"ך

139

על עצמאותו ועל כל אפשרויותיו ואינו בא בברית — הוא מפסיד את האפשרות הגדולה ביותר והיא — הגשמת האמונה בחיים, והפסד זה הוא ההפסד הגדול ביותר. לא באפשרויותיה נבחנת האישיות, אלא בעוזה, בכוח שהיא משקיעה באפשרות היחידה, בחיים בעדה.

מתוך הברית נוצר אורח החיים שבו מתגשמת האמונה. שנים אלה, אורח החיים והאמונה, הם גופה ונשמתה של העדה. כשהם קיימים חדלה העדה להיות צרוף מופשט של אנשים ונהפכת להיות מהות מוחלטת, דבר קיים בעולם, ודבר זה נעשה לעיקר בחיי כל אחד ואחד.

חשוב הוא שכל אחד ואחד ירגיש באופן מלא שהברית היא מוחלטת כשם שהאמונה היא מוחלטת. הברית אינה קיימת לשעה. אי אפשר להתחמק מן הברית. הרי הברית היא בשביל כל אחד ואחד המעבר מן האפשרות של עמידה בפני מי שלמעלה ממנו לממשות העמידה, וממשות כזאת אינה לשעה ואי אפשר להתחמק ממנה.

אנשים העומדים יחד בפני מי שלמעלה מהם אינם לועגים זה לזה, אינם מתיחסים זה לזה באופן אירוני, אינם מסתגרים זה מפני זה, אינם מבטלים זה את זה, ואינם עוובים זה את זה בשום מצב. כי הלעג, האירוניה, ההסתגרות, הבטול, העזיבה וכו' מתנגדים באופיים לעמידה יחד בפני האלהים ועשויים גם לחלל אותה.

וכשם שיש רגעים של משבר, פיזור ושכחה בחיי היחיד, כך יש רגעים של משבר, פיזור ושכחה בחיי העדה. במצבים אלה חייב כל אחד לרכז את רצונו ולהתגבר על כל הפתויים, ההפרעות והאפשרויות, לשוב ולחדש את הברית בכוח האמונה, מתוך ידיעה שאין אמונה אלא אורח חיים, ואין אורח חיים אלא בעדה — בעדה זו, במקום הזה, בזמן הזה, ובלי אפשרות אחרת.

לפעמים אנו נתעים לחשוב שהעיכובים בהגשמת הברית הם באנשים, בתכונותיהם, באופיים ובהתנהגותם. אבל עצם המחשבה הזאת מעידה על מצבנו אנו. היא מעידה על כך שאנו תקועים בתוך עצמנו ומסתכלים באחרים מבחוץ. אם האחרים הם בעלי אמונה, אז השאלה העיקרית בשבילנו אינה שאלת תכונותיהם ואופיים, אלא מה יחסנו אליהם, כיצד אנו מבצעים את היציאה מתוך עצמנו כדי להפגש אתם, אם אנו מתגברים על כל העיכובים והאפשרויות ומבצעים את היציאה מתוך עצמנו בשלמות או אנו נשארים באמצע הדרך ומתחילים להסתכל על כולם מבחוץ.

וכן בהרגשת העצב, או בהרגשת העדר השמחה השלמה, השמחה ללא תנאי. הרגשה זו היא סימן לכך שהאדם לא ביצע בשלימות את התנועה הפנימית מן השאיפות, המאויים והמחשבות אל ההגשמה בחיים. הרגשה זו באה לאדם מתוך כך שאינו כבר בעל השאיפה בחלום ואינו עדיין בעל ההגשמה במציאות. המצב שבין חלום ליקיצה מוליד את העצב, את אי הספוק ואת הרגשת החסר. כדי להתגבר על העצב ולהגיע לשמחה שלמה ללא תנאי יש לרכז את הרצון ולהשלים את התנועה הפנימית, להיות כולו, באופן מוחלט, כאן, עכשיו, בפני האלהים.

כשהעדה היא כגוף אחד וכל אחד הוא כאבר ממנו, שוב אין האישיות רואה את עצמה כעיקר, כנקודת-מוצא לבנין החיים, אלא תופסת את עצמה כחלק ממהות יותר גבוהה, כחלק מן העדה שקמה בכוח הברית. האישיות זוכה בדבר הגדול ביותר: היא נעשית בת קיימה. וכמו בחיי האדמה והצמחים וחיות השדה, כך גם בחיי אדם שקופים וברורים אלה מתגלה בכל עצמתו הכוח העליון המחזיק את הבריאה והנותן טעם לכל.

פ ר ק י ע ד ה

מתוך „גדול וזר הוא העולם“ מאת סיארו ד'אלגריא¹

בקטעים הבאים מתוארים החיים ב„איילו“, כפר שיתופי אינדיאני בפרו. אנשי הכפר מתוארים במקומם הראשון ובמקום בו חידשו את חייהם לאחר שנתפסו אדמותיהם על-ידי אחד העשירים בעזרת השלטונות הספרדיים. (הם העדיפו לגלות ולהקים כפר חדש מאשר להיות נתינים במקומם). כפרים שיתופיים כאלה קיימים מן התקופה שלפני האימפריה של האינקס (המאה ה"ב) עד היום הזה.

ה„איילו“ הוא כפר שיתופי המורכב ממשפחות שבכל אחת מהן בני כמה דורות. האדמה ושטחי המרעה המקיפים את הכפר, היערות, הנהרות, המעינות, בעלי החיים ובהמות העבודה, הם כולם בבעלות משותפת וכן תעלות ההשקאה, הדרכים, הגשרים והמחצבים. הבתים שייכים למשפחות, זרק הבגדים והחפצים האישיים האחרים הם רכושם של הפרטים. מדי שנה מקציבים לכל משפחה חלקת אדמה המספקת לקיומה, אך העבודה נעשית במשותף. עובדים את האדמה יחד, והעבודות בדרכים, מערכות ההשקאה וכיוצא בזה מבוצעות לפי „תור“. רוב חברי האיילו עוסקים בחקלאות או בגידול בעלי חיים, ואחדים מתמחים ברפואה, קדרות, צורפות, עשיית כלים שונים וכיוצא בזה, היבולים, הצמר, הכותנה והעורות נשמרים במחסנים משותפים ומתחלקים לפי הצרכים. כל

1. תרגם מנשה לויץ בהוצאת ספרית הפועלים.

איילו מנוהל על ידי פרנס (זקן-הכפר) הנבחר והנועזר על ידי מועצת-זקנים מורשים, (בעיקר מזקני המשפחות). השאלות החשובות מובאות בפני אספה כללית שבראשה יושב הפרנס. הנישואין נערכים על ידי ה"איילו", בדרך כלל בין חברי ה"איילו" עצמו. לאיש ולאשה ניתן החופש לבחור בכ"זוג, והם יכולים להתחתן גם ללא הסכמת ההורים. על הפרת ברית-הנישואין נענשים חמורות.

הכפר הוא, איפוא, אחדות של חיים ועבודה. העבודה המשותפת היא קשר המאחד את רצון כולם במשימה אחת משותפת והמבטאת את הרגשת האחיות של כל אחד כלפי ה"איילו". האדמה ויכוליה הם לפני הכל דת של אהבה ואחוזה. לחיים המשותפים אופי טהור, שקט ויציב.

בקטעים הבאים בולט הקשר למקום ולנוף. לעדה שורשים עמוקים במקומה והיא משולבת ומעורה בנופו. אבל אין היא תלויה במקום ואיננה מתפוררת עם הגירוש ממנו. העיקר הם האנשים, דרכם והיחסים ביניהם, והם יודעים — אם כוח אמיתי בהם — להתקשר אל מקום חדש ולהשתלב בנופו.

מעל גבי האבן יכול היה רוסנדו (הפרנס) לראות את הכפר, את מבצר העוז הצנוע של קהילת רומי, המשופע בנכסים הרבה ובצאן רב. הדרך נשתפלה וירדה לתוך בקעה, ונתמשכה והפליגה לתוך הכפר בין טור כפול של בתים נמוכי קומה. במחציתו סטה הרחוב כלפי צד אחד וננעץ בתוך מגרש שנתקרא ב"זהרה" "כיכר הכפר". בטבורה של הכיכר, שרק אילן גלמוד אחד פרש עליה צלו, התנוססה כנסיה כרסתנית ומוצקה, הבתים מסוככים היו רעפים אדומים או אלומות קש שהאפירו מיושן, והקירות היו צהובים, סגולים או אדומים, הכל לפי צבע הטיח שבו טוחו. בירכתי כל בית — גינה קטנה, זרועה פול של לימא, ושאר ירקות, וגדורה טור אילנות המשופעים בעלים, עצי אגס ושיחי אהלים. תענוג לא ישוער הוא להזין את העין בנופו של הכפר, אך תענוג כפול ומכופל הוא לדור בו. אלה שדרו בו מדורי דורות, ידעו שהאושר מקורו בצדק, והצדק מקורו בטובת הציבור. כלל זה אושר וקיום בתוקף הזמן, בתוקף המסורת ובתוקף תנובתם המבורכת של האדמה. אנשי הכפר רומי דעתם נוחה היתה ממנת חלקם עלי אדמות.

צ'אוקי הזקן סיפר כי לפניו לא מצויים היו אלא כפרים שיתופיים, עד שנקלעו לכאן זרים, פיצלו את הקרקעות ונטלו לעצמם את העידית. האינדיאנים אנוסים היו לעבוד בשביל הבעלים החדשים. אז קמו עניי העם — הואיל ורק בימים ההם קמה בעולם כת העניים — והקשו: מה

רע מצאתם בכפרים השיתופיים? השיבו להם: מנת חלקכם היא לעבוד עבודת פרך. והיו החלכאים מפרכים גופם במלאכה עד שכרעו תחתיהם מרוב היגיעה. האינדיאנים המעטים שלא נושלו מנחלתם גמרו אומר לקיים את שיטת הכפרים השיתופיים, כיון שמלאכה אין פירושה גרימת מיתה ויסורים לבני אדם, אלא מתן אושר וקורת-רוח. וכך קמו שוב הכפרים השיתופיים. ועוד סח צ'אוקי הזקן: "בדאבון לב ראיתי כיצד עברו כפרים רבים לידי העשירים. וכל מה שהללו עושים, בשם החוק (של שלטונות הספרדיים) הם עושים. החוק! הזכויות! מה טיבם של אלה? מששומע אתה עשיר מלהג על החוק, דע כי שבע תועבות בלבו, ואין החוק קיים אלא ללסטם את העני. כפריים, השמרו מפני החוק כמפני מגפה!".

השמש נעשתה חיטה, והחיטה — אלומות. קציר רב מתק ונועם על פני המרבד השחור של האדמה. התרמשים הוסרו מעל זיזי המרזבים ונישאו לשדה החיטה. אגב קצירם היו התרמשים משמיעים רחש שרקני והשבלים הזקופות נרכנו וצנחו, והמלילות היו מרעידות שעה שטולטלו לגדיש הדיש. הקוצרים היו מובלעים מתחת למשא הכבד של האלומות שדומות היו כמתנועעות מאליהן. אבל שיחה וצחוק היו נשמעים מתחת לעמרים. הקוצרים היו גומעים גמיעה של צ'יצא וחוזרים לאלם אלומות. לאט לאט נתגדשה ערימת החיטה. גדיש עגול וזהוב זה היה מין גלעד לאכרים אלה, שהיו מרכינים עצמם כל השנה על גבי האדמה. הרכנה של דחילו־ורחימו שהאדם שכח לייחסה לאלהים.

למחרת החל הדיש. פרי החיטה נערם במבואו של הכפר. אינדיאנים אחדים טיפסו על הגדיש והשליכו במזלגי עץ את השכבה הראשונה של אלומות חיטה על גבי רצפת החימר הנוקשה. הסוסות שרעו בשלף הובאו למקום, וסחור סחור לרצפת הדיש עמדו כל שוכני הכפר, אנשים נשים וטף, כשהם אוחזים בחבל העשוי פלצורים שנאגדו זה בזה. הם עשו חיץ חי וססגוני. והדיישים, רכובים על היפים שבסוסים, לגמו לגימת צ'יצא כדי להתחמם והיו מדלגים בסוסיהם מעל לחבלים. הדיש החל. החלו גם הצויחות, הדהרות, פסיקת התבן מהמלילות, חיבוט המלילות שיריקו את הזרעונים. אף שמש הקציר לא נעדרה. השמש שהוהיבה את כרי הגרעינים ונשתקפה בו כבמין אספקלריה, צנחה ונפלה שברים שברים לרגלי אלה שאתו בחבל. הצ'יצא עבר מיד ליד, בנאדות דלועין נוצצים, להשיב

נפש כולם. הרוכבים היו מצווחים, הסוסות היו דוהרות, השמש, הגבעות, הכל נטל חלק בדיש. הציצא, הצויחות והגרעינים הצהילו את הנפש.

אחד הדיישים, שחונן בקול צלול, פלט צווחה שניסרה בחלל כמין נימה מוסיקלית. «אואאאאי», והשאר שחששו לקולותיהם, היו עונים לו בנעימה נמוכה, «אוי, אוי, אוי, אוי...». וקול לקול נצטרף למין מקהלה שנתהדדה בין הגבעות.

אחד הרוכבים ירד מעל סוסו, וסבוא אושר וציצא, נתיצב בצד לראות בדיש, ניגש אליו בנו הקטן ושאלו:

«אבא, למה הם צועקים כך, כאילו קראו זה לזה וענו זה לזה?»

— «זהו אופן הזמרה שלנו».

כן, אלה שלא נתברכו בקול לשיר חואיינוס, או במתת לפרוט על כלי נגינה, ניתן להם אחת בשנה שעת כושר להגביה קולם בשיר הלל, שיר הלל רב עוצמה ורב אושר. היה זה שיר הלל לשמש שנעשתה מלילות של חיטה ושסייעה עתה עם הדיש. היה זה שיר הלל לפרי שהוא הראשית והסוף, ולבשורה בנס הפשוט של הזרע. היה זה שיר הלל לכח היוצר הספון באדמה, לגשם־הנדבות, ולאמונתו ולזרועותיו שאינן יודעות ליאות של הזרע, המפסע בחסות השגב של השמש. היה זה שיר הלל לכוח הדינאמי המפריש את התבן והמוץ, ומשייר את עתרת החיים השופעת ברכה. היה זה שיר הלל למזונו הקדוש של האדם, שכמותו כדם הזורם בעורקיו.

הערמה נתמעטה והלכה, והדיישים עשו הקפה אחרונה על רצפת הדיש. הסוסות הוצאו החוצה, והאינדיאנים הטילו במלגזי עץ את הקש לטבור הגורן, והנשים במטאטאי־זרדים בידיהן טיאטאו אל הכרי את הגרגיר האחרון. גבעה נמוכה המשתפעת לצדדין שבפסגתה עממו דמדומי היום, בישרה שהמלאכה הגיעה לקצה. חבל־הפלצורים כבר נשמט מהידיים, והמעגל הסגוני נתפרק והצווחות דעכו והלכו. ודוקא בשעה שדומה היה שצילי הלילה המתעצמים והולכים אומרים לפרוש צעיף של עצבות על הכל, נתעורר התבל, נתעוררו הכינורות הכפריים ונתעוררו האבובים וה«אנטארים» האגמוניים. תופי העץ נשתקשקו ותופי הנחושת המו עמוקות. הבריות היטיבו לבם במאכל ובמשקה. ולשעה, בתוך התשיכה שהוארה בכוכבים ולאורו של הירח, נתנגנו כל כלי הנגינה, והקולות נסתלסלו

במזמור ריקוד. גברים ונשים התנועעו בקצב של שמחה, בדו־שיח של ציות ומיאון שכל זוג וזוג ביטא בטעמי לחן הריקוד.

אנשי רומי נתייסרו בכל הייסורים הכרוכים ביציאה לגולה. לא היה זה רק צער המדכא ומדכדך את הנפש. בשרם הוא שטעם כל הדוי הבא על אלה שנגזר עליהם להיטרד מארץ המכורה שבה עמדה ערשם, שבה למדו להלך, שבה אהבו ופרו ורבו, והאמינו שבה ימלא צבא ימיהם וייקברו בבית העלמין הטומן עצמותיהם של דורות רבים. במשך יומיים היו אנשים, נשים וטף מעבירים בלי הפוגה את מטלטליהם מהכפר אל רמת ינאנאחואי: היו עומסים אותם על גב סוסיהם, חמוריהם, שוריהם ואפילו פרותיהם, שהיו מושכים אותן בחבל שקשרו לקרניהן.

ביומיים אלה היו שקיעות החמה מדמימות מאד, ונאשה סורו (הקוסמת) אמרה שהן מנבאות שפיכות־דמים.

בארבעה־עשר לחדש אכלו פת אחרונה מסביב לאש כירותיהם שהיתה מגיחה בנגוהותיה את חייהם היומיומיים; ומשכילו לאכול קמו ויצאו את הכפר כשהם מטלטלים שיירי הפצים: קדרות ונאדות דלועין, צרורות שמיכות שבגוניהן הקורנים דומים היו לכוכבי ערב, ותרנגול ותרנגולת חמקניים.

בנתיב שבו פגש רוסנדו באותו נחש שחור, נתמשכה שלשלת ארוכה של שמלות ופינצ'וס צבעוניים, והיא התפתלה והלכה בין הגבשושיות הטרושות של רומי. חמור חבוש מרדעת רחבה, טילטל את האי־קונין של ס"ט איזידור שהיה מפורקד על גבו ועיניו כלפי השמים; חמור שני טילטל את פעמון בית־היראה שמוניטין יצאו לקולו הצלול. היתה זו תהלוכה משונה, דמומה, עגמומית, ורבים היו מחזירים מפרק לפרק את ראשיהם להעיף מבט אחרון בכפרם הנאהב. דומה היה שהבקתות מרמזות להם שיחזרו, וכן הגיגות הקטנות, בית היראה שדלתותיו נפתחו, בית־הספר החשוף שהתחנן שיחפוהו בגג. הכל נהה בצער אחרי אנשי רומי; שדות השלף של התירס והחיטה, גבעת פיאנה וכרי המרעה שלמרגלותיו, המשעולים השוממים, הכיכר רחבת הידים, התעלה שהיתה מוליכה מימיהם, צלליהם של אילני האקליפטוס. למי מהם לא היו זכרונות רבים ויקרים,

הכנת הנפש להוראת התנ"ך

145

זכרונות הקשורים בגדר, בקיר, בכרמרעה, באילן? חיים שרחבי ידיים היו כאדמה, ומשגטרדו מאדמה זו הניחו מאחריהם עברם, כיון שאין להפריד בין חיי האדם לבין האדמה. ועתה, שומה עליהם לכונן חיים חדשים על אדמה רחוקה וזרה שאין סברה טוב. שכלם השיג והבין את הגלות שנגזרה עליהם, אבל לבם גדוש היה מכאוב ועצב.

„אדיוס!“

עיני הנשים נתקשרו דמעות, ושפתי הגברים — קללות. הילדים לא עמדו יפה על המתארע, אבל משראו את הכיכר שבה היו רגילים לשחק ולפזם פזמונות אל הירח, נתעצבו אף הם.

שממה מדכדכת נשתררה בכפר, אף נפש חיה לא נשתיירה בה, פרט לחמשה אנשים רכובים על סוסים ששהו בצלם של אילני האקליפטוס; זקן הכפר וארבעת המורשים. הם ראו במו עיניהם את העצבות הגדולה שקבעה לה אכסניה בבקתות הריקות והמתהלכת בשדות שנשמו מיוגבים ומצאן. האדמה נראתה מתה. הכפר, הכפר השיתופי הטוב, העפיל לאטו ומתוך הצער במדרונות הטרופים, כשהוא מטלטל על גבו, הרכון תחת משא של עצבות, חיים שנפסקו ופולגו והממאנים לגווע, ודומה היה אותה שעה לאילן ענף ורב־שרשים שצמרתו אינה חשה עדיין בכורת שעלה עליו.

וכך היגרו אנשי רומי לאזור קשה ומשובש מסתורין של דורי־דורות. הם תקעו יתד על מדרונות רומי, והוציאו את הצאן לגיא.

בקתות חדשות בנויות אבן ומסוככות תבן התחילו צצות על גבי מדרונותיו של רומי. אם כי האבן והתבן מצויים היו בשפע, מועטים היו לעומת זה עצים להתקנת מרישים וקורות לגנות, והוצרכו להביאם על גבם; כיון שצמדי השוורים לא יכלו לחצות את המקומות הטרופים והמשובשים מבקעת רומי ומגיאות רחוקים אחרים שמיוערים היו עצי אלמין וחילפות. דומים לנמלים שנושאות שללן, כך טלטלו האנשים על גבם עצים גדועים כשהם מטפסים על סלעים תלולים. בעתיד יקימו להם בתים הראויים לשמם, אבל לפי שעה יש להסתפק בדירות ארעי, כיון שהחורף כבר עומד מאחרי הכותל. לא יצאו ימים רבים וגשמים ראשונים ניתכו ארצה.

והאינדיאני, תם ועיקש, התגבר על מכשולי המקום, ובתוך הדשאים

הגבוהים והסלעים, תחת הצליפות האכזריות של הרוח, צצו הבקתות וקירותיהן המעוגלים וגגותיהן המחודדים אומרים עוז והתרסה.

משסיימו מלאכה זו, התחילו לחרוש את מיטב החלקות שנבררו במקומות שטרישותם פחותה. ואף־על־פי־כן, היו המחרשות מתקהות לאחר שהיו מפלחות תלמים אחדים. אבל הצלח יצליחו להתקין חלקות לזריעת תפוחי אדמה, ובבוא המועד, יגוללו הללו מרבד ירוק ועליז על פני המדרון. הם יזרעו קוויניאה במקומות אחרים, מעבר לדרך, שכברות אדמה רגובה וטובה התגברו על הסלעים. יהיה זה תאוה לעינים לראות את הארגמן הכהה של שדות הקוויניאה מתנועע ברוח קלילה. וגם יזרעו שעורה, „אוקאס“, „אלוקוס“, וכל דבר שגידולו עולה יפה ברמות. חבורות כפריים נטלו שקיהם ויצאו לקנות זרעים שונים בכפרים הסמוכים. הם חרשו והתקינו את השדות לזריעה. החיים חזרו ונתחדשו.

מחוז „מה יפית עמק נוי“ מאת ריצ'ארד לאוואלין¹

הספר „מה יפית עמק נוי“ מתאר את שנותיו האחרונות של כפר כורים וולשי. שואה תיצוניה וה„חרבות“ המודרנית החודרת אליו בהדרגה גורמות להתפוררותו. אך גם בשנים קשות אלה בכפר שאין בו כוח לעמוד ולהמשיך להתקיים, יש באנשים שבו הרבה ממשות. יש באנשים אמונה בערכים, ואמונה זו יוצרת את האוירה ואת אורח החיים. התוכן העיקרי של העדה ובעיקר של המשפחה והוא המגע הנפשי שבין בניה (או ההתכונות ליצור אותן), קיים. היחד של אבות ובנים יש בו עדיין עצמה ניכרת.

אם כי אין הספר מן היצירות האמנותיות הגדולות, יש בו תיאורים טבעיים, פשוטים, המדברים אל לבנו. מן הספר למדים אנו שיכולים להתקיים חיים שיש בהם ממש גם על רקע לא־חקלאי. הוא מקרב אותנו להבנת מהותה של המשפחה. והדברים האלה חשיבות יתרה גודעת להם בדורנו, דור הערים והתעשייה; דור היחידים, שהעדה נחלשה בו ובהרבה מקרים כמעט נתרוקנה מתוכנה, ושהמשפחה נעשית לעתים נטולת כוח.

האם והבן שבסיפור הלכו בליל סופה וסערה לדבר באספת אנשי הכפר כדי להגן בפניהם על כבוד אביה־המשפחה שדיברו עליו רעות. בשובם לביתם שקעו בשלג ועד שנמצאו קפאו רגליהם. הבן הציל את אמו ממוות בהחזירו אותה לדרך ובמנעו

1. תרגם משה הרפז בהוצאת „עמית“.

את נפילתה לנהר. הם שכבו בבית למעלה משנתיים ומסירותם זכתה להערכה ולהערצה מצד כל בני הכפר.

הקטע הראשון מתאר כיצד חגגו המשפחה והכפר כולו את היום שבו עמדה האם על רגליה.

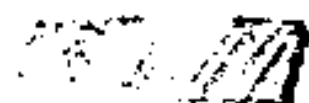
אבי הכין אפתעות שונות לכבוד ירידתה של אמי ביום השבת. הוא הזמין את המקהלה לעלות במעלה הגבעה ולשיר ליד פתח הבית. הוא הזמין גם את המטיף החדש (מר גרופידי), את מנהל המכרה ואת הרופא ריצ'ארד למסיבת-תה, ואת כל דודי ודודותי, ואת כל משפחת ברונזון (אשת אחי הבכור), ועוד רבים שאיני זוכר, מלבד כל בני הכפר כמעט. ארבעה מנגנים בנבל ומנגנים בכינור עמדו לבוא מכפרים אחרים. פסנתר הובא מהעיר, וידעתי שהוא יימסר אחר-כך לברונזון, כמתנת אבי ואמי להולדת הנכד הראשון, גארת.

ואז התחיל אידריס ג'ון צובע את ביתנו מהמסד עד הטפחות, מבית ומחוק. ומהעיר הובאו רהיטים חדשים, מבריקים ונוצצים להפליא, יחד עם הפסנתר.

לו ראיתם את פני אמי בבואה אל הבית, הייתם צוחקים תחילה ומשתוקקים לבכות לאחר מכן. נשאוה על המזרון לבית ברונזון ימים מספר לפני כן, כדי שיוכל אידריס לצבוע את חדר השינה. אלא שהיא האמינה שמוציאים אותה מביתה, כדי שאפשר יהיה לרתק ולחוק את מסגרת העץ אשר למיטה, שכן ישנה מאד היתה, והיא חרקה להחריד. אמי גשבעה ליטול גרון ולבקעה לשבבים ולהטילה החוצה בעד החלון האחורי, כדי לשמש להסקה; כה גדל כעסה עליה.

ראיתי את הכל ממיטת הקיר, עד שהגיעה השעה להעבירני, ואז נשא אותי איבור (אחי הבכור) אל החדר הקדמי. כמה נפלא היה מראה החדר הצבוע מחדש. הרהיטים החדשים נמצאו בבתים הסמוכים, גערמים בחדרים הקדמיים ובפרוזדורים, מצפים שיסיים אידריס את הצביעה, ושתסיימנה הגערות לנקות את הדירה. כשנשאוני חזרה למחרת בבקר, הכרתי את המטבח רק לפי צורתו, שכן שינהו אידריס במכחולו תכלית שינוי.

התקרה היתה לבנה, הלוחות החלקים צבועים בצבע, והקירות בצבע כחול-צהוב, וכל הסדקים מכוסים כדבעי.

מיטתי שנצבעה בצהוב היתה כה יפה עד שתענוג היה להימצא בה שנית, ולהביט אל השמש השולחת קרני אורה אליה, כאילו שמחה למצוא דבר מה שצבעו כשלה, כדי לפזז עליו.

כל אותו בוקר היו אחיותי וברונוון והנשים מהגבעה וכל דודותי אשר באו, עסוקות וטרודות במירוק ובצחצוח ובניקוי, כדי שיהא הבית נאה ומסודר בבוא אמי.

אבי נכנס ויצא מהמטבח מדי רגע כשהוא מזיז חפצים שונים, מביט בוילונות עשויים למחצה, או מקדיר מצחו למראה ערימת כלי חרס שעל הרצפה, כשהוא חש גירוי באצבעותיו, כאילו השתוקק לעשות את הכל כמו ידיו, מיד בו במקום, ובלי לחכות.

וכשהביט סביב-סביב ומצאני, נועץ בי עינים, מרט את שפמו כאילו התבייש ברגשותיו, השפיל את מבטיו אל הרצפה ושב והרימם אלי וקרץ בעיניו.

"מופתע אני, רואה אתה בני" הוא אמר, ומשך את קצה מעילו מאחור ומיהר לצאת, מוזר כל כך, עד כדי לעורר בי צחוק. שפיר, הכל היה מוכן לבסוף.

מאות אנשים היו בחוץ. אנשי המקהלה באו כולם בצוותא ויכולתי לשמעם שרים בעלותם בגבעה, שירה יפה באמת. הכל הצטרפו לשירת המזמורים, הנערות האופות בחדר האחורי, ברונוון ואנגהארד (אחותי) והאחרים שנמצאו עמי במטבח, דודי ודודותי שנמצאו בחדר הקדמי, והנשים בחדר למעלה, כשהן תולות את הוילונות האחרונים. מכל מקום בקעה השירה, כל הבית המה, ואף בחוץ שרו הכל, והאוויר עצמו היה כאילו רווי שירה.

כל אותה שעה נשמעה שירה מבחוק, אלא שלא הכל בצוותא, מלבד המקהלה. ברם, עתה, משקרבה אמי אל הבית, נשמעו צעקות ותרועות עד שרעדו הסירים שעל השולחן.

כהרף עין סיימו ברונוון והאחרות את מלאכתן, כדי להתרחק מהמטבח בבוא אמי.

איזו מהומה הקימו עם שקשוק הקערות וצלצול הסכינים, כשכולן מנסות לנגב את השולחן בן-רגע ומשאירות זאת למישהו אחר. וכשראו לבסוף שכולן השאירוהו מסודר למחצה, מיהרו שנית כדי לגקותו כהלכה. הרימו קליפות שנותרו וניגבו את הקמח מעל השיש, מיהרו להטיל פחם

אל תוך האש, התנגשו אשה ברעותה ופרצו בצחוק. התרועעות בחוץ הלכו וגברו ושוב הרצינו פניהן. הן מיהרו להחליק ולסדר שנית את כלי מיטתי ולחייך אלי. ברוננון ואנגהארד נשקו לי ולבסוף נעלמו כולן עם גקישת הבריח וטיפוף רגליהן על אבני הדרך. נותרו רק העופות על השיפודים, הרהיטים החדשים, ואנוכי.

שכבתי מצפה לטיפוף צעדים. לפתע שמעתי בהיפתח הדלת הקדמית. באותה שעה — בודאי נאמר להם להיות מוכנים לרגע זה, — פצחה המקהלה בשיר.

כמה נפלאה היתה השירה לאחר אותן הצעקות חסרות הטעם. ברוממות רוח, בהרמוניה ובקסם רב התנשאו הקולות בשירה נאצלת. מלא הוד הוא קולו של האדם, וענוגה היא נגינת העוגב.

הפניתי מבטי במהירות אל הפתח וראיתי את אמי מביטה בי, כשאבני ברקת בעיניה, וידה נתונה על פיה. כדי לצחוק או להתייפח עתה.
 "היו", היא קראה, "היו, ילדי הקטן".

לא יכולתי להוציא הגה מפי, והפניתי את ראשי. אמי התקרבה ובאה אלי כששובל שמלתה מרשרש על הרצפה, אך משהרכינה עצמה עלי וראתני מעוזה את פני, עיוותה גם היא פניה, ואז הבטנו איש בפני רעותו והתחלנו צוחקים שנינו גם יחד. לא היה על מה לבכות, רואים אתם, ומשום כך לא היה כל טעם לבכות.

"חכה רגע קט", אמרה אמי, כשהיא מנגבת את פני, "פשטידות אחדות מתות שחור קרבות ובאות במעלה הגבעה. חכה בני".

"המרגישה את טוב יותר?" שאלתיה.

"טוב יותר, בני?" קראה אמי והיא צוחקת עתה.

"כמובן, שאני מרגישה טוב יותר. הנראית אני טוב יותר?"

"שערותיך הפכו שיבה", אמרתי.

"השלג חדר לתוכן" היא אמרה. "אתה חבשת או את כובעך".

ברם, אמי רק מתלוצצת היתה, כמובן.

"המוכנה את לראות את הבית, באט?" שאל אבי. עומד היה בפתח

ומביט בנו.

"כן, כמובן", ענתה אמי, והתרוממה ממקומה. "כמה נפלא הכל".

מסתכלת היתה במטבת, ולאחר מכן הביטה בי חטופות וברחה משם,

רצה במדרגות.

אבי ואמי נמצאו שם שעה ארוכה, כך שהיה סיפק בידי המקהלה להשמיע ארבעה הימנונים ו"אחים לנשק". ואז שבו אבי ואמי וירדו למטה. הם נכנסו שנית אל המטבח ועמדו בסמוך לשולחן.

"ובכן, באט", אמר אבי והוא מחייך.

"כמה יפה הכל", קראה אמי.

"שמח אני שזה מוצא חן בעיניך", אמר אבי.

"כמה נותר עכשיו בקופסא?" שאלה אמי.

"הרבה מאד", ענה אבי.

"לאחר ששילמת לרופא ובעד כל השיפורים בבית?"

"הרבה, הרבה וגם כדי לחסוך". אמר אבי, כשהוא מחייך עדיין

וקורץ לי בעינו.

"כמה טוב אתה, אמרה אמי בהניחה את ידה על זרועו. "איזו

אשה לך, מוטלת במיטתה כל העת, ומפקירה את משפחתה לידיים זרות".

"אמנם כך", אמר אבי בהעמידו פנים כעוסות. "איזו אשה".

"משתוקקת הייתי לקום", אמרה אמי.

"אהובתי שלי", קרא אבי. מעולם לא שמעתיו קודם לכן קורא כך

לאמי. כמה נפלאות היו מלים אלו. גם היא חשבה כך. סומק עלה בלחיה,

באמת, ושערותיה לבנות היו.

שש... היא לחשה וזרקה בי מבט חטוף וראתני מחייך. היא הסמיקה

יותר והורידה עיניה אל הרצפה, וכרכה אצבעותיה בשרשרת.

"הנלך עתה אל מר גרופיד, באט?" שאל אבי והקדיר פניו לעומתי

כדי להזהירני שלא אומר דבר. "כן", אמרה אמי, "אך אני לא אדבר מאומה,

זכור". "יהיה עליך להשמיע לפנייהם כמה מלים, נערת" אמר אבי וצחק.

"הם ירימו קול צעקה אם תנסי להימלט".

"אך מה אומר להם?" שאלה אמי.

"מצאת בפוך מלים לומר להם, כשדיברת בפעם האחרונה" אמר

אבי, "עתה יהיה לך קל יותר, בפני ידידים".

"הצדק עמד" אמרה אמי. מנידה בראשה כפי שנהגה כשלא נותרה

כל ברירה. "אבל, אם אתחיל לצעוק, או לצחוק באמצע, תהא זו אשמתך

אתה. אז הייתי מוכרחה לדבר לפני קהל אנשים מטופשים. ברם, עתה אין

כל טעם לדבר".

"רק להודות להם, נערתיו", אמר אבי, כשהוא מאיץ בה.
 "אני אשמיע דברי תודתי, כשאני מרימה ספל תה טוב בידי", אמרה
 אמי. "המוכנות הנערות?"
 "כן אמא", אמרתי. "הן מחכות בחדר האחורי".
 "שפיר", אמר אבי. "והשאר מחכים בחוץ, ליד הפתח, זה חדשים
 מספר. בואי, באט. הבה נראה חיוך על שפתיך, נערתיו".
 אי אפשר היה לשמור על הבעה רצינית משהביט בה אבי באופן כזה.
 משום כך נאבקה אמי עם שפתיה קמעא, ואז התחילה צוחקת. "סור ממני,
 בחורי", היא קראה כשהיא משמיטה ידו מחזה ודוחפתו קמעא אל הפתח.
 "עד מהרה אשוב אליך, ילדי", היא קראה אלי. "מיד תקבל פשטידת פירות".
 "הריני מודה לך, אמא", אמרתי, "דברי בקול שאוכל לשמוע אותך".
 "אל אלהים", צחקה אמי. הרי אתה כאביך הזקן, בני".
 הם יצאו החוצה אז, ותרועה כבירה קבלה את פניהם בפתחם את
 הדלת. קול חזק השתיק את הקהל, וידעתי מיד, שלא יקשה על הכהן גרופיד
 להרים קולו עד העמק השני, אם רק יחפוץ בכך.
 "בני היקרים", הוא אמר, כשהוא עומד על סף החלון של החדר הקדמי,
 "שולח אני לכם את ברכתי בשם אלוהים".
 "אמן", ענו כולם, וההד התגלגל במורד הגבעה.
 "גדולה שמחתי", הוא קרא, "שנתכבדתי ביום כהונתי הראשון בכבוד
 גדול כל כך, להיות מוזמן לבית זה של הקרבה עצמית, כדי לקדם בברכה
 אשה ואם אשר שמה ייחרת בלב כל אחד מבני חמשת העמקים אשר מסביב".
 היה עליו להשתהות, שכן גדול היה ההמון והתרועות היו מתרישות
 אזניים.
 "גלוי לפני", הוא אמר, כשהצחוק בקולו, "שאין לכם סבלנות להאזין
 לנאום, אך הרי אפגוש אתכם בבית התפילה, בוודאי".
 צחוק גדול פרץ מפי האנשים, שידעו יפה שיהיה עליהם להאזין
 בדממה בין ארבעת כתלי בית-התפילה "ציון".
 "באט מורגאן", הוא קרא וקולו הדהד בכל העמק, "בואי אל ביתך,
 את האשה, את האצילה, בואי בכבוד, שעה שאנו נודה לאל עליון על חסדיו
 המרובים, על מתנת חייד ועל שהציל את בנך האמיץ".
 ושוב הריע הקהל, אלא שהיה צליל אחר לתרועה. הדממה במטבח
 היתה גדולה, אי אפשר היה לשמוע כל רחש חוץ מן הרחש-לחש של הצבע

החודר יפה אל תוך הסדקים של השולחן העומד על הרצפה החדשה, הכסא המתפרקד במנוחה, ונשימתי הקצובה והאיטית המרשרשת בין הסדינים.

«ידידים», שמעתי את קולה של אמי, «אין לי מה לומר אלא להודות למר גרופיד. על ששבתי לביתי ועל שניצל בני הודיתי זה אלפי פעמים לאלהים. אין לי מה להוסיף יותר. בואו כולכם עתה וסעדו את לבכם. רב השפע על השולחן».

ושוב הריעו. שוב צעקו. כל הפיות פעורים וזועקים, הפיות שעוד מעט יתמלאו מטעמים.

עד מהרה נתמלא המטבח. הנערות רצו ובאו דרך השביל האחורי ובעד הדלת האחורית, ועד מהרה יצאו ובאו דרך הפתח הקדמי, כשהן נושאות צלחות מלאות לחם וחמאה, פשטידות, עוגות ומים רותחים בשביל התה, וכולן מתנגשות זו בזו, צוחקות, דוחפות, ומעמידות פנים כאילו נצמדו אל הפתח מבלי לזוז.

אמי באה מבין הקהל, כשבידה האחת פשטידת פירות ובשניה ספל תה, מחזיקה אותם מעל לראשה ותרדה שלא לשפוך את התה, והיא נוהרת מפני האנשים במרפקיה ובעיניה.

«הנה הבאתי», אמרה והניחתם בתוך ידי. «חכה רגע עד שאביא מפית».

«אין צורך בה, אמא», אמרתי. «זמן רב חכיתי לזה, לא למפית».
«אם יראך אבא אוכל בלי המפית», אמרה אמי, «מה יאמר אלי? מגדלת את את בנך כבדיר חזירים. חכה רגע קט».

אך בטרם עוד תפנה את גבה, נעצתי שיני בפשטידה. אנגהארד באה אלי עם המפית, שעה שאמי יצקה במקומה תה אל הספלים, וברונון באה לבחוש את התה בשבילי. אי אפשר היה להחליף מלה, שכן היה הבית מלא עתה מפה לפה אנשים, שהשתוקקו לראות את הרהיטים החדשים ואת הצביעה, להקים שאון, ולהביט בי ולחייך.

הכרתי טובה לברונון על שישבה על הכר שלי, שכן היא הסתירה רבים מהם. אך אלה שהחליטו לראותני, דחקו ראשיהם וליטפו את רגלי. מוזר היה לראות דמעות בעיניהם ולהרגיש בחיבתם. אך מבלי יכולת להשמיע מלת תודה.

ברם, הרעש היה גדול מנשוא.

ספלים, קערות, צלחות וכלים אחרים התמזגו בקול צלצולם עם רקיעת הנעלים והמגפים. נשים דיברו וצחקו בקולות שונים, והגברים צעקו והתלוצצו, והכל התמזג להמולה גדולה אחת.

לילה אחד פרץ איבור (אחי הבכור) אל ביתנו כשהוא זוהר כאור השחר ומאושר כל כך, עד שתענוג היה להביט בו.

„ובכן“, תמהה אמי, כשהיא מניחה את המחט ומיישרת את גבה. „קרא זאת, אבא“, קרא איבור ומסר מכתב לידי אבי.

„רבוננו של עולם, בחורי“, קרא אבי והרים עיניו מהמכתב אל אמי, כשהוא פוקחן לרווחה, פיו פעור והוא שב ומביט שנית במכתב וחוזר ומרים מבטיו אליה, עד שנעה אמי במקומה בקוצר רוח, כאילו שכבה במיטה מלאה פירורים.

„האם תוציאני מדעתי?“ שאלה בקול צונן. אף הקומקום דומה כאילו הקשיב.

„פקודה היא זו“, אמר אבי, כאילו קורא היה את דבר האלהים. „פקודה מלכותית, באלהים!“

„פקודה מלכותית?“ שאלה אמי, כשעיניה נפקחות לרווחה וכתפיה שחות. „מה קרה שוב?“

„מר איבור מורגן“ קרא אבי כשהוא מזדקף בכסאו ומחכך בגרונו, „מצווה להופיע לפני הוד מעלתה בארמון ווינדסור עם המעולים שבחברי מקהלתו.“

„הו“, פרצה מפי אמי קריאה ממושכת וגבוהה, כאילו עומדת היתה להתעלף.

„הוד מלכותה המלכה“, קרא אבי, כשדמעות עומדות בעיניו. „לשיר לפני המלכה, בני שלי. מעולם לא קיוויתי לחזות ביום גפלא זה. הבה נודה לאלהים.“

„אמנם כן“, קראה אמי וכולנו כרענו על ברכינו.

„הו, אבינו שבשמים“, התפלל אבי, כשידיו נתונות בידי אמי והוא נושא מבטיו למעלה. „מודה אני לך מעומק לבי על שזכיתי להגיע ליום הזה.“

„כן“ קראה אמי.

„מודה אני על שנתת לי בן טוב זה“, קרא אבי.

„כן“, ענתה אמי אחריו והגיחה את ראשה על כתפו.
 „ומודה אני על שנתת לי את אמו הטובה“, הוסיף אבי. „הברכה
 המצויה בביתי זה שלשים שנה. מודה אני על כל מה שיש לי ומודה אני
 בעד האושר החדש הזה. שכן אבינו אתה, אך מייחלים אנו אל מלכתנו כאל
 אמנו. הבא לה נחמה בצרותיה. הו, אלי, ואל יכריעה דאגותיה הרבות
 והגדולות. ותן נא, אלהים, מבקש אני, לקולות אשר ישירו לפניך את
 הכות להשקיט, את הכוח להמתיק שעותיה ולעודדה. מי יתן וישא איבור
 ואף אנו עמו, חן וחסד מלפניך. אמן“.

„אמן“, ענינו אחריו כולנו.

„באט“, קרא אבי כשעיניו נוצצות ופניו סמוקים, „הוציאי את
 הבירה. היו, מהר אל מר גרופיד והפעם לא נקבל כל סרוב. ביתנו פתוח
 לפני כל אחד בלילה הזה.“

עלינו, מר גרופיד ואני במעלה הגבעה, כשאנשים יוצאים מבתיהם
 ואחרים רצים ועולים אל ההר עם נייר ועצים, כדי להבעיר מדורות ולקרוא
 לאנשי המקהלה מבתיהם. נשים התאספו קבוצות קבוצות כדי להחליט
 מי יכין את האוכל ומי את השתיה, כשהחלונות נפתחים והאנשים מכריזים
 על החדשות ברחוב ותינוקות בבגדי שינה מתרוצצים סביב, מבלי שיגרשם
 מישהו למיטתם. נשמעו תרועות לכבודו של מר גרופיד ולכבוד איבור,
 ואף כמה בשבילי.

לא נמסרו פקודות לאיש, לא נשלחו הודעות בדפוס, לא הריעו
 בחצוצרות, ותותחים לא ירקו אש עד כדי להכאיב לראשי נשים קשישות,
 ולמרות זאת עשה כל אחד את המוטל עליו, ומתוך רצון לעשות כמיטב
 יכולתו, ואילו שאלת מי מהם מדוע, היו מביטים בך רגע קט, כשגבות
 עיניהם מתנשאות, ממצמצים בשפתיהם ודוחפים אותך מעל פניהם.

עובדי משמרת הלילה לבושים היו בבגדי עבודתם מוכנים לרדת
 למכרה, ועובדי המשמרת של אחר-הצהרים כבר עלו במעלה הגבעה,
 כשהתחילו אנשי המקהלה באים מן העמקים האחרים, עולים בהר, או
 באים מסביב בדרך הנהר. הם באו בעגלות ובכרכרות ואף בעגלות רתומות
 לכלבים, או לעזים. בכל דבר שיכול היה להביאם מהר יותר, וכולם שרים
 והרות הומה סביבם ונושאת עמה מצלילי שירתם.

הגבעה היתה מלאה עתה אנשים. קולותיהם התנשאו בעוז ובשמחה
 ותרועות צחוק נשמעו. פה ושם נשמעה שירת רביעה, כשנשים מצטרפות

בקולותיהן, וקול גבר המתנשא בשירה וסביבו יושבים האחרים דרוכים, כדי להבחין בפזמון ולהצטרף אף הם כאריות.

לפתע הבחינו במר גרופיד בחלון חדר המיטות הקדמי שלנו, ומיד פרצה שאגה שהדהדה באזנים ונמשכה ללא הרף, אם כי הוא הרים ידו כדי להשתיקם. משך רגעים רצופים נמשכה התרועעה, נחלשה ושבה ועלתה וגאתה בשאגה אדירה, והפיות פעורים, ואושר עז בעינים. לפתע נשתתקו כולם, מאות האנשים, ודממה השתררה. דממה.

מר גרופיד פנה אל אבי והוא השמיע את הצליל בחלילו. איבור הרים את אצבעו ומפסגת הגבעה ועד לרגליה זמזמו האנשים רכות כדי למצוא את הצליל המתאים, כשהסופרנים מתנשאים כדי למצוא את האוקטבה, האלטים מטפסים ומתרוממים, הטנורים נמוכים יותר, הקונטראלטו והבריטונים הומים בשלוח, והבסים שוקעים נמוך יותר, והקולות שהשמיעו היו נפלאים, עזים, מלאי חמימות ועמוקים, ולמרות זאת אף עדינים מאד. לא אשתומם כלל וכלל אם אף הפרחים שבגני השמים עשויים מצלילים כאלה. הו, כמה טוב להריח באפך ריחות שהם טובים כצלילים אלה לאוזן.

שיכורים מן היופי. כמה נפלא הדבר. „נצור אלהים את המלכה“, קרא מר גרופיד ופינה את המקום ליד החלון לאיבור.

איבור פשט זרועותיו מולנו, כשאצבעותיו מורמות, פיו מתעגל ועיניו עצומות כמעט, כדי לרמוז לנו שנשיר בקול רך. האנשים זעו קמעא מפסגת הגבעה ועד לרגליה, לא מתוך קוצר רוח, אלא כדי למצוא מקום חפשי לזרועותיהם, מקום לרגליהם שתעמודנה איתן, וכדי שיוכל החזה לנשום עמוקות, הסנטר להתרומם ולבלוט ויהיה מקום לשירה שתפרוץ. ידו הימנית של איבור ירדה מטה, פעם ופעמים, ומשירדה עד הנקודה האחרונה שרו הבסים — „נצור אלהים את מלכתנו האצילה“ בשקט מלא רצינות. „תאריך ימים מלכתנו האצילה“, החרו-החזיקו אחריהם הסופרנים והטנורים, ולבסוף שרו כולם יחד, הטנורים, הסופרנים האלטים, — „הושע נא, אלהים, את מלכתנו“.

איבור משך את זרועותיו, כשהוא מכנס את קולותינו באצבעותיו ומלכדם בחזקה, כשצלילי השופר מריעים בקצב אטי אך חזק, קצב הולך וגובר, וכשהתנשאו הקולות בהוד דהדך כל העמק בשירה מופלאה.

«עמוד לימינה», שרנו כולנו, «תן לה אושר והדר». התאמצו עתה, בני העמקים, הרחיבו גרונותיכם, הרימו הסנטר והשמיעו קולותיכם ברמה, כקול הכרובים ממעל, עד שישמעו הצלילים בארמון ווינדסור ויזעזעו בו כל אבן.

«תארך נא מלכותה עלינו», שרנו בהדגישנו את הצליל האחרון, שעה שהטנורים והסופרנים התנשאו מעלה כדי להגיע עד האוקטבה ולהמשיך בצליל זה. ועכשיו.

זרועו הימנית של איבור מתרוממת, אגרופו קמוצה, וידו השמאלית מושטת אלינו כמתחננת. בעוז יותר, בקול עמוק יותר, בחזקה, הרחיבו החזה, שאפו אל קרביכם במלוא הכוח אויר ופרצו בקול שירה אשר תבקיע את השמים ותנפץ לרסיסים את העננים.

«נצור אלהים את מלכתנו», שרנו וסיימנו בתרועה שאפשר היה לשמעה בכל העמקים האחרים. ואלה אשר נמצאו בכפר ולא ראו את ידיו המנצחות של איבור המשיכו לשיר, כהד שנרדם בדרכו ורץ עתה בעינים עצומות כדי להשיג את האחרים.

לילה נפלא היה הלילה הזה, כשהכל שבים לבתיהם, קבוצות מקבוצות לאורך הדרכים ובמעלה ההר, קבוצה אחת פותחת בזמר ומצפה עד שתמשיך הקבוצה האחרת את המשפט השני, ושוב שרים ומחכים וחוזר חלילה, עד שהתנשאו הצלילים במרחק מילין, והרוח עיפה כבר משאתם הלאה.

וההר מוטל לו ער על צדו, ומחייך באפלה הדוממת, מאושר שאנו נמצאים סביב לו.

ההווה-הנצח, החזרה ופעולת אדם ביקום

משמעותה של האידיאה "ההווה-הנצח" הוא שהחיים שאנו חיים אותם יום יום, חיי ההווה, עשויים להיות נצחיים בתוכנם ובעוזם, שאין לבקש את הנצח בעתיד או אחרי המוות, כי הנצח יכול להתגשם בהווה. ההווה הוא חזרה, והחזרה הוא יסוד החיים, ואין לחשוב שהחידושים והגיוון (ענינים חדשים ואופני חיים חדשים) הם המחיים את האדם ועושים את החיים לכדאיים. הבנתן של האידיאות: ההווה-הנצח והחזרה הכרחית היא בימינו בהכנת הנפש לקבלת התורה.

יש אנשים החיים תוך תקווה, תוך צפיה למשהו שצריך לבוא. הם מקווים תמיד, מצפים תמיד. ויש אנשים החיים תמיד בגעגועים על מה שעבר ואינו עוד. הזכרונות ממלאים את כל חייהם. חיי האנשים האלה (המקווים והנזכרים) בהווה, עכשיו (ברגע זה, ביום זה, בשבוע זה, בעונה זו) אינם נחשבים בעיניהם. אין להם משמעות בשבילם. המקווים מואסים בהם למען העתיד לבוא, הנזכרים מאוכזבים מהם ומבטלים אותם בפני מה שהיה. אלה ואלה חיים, איפוא, מבלי להיות קיימים בהווה, עכשיו. זה שמקווה תמיד הוא פחדן. הוא רוצה בדבר, אך אין בו הכוח להגשימו עכשיו, בחייו בהווה. הוא מתחמק מן ההגשמה, דוחה אותה שוב ושוב. הוא אינו מעז לקבל עליו את האחריות הכרוכה בהגשמה ומוצא מנוח בתקווה.

וזה שנוכר תמיד מתקיים על מה שעבר ובטל, על מה שאיננו עוד. הוא אינו עצמו; הוא מזכרת של העבר, אין הוא חי את חייו שלו. אין הוא הווה כלל.

אך המבוגר באמת, בעל הכוח הפנימי, רוצה להיות הוא עצמו, להיות הווה. אין הוא מתחמק, כי אם מקבל עליו את האחריות המלאה לחייו. הוא חי עכשיו, היום, לא אתמול ולא מחר. הוא חי בהווה.

חיי ההווה הם חיים של חזרה. הימים, הבוקר והערב, השבועות, החגים, העונות, חוזרים. יומו של האדם מורכב מרחיצה, הליכה לעבודה, עבודה, אכילה, שתיה, מנוחה ושינה וכו', שגם הן פעולות חוזרות. אדם החי בהווה הוא זה היודע לתת משמעות לחיים שבהווה, לחזרה, לחיים בכל יום,

בכל שבת, בכל חג, בכל עונה. האישיות שיש בה הרגשת חיים של ברכה, של מלאות, של עוז, יכולה להגיע לדרגה כזאת, שכל בוקר יהיה כבוקר הראשון, שכל שבת תהיה כשבת בראשית וכל עונה כנתינתה בראשונה. אז לא תהיה החזרה מוגיעה ומשעממת. הכל יחזור ועם זאת יהיה חדש. ההווה יהיה הנצח והנצח יהיה ההווה.

בשעות הרפיון החזרה מעיקה על האדם. הוא בורח מן החזרה ומעצמו אל השטף של הדברים המתחלפים. הוא מבקש גיוון. הוא רוצה להכניס דברים חדשים ומתחלפים בחיי יום יום. הוא שוקע בבידור. הבידור כולל כל עיסוק הבא להציל את האדם מן השעמום ולשחררו מן הצורך להיות בהווה. לרוב אין הגיוון מועיל, כי רבגוניות גדושה של חיים חיצוניים וצרכים חיצוניים ניתנת לעתים רחוקות לבני אדם, ומי שהחזרה משעממת אותו, משתעמם גם בגיוון. חוסר התוכן אין מקורו בחזרה. כל הדברים מוגיעים, גם הגיוון והחידושים עשויים להוגיע. הכל תלוי באדם ובמצבו. החזרה היא רקע מתאים לקיום ובה יכולה האישיות להגשים את עצמה, מבלי שתצטרך להחליף בכל פעם את פרצופה ומבלי לעמוד בכל פעם בתנאים חדשים ובמצבים חדשים.

חיי אדם בהווה ובחזרה אינם חיים מתוך פסיביות. יעודו של האדם, שהוא השתתפותו ביקום, מתגשם בפעולתו ביקום, בעבודתו-יצירתו. העבודה הופכת אותו ממקבל העומד מן הצד ונהנה מן המוכן ליוצר, לנותן, לגורם פועל ומפעיל בתוך מתזור החיים הקוסמי.

בעבודה יש חזרה בעלת משמעות, וגם העבודה ה"מעניינת" ביותר, המותאמת ביותר לכשרונותיו ולנטיותיו של האדם אם היא נטולת משמעות, עשויה ליהפך לשיגרתית ומשעממת. כוחה של האישיות נבחן ביכולתה לתת משמעות לעבודה, למעשה היצירה.

יש דתות שלא החשיבו את השתתפותו של האדם בעולם על ידי פעולתו וחשבו את השתלבותו הפסיבית מתוך מנוחה ושקט בהויה לעיקר. בכך ביטלו את האידיאה היסודית של ששת ימי המעשה והרחיבו — במובן ידוע — את האידיאה של השבת ועשאוה לאידיאה מרכזית בכל הימים. כדבר הזה קרה בהודו, וכמה מתורותיו של בודהא הן דוגמה לכך. לא כן הוא בתנ"ך. האידיאה של ששת ימי המעשה עיקרית היא בתנ"ך כמו האידיאה של השבת, והן משלימות זו את זו. ששת ימי המעשה הם

רקע לשבת והשבת היא יסוד לימי המעשה. היצירה חשובה כמנוחה, כי חיי אדם הם שילוב של שתיהן.

החזרה מאת פארן קירקגור

אמור מה שתאמר, בעיה זו (אם החזרה היא אפשרית) עתידה למלא תפקיד חשוב ביותר בפילוסופיה החדשה. שכן החזרה היא הביטוי המרכזי בין אנשים של ממש כשם שההיזכרות היתה בין היוונים. כשם שהללו הורו, כי כל ידיעה אינה אלא היזכרות, כך עתידה הפילוסופיה החדשה להורות, כי כל החיים הם חזרה. הפילוסוף המודרני האחד שחש; שהרגיש בכך, היה לייבניץ. החזרה וההיזכרות אינן אלא תנועה אחת בכיוונים מנוגדים. כי זה שנזכרים בו היה קיים, וחוזרים אליו אחורנית; בעוד שבחזרה האמיתית נזכרים קדימה. החזרה היא העושה את האדם מאושר (בעוד שהזכרון עושה אותו לבלתי מאושר), בתנאי, כמובן, שיניח לעצמו שהות לחיות, ולא יבקש מיד, בשעה הראשונה לאחר לידתו, לחזור ולהתחמק מן העולם באמתלה ששכח משהו.

תקוה היא בגד חדש, מעומלן, נוקשה ומבהיק, אך הוא לא נלבש עדיין, ומכאן שאין איש יודע אם הוא הולמו או כיצד הוא תולמו. הזכרון הוא בגד ישן, חסר-ערך לחלוטין, אף אם הוא יפה, שהרי הוא כבר בלה ונפסד. אבל החזרה היא בגד בלתי-נשחת, הולם את האדם, קרוב ועדין. אין הוא כתלוי על הגוף ברישול, וגם אינו לוחץ ומהדק. תקוה היא נערה יפהפיה המתחמקת ויוצאת מבין אצבעותיך; זכרון הוא אלמנה כבודה, הדורה וזקנה, שלעולם אינה מתאימה למטרתו של הרגע. חזרה היא האשה האהובה, שאינה מוגיעה אותך לעולם, רק החדש מוגיע; הישן לעולם אינו מוגיע. כשהתודעה מלאה ישן, היא משיגה את האושר. לאושר מגיע רק מי שמסרב להשלות את עצמו ולחשוב, שהחזרה חייבת לתת לו משהו חדש. מתוך האשליה הזאת נובע השעמום, הוא נובע ממנה כתוצאה הכרחית. תקוה היא זכותם של הנעורים, אך כדי לרצות בחזרה דרוש אומץ לב. המוצא מנוח בהסתפקו בתקוה הוא פחדן, והחוזר ופונה אל הזכרון הוא רודף תענוגות, אך זה אשר יש לו האומץ לרצות בחזרה הוא גבר. וככל שיעמיק בתפיסתו את הקטיגוריה הזאת, כך תתעמק ותתבסס גברותו. מי שלא תפס כי החיים הם חזרה, וכי כל יפיים נתון בחזרה, חרץ את גור

דינו. אין הוא ראוי לגורל טוב מזה שיעלה בחלקו: האבדון. תקוה היא פרי מצודד שאינו מביא סיפוק, אך החזרה היא לתם חוקם של החיים ומביאה סיפוק וברכה. לאחר שסבב האדם ועבר את הארץ, מתברר אם יש בו האומץ לתפוס שהחיים הם חזרה, אם יש בו התלהבות למצוא בזה את כל אשרו. מי שלא סבב את הארץ לפני החילו לחיות — לא יתחיל לחיות לעולם, ומי שמתחיל במסע אך נופל עיף בדרך מוכיח שמבנה גופו רופף, — אך מי שבוחר בחזרה הוא חי. הוא לא יתרוצץ כילד אנה ואנה לצוד פרפרים, ואף לא יודקף על בהונות רגליו כדי לחזות ביקר העולם, כי הוא מכיר ויודע אותו. אין הוא יושב כגברת זקנה על יד כישור-הזכרון, אלא עושה את דרכו בחיים בשלווה ובנחת. ואמנם, מה היו החיים לולא היתה החזרה קיימת? מי רוצה לשמש כלוח אשר כל רגע חדש רושם בו כתובת חדשה? מי רוצה להיות מזכרת העבר בלבד? מי רוצה לשמש מטרה לכל חדש ופתלתול, או שואף להיות כמרכבה להנאה החולפת? לולא רצה אלהים בחזרה, לא היה העולם בא לכלל מימוש, כי היה מתמסר בדמיונו לרדיפה אחרי תכניותיו הקלות של הדמיון, או שהיה חוזר ומעלה את כל התכניות הללו ושומרן בזכרון; אבל הוא לא עשה זאת ועל כן העולם קיים. הוא קיים משום שהוא חזרה. החזרה היא הרצינות, הממשות של החיים. כל מי שרוצה בה, מוכיח בזה שהוא בעל פאתוס רציני ובוגר. החזרה היא ענינה של המטפיסיקה, המושג שאותו היא צריכה לאפשר בצורה מחשבתית. החזרה היא פתרונה של כל תפיסת-חיים אתית. החזרה היא הקאטיגוריה של החיים, המשמעות הדתית של האתי, הנצח הוא חזרה אמיתית.

השושנה והציפור מאת סארן קירקגור

השושנה והציפור חיים ללא אפשרויות. כל כולם כהזה, כאן ועכשיו, שקטים ושמחים. חיים את החיים הפשוטים שבטבע, ללא הרפתקאות וללא חידושים. לאדם קשה יותר להגיע לשלוה ולשמחה. יש בו הרבה אפשרויות ונתונים מפריעים. הוא אינו תמים. עליו לבחור בין אפשרויות שונות ולקיים את הבחירה במאבק מתמיד. אבל אם הוא זוכה בשלוה ובשמחה — תוכנו וערכו הוא הרבה יותר גדול, כי ההמה-הנצח שלו הוא מודע. הוא בחר בו והוא מקיים אותו בעצמו ובכותו; הוא לא בא אל המוכן. ההרגשה השוררת בתודעתו היא הרגשה של בטחון, של חוסר-דאגה. הדאגה

היא מחשבה על אפשרויות אחרות וחיים אחרים. אין פרושו של הבטחון שיש להפקיר כל ענין למקרה; שאין להסדיר או להכין שום דבר. להיפך! יש לבנות וליצור, להסדיר ולהכין ואין לצפות שהכל ייבנה מאליו, אך העשייה הנכונה היא מתוך שקט, מתוך אמונה, שמחה ובטחון. אסור שהחיים ייהפכו כולם ל"דאגה". השחרור מן הדאגה לא יבוא ע"י בידור שאינו אלא הסחת דעת מאי השקט ומן הפיזור הנפשי, כי אם על ידי ריכוז ועל ידי הזדהות עם החיים ועם מקור החיים.

בחיים הפשוטים יש תוכן עשיר לא פחות מבחייה הרפתקאות, מבחידושים וכ"ו. אם האישיות מוציאה את עצמה מן הכוח אל הפועל, מזדהה עם החיים, יש מובן גם לפשוט ביותר ולשכיח ביותר.

השושנה והציפור — שמחה

הבה נתבונן בשושנה ובציפור. בחוץ, אצל השושנה והציפור, שוררת תמיד שמחה. מה גדולה השמחה עם הנץ החמה, בהקיץ הציפור לשוב אל קנה. מה גדולה השמחה בכל יום קיץ ארוך. מה גדולה השמחה בפתוח הציפור בשירה. הציפור אינה שרה כפועל השמח המלווה בשירו את עבודתו, כי אם כמו פועל שהשירה עצמה היא עבודתו העיקרית. ומה גדולה השמחה כשגם שכנתה, וגם זו אשר מולה, פותחת בשירה, וכשכל המקהלה פוצחת ברינה, וכשלבסוף הכל כים של צלילים, בו גיא והר, שמים וארץ עונים בשירה, שבו זו שפתחה בשירה ראשונה רועדת וקופצת משמחה. וכך במשך כל חייה של הציפור. תמיד מוצאת היא דבר לשמוח בו. אין היא מאבדת אף רגע. היא היתה חושבת כל רגע אילו לא היתה שמחה בו כרגע אבוד.

מה גדולה השמחה כשהטל יורד ומרווה את השושנה והיא מתרעננת כדי לנוח. מה גדולה השמחה כשמתיבשת השושנה אחרי המרחץ בעונג רב בקרן השמש הראשונה, ומה גדולה השמחה בכל יום קיץ ארוך.

מה גדולה השמחה, כשהציפור מתחבאת אצל השושנה אשר על ידה קנה. מה גדולה השמחה, כשהציפור המאושרת על ענף גבוה או הנמצאת בגובה עוד יותר גדול, למעלה מן העננים, אינה גורעת עין מקנה ומן השושנה, הנושאת אליה עין מתייכת.

מה שהן מלמדות אותנו על השמחה, דבר שהן מבטאות אותו כל חייהם, הוא לימוד קצר מאוד: יש "היום". יש "היום" ואין כל דאגות ליום הבא, למחר. אין זו קלות דעת מצד השושנה והציפור, אלא זוהי השמחה שבשתיקה ובהקשבה (בציות). כי בשותקך את השתיקה החגיגית

של הטבע, אין היום הבא קיים, ובהקשיבך כמו שמקשיבה הבריאה אין היום הבא קיים, כי היום הבא הוא אמצאתן של הדברנות ושל אי-ההקשבה. במקום השתיקה וההקשבה אין היום הבא קיים. שם ה"היום" קיים ושם השמחה קיימת.

מה היא השמחה, או: מה פירושו של דבר להיות שמח? להיות שמח היינו להיות באמת נוכח והווה לעצמך (להיות כולך כאן עכשיו). להיות באמת נוכח והווה לעצמך (להיות כאן עכשיו ממש) זה "היום", זה להיות קיים היום, שזהו באמת להיות קיים למען היום הזה. ובה בדרגה שהדבר נעשה עבורך אמת גדולה יותר שאתה היום פה, בה בדרגה שאתה כולך הווה ונוכח לעצמך מתוך כך שאתה פה היום, בה בדרגה יום הפורענות, יום המחר, אינו קיים בשבילך. השמחה היא הזמן ההווה בהדגשה מלאה על: ההווה. על כן מאושר האלוהים האומר תמיד "היום", הוא שהוא לנצח ועד אין-סוף הווה ונוכח לעצמו מתוך כך שהוא כאן היום. ועל כן השושנה והציפור הן השמחה, כי הן בשתיקה ובהקשבה שלימה הוות ונוכחות לעצמן במהות של "היום".

"אבל" — אומר אתה — "לשושנה ולציפור קל מאד לעשות זאת". תשובה: אל לך לומר "אבל"; עליך ללמוד מן השושנה והציפור שאתה נוכח בשלימות לעצמך, בזה שאתה היום כאן, ואז תהיה גם אתה השמחה. ובכן, כאמור, בלי "אבל"; כי הדבר הוא רציני; הנך חייב ללמוד מן השושנה והציפור את השמחה. אל לך להיראות חשוב בעיני עצמך, משום שהשושנה והציפור הן תמימות, ואולי משום שאתה מרגיש עצמך כאדם. אל לך להתלוצץ בדברך על יום המחר ולומר: "השושנה והציפור — להן קל הדבר; הן אינן סובלות אף פעם מיום מחר. לעומת זאת יש לאדם הדאגה לא רק ליום המחר, למה שיאכל, כי אם גם ליום אתמול, למה שאכל ולא שילם". לא, אין מקום לכל לצון, שהרי מפריע הוא את הלימוד. למד! החל לפחות ללמוד מן השושנה והציפור! כי על אף הכל אין איש יכול לחשוב ברצינות שדבר שהשושנה והציפור שמחות בו, אינו דבר שראוי לשמוח בו. העובדה שנבראת, שהנך פה, שנעשית אדם; שהנך יכול לראות, חשוב על כך שהנך יכול לראות, שהנך יכול לשמוע, שהנך יכול להריח, לחוש, להרגיש, שהשמש זורחת בשבילך וכשהיא מתעייפת עולה הירח ונדלקים הכוכבים; שמגיע החורף שבו כל הטבע מתחפש לעיניך; שמגיע האביב והצפרים באות אלינו בהמוניהן כדי לשמח אותך,

שבו העשב הירוק, הרענן נובט והיער מתייפה ומתקשט כחתן; שמגיע הסתיו, שבו הצפרים נוסעות למרחוק והיער פושט עדיין כדי לחזור וללבשם בפעם הבאה. כלום אין כל אלה דברים שראוי לשמוח בהם? אם אין אלה דברים שראוי לשמוח בהם, אין בכלל דבר שראוי לשמוח בו. זכור, שהשושנה והציפור הן השמחה, ואף על פי כן יש להן הרבה פחות דברים שיכולות לשמוח בהם מאשר לך, כי לך יש גם השושנה והציפור כדי לשמוח בהן.

אם אינך יכול לראות את עצמך שמח בשושנה ובציפור, שהן הן השמחה, אם אינך יכול לראות את עצמך שמח בהן כך שתהיה נכון ללמוד מהן, אז יש לומר עליך מה שהמורה אומר על הילד: "חוסר כשרון אין כאן; מלבד זה הדבר הוא כל כך קל שאין לדבר על חוסר כשרון; זה בודאי דבר אחר. אולי אין נפשו של הילד נוטה לדבר. אין להתייחס לכך מיד בקפדנות רבה מדי, ואין להתייחס לזה כמו לאי-רצון או לעקשנות".

השושנה והציפור הן מורי השמחה, ואף על פי כן יש לשושנה ולציפור גם עצבות, כשם שיש לכל הטבע עצבות. כלום אין כל הברואים נאנקים תחת עול החלוף שעליהם לשאתו נגד רצונם? הכל משועבד לחלוף. הכוכב, ויהיה קבוע בחזקה בשמים, ויהיה הוא החזק ביותר, אף על פי כן הוא משנה את מקומו בנפלו; זה אשר לא שינה את מקומו מעולם מוכרח פעם לשנות את עמדתו בירדו תהומה, ועל כל העולם, על כל מה שבתוכו להשתנות ולחלוף. מחליפים הכל כשם שמחליפים שמלה בשעה שגומרים להשתמש בה. הכל הוא טרף לחלוף! והשושנה גם אם אינה נזרקת לתנור הרי היא נובלת; והציפור גם כשניתן לה למות מחולשת הזיקנה, הרי עליה למות ולהיפרד מן האהובים עליה. הוי, הכל הוא בן חלוף, כל היש סופו להיות טרף לחלוף. חלוף, חלוף, זוהי האנחה, ולהיות משועבד לחלוף פרושו להיות משמעה של האנחה: אסור, כבול, שבוי.

ואף על פי כן השושנה והציפור שמחות בהחלט, ומכאן יכול אתה לראות עד כמה נכון הוא הדבר שעליך ללמוד את השמחה מן השושנה והציפור. אינך יכול לבקש לעצמך מורות טובות יותר מאלה הכורעות תחת נטל הדאגות העמוקות עד אין סוף ואף על פי כן הן שמחות עד שהן השמחה בעצמה.

מה שנראה כמעט כפלא: כיצד הן שמחות בהחלט בעצבות

הגדולה ביותר כשהמחר הוא כל כך מפחיד? כיצד הן מתחילות להיות כאן, זאת אומרת: להיות שמחות בהחלט היום? הן עושות זאת באופן פשוט ותמים — כך עושות השושנה והציפור תמיד — הן משתחררות מן ה"מחר" הזה כאילו לא היה קיים כלל. הן משליכות את יהבן על האלוהים. ראה, את זה עושות השושנה והציפור באופן מוחלט. בעזרת השתיקה הגמורה ובעזרת ההקשבה הגמורה משליכות הן את כל דאגתן מעליהן. כשם שמכונת-ההשלכה החזקה ביותר משליכה דברים, ובאותה התלהבות שבה משליכות דברים מאוסים ביותר, הן משליכות את כל דאגותיהן מעליהן. הן משליכות אותן באותה מידה של ודאות שבה פוגע כלי היריה הבטוח ביותר ובאותה אמונה ובאותו בטחון שמכוחם פוגעת יריתו של הקלע המנוסה ביותר, והדאגות מגיעות עד האלוהים. בו ברגע — והרגע הזה המצוי מבראשית, מצוי היום כאן — ובו ברגע הן שמחות בהחלט. איזו זריזות נפלאה: להחזיק כל כך בדאגות, ובבת אחת להחזיק בהן, יחד עם זה להשליך אותן מעל עצמן בזריזות כזאת ולפגוע בבטחון כזה במטרה! ואף על פי כן עושות זאת השושנה והציפור: על כן שמחות הן בו ברגע בהחלט. וכך צריך להיות, כי בקלות אין-סופית נושא האלוהים הכל יכול את העולם כולו, ואת דאגותיו של כל העולם, ואת דאגותיהן של השושנה והציפור בתוכן. זוהי שמחה שאין לתארה במלים, השמחה על האלוהים הכל יכול.

למד מן השושנה והציפור את הזריזות של המוחלט. זהו מעשה אמנות נפלא, וכמעשה האמנות של הענווה כולל הוא בתוכו סתירה, או: הוא מעשה אמנות הפותר סתירה. המלה "להשליך" מביאה אותנו למחשבה על שמוש בכוח, כאילו יש לאסוף את כל הכוחות ותוך מאמץ עצום להשליך את כל הדאגות מעצמו. אבל אין להשתמש כאן בכוח אלא יש להשתמש בהכנעה, ובכל זאת יש להשליך את הדאגות מעצמו, ויש להשליך את כל הדאגות מעצמו. אם אין משליכים את כולן, נשארות הרבה, קצת, מעט מהן ואין האדם געשה שמח, ואין צורך לומר שאינו שמח בהחלט. ואם אין משליכים אותן השלכה מוחלטת על האלוהים, כי אם למקום אחר, אין נפטרים מהן לחלוטין, כי הן חוזרות ובאות שוב בדרך זו או אחרת, לעתים קרובות בדמות דאגות גדולות יותר ומרות יותר. כי להשליך דאגה אבל לא על האלוהים זהו בידור, תפוצה. בידור הוא אמצעי מפוקפק ודו-משמעי נגד הדאגה. לעומת זאת השלכת כל הדאגות על האלוהים הוא "קיבוץ"

הכנת הנפש להוראת התנ"ך

165

(ריכוז אישיותך). כמה מפליא הוא מעשה אמנות זה של הסתירה: "קיבוץ" שבאמצעותו משתחררים מכל הדאגות.

למד, איפוא, מן השושנה והציפור. השלך את כל דאגותיך על האלוהים; את כולן בהחלט, כמו שעושות זאת השושנה והציפור. כך תיעשה שמח בהחלט כמותן. כי זאת היא השמחה השלימה: להתפלל לאלוהים הכל יכול הנושא בקלות כאין את כל דאגותיך, ולהאמין שהאלוהים דואג לך. אם אינך נעשה ביחס הזה שמח בהחלט, הפגם הוא בך, בחוסר זריזותך להשליך את כל דאגותיך, בחוסר נכונותך לעשות זאת, בפקחותך ה"עצמאית", בחוסר רצונך, בקיצור: הפגם הוא בזה שאינך כשושנה וכציפור. יש רק דאגה אחת שאי אפשר ללמוד לגביה מן השושנה והציפור, ועל כן אין אנו דנים בה כאן: דאגת החטא. אך באשר לכל הדאגות האחרות: אם אינך נעשה שמח בהחלט, אתה האשם בדבר. אשמתך היא שמשתיקתן השלמה של הציפור והשושנה ומהקשבתן השלמה לא רצית ללמוד לשמוח באלוהים שמחה שלמה.

"לך הממלכה והגבורה והנצח וההוד". היום הזה, יום הנצח, אין לו סוף. היאחזו בחזקה רק בדבר האחד הזה שלו הממלכה והגבורה וההוד לנצח. אז יהיה לך "היום" שאינו נגמר לעולם, "היום" שבו יכול אתה להיות נוכח לעצמך (כאן עכשיו) — לנצח! יתמוטטו להם השמים, ישנו הכוכבים את מקומם בהתמוטטות הכל, תמות לה הציפור ותבול לה השושנה: שמחתך בהערצה ואתה בשמחתך תבלו עוד היום את כל התמוטה.

השושנה והציפור חיות רק עוד יום אחד והיום קצר מאוד, ובכל זאת שריות הן בשמחה, משום שהן — כפי שהוסבר — נמצאות באמת כאן היום, ומרגישות את מציאותם בהווית היום באופן מלא. ואתה, שלך ניתן היום הארוך ביותר לחיות*, האין עליך לשמוח בהחלט, וזוהי חובתך, מאחר שבכוחך לעלות בהרבה על הציפור בשמחתה, בכך תוכל להיוכח מדי התפללך את תפילת השמחה באופן פגימי: לך הממלכה, הגבורה וההוד לנצח. אמן.

* בגלל תודעתך, בגלל האפשרות המיוחדת הניתנת לך להגיע למדרגה גבוהה של "היום".

על פעולת אדם (לפי א. ד. גורדון)

האדם אינו מכיר את טבע החיים, על כן הוא חי מן המוכן, ממה שהכין הוא בעצמו וממה שהכינו לו אחרים. אין הוא מכיר את החיים בתוך היצירה, בתוך ההכנה עצמה. קיומו קרוע לשנים, קצת חיים והרבה טורח. לא עלה על דעתו שאין חיים מן המוכן אם אין חיים בהכנה, ומשום כך הוא רודף חיים כל ימיו ואינו חי. חיייו תלויים לו מנגד, בעבר או בעתיד ואינו יודע את ההווה. ובראותו שמעטים ודלים הם חיייו שלו הוא מתאוה להוסיף לעצמו חיים משל אחרים, ובאים מורי האדם ומתקני חיייו ומרסנים את תאוותו זו כדי שלא יקח לו האדם יותר ממה שהכין לעצמו. אבל עיקר התיקון הוא בזה שיכיר האדם שהטבע חי בהכנת החיים וביצירת החיים ושגם עליו לחיות בהכנה וביצירה ושאינן ההכנה והיצירה טירחה וטרדה. אז ידע שדלים הם החיים משל אחרים ולא יתאוה להוסיף לעצמו חיים משל הזולת. כמו בחקלאות כך גם בהוראה וברפואה ובמקצועות אחרים. העיקר הוא עצם העבודה. בשכר הכלכלי יש משהו מן הפוגם, מן המחלל את הערך. במקום שהאדם מוצא את הטעם לא רק בפרי העבודה אלא בעבודה עצמה, שם אין לו צורך להוסיף לעצמו חיים משל אחרים.

על ערכה של העבודה להתחדשותו של האדם המודרני¹

הדרך החדשה לאלוהים לא תיסלל מתוך תשובה עיוורת אל החוקים והמצוות של מציאות אנושית עתיקה, כי אם מתוך דרכי חיינו שלנו. דרך חיינו היא העבודה, ודרך זו תוכל להביאנו עד האלוהים, ולהקנות משמעות חדשה גם לכל מה שנקבל על עצמנו ממורשת הדורות. בשום זמן מן הזמנים לא מילאה העבודה ולא קבעה את אופי חיי האנשים והעמים כבזמננו. עשיר ועני, שר ואורח — בחיי כולם שוררת העבודה. על כן היתה העבודה לבעיה מרכזית שתמצא את פתרונה במשך דורות. את העבודה אפשר לתפוס מבחינות שונות. כאן, בתוך דרך לאלוהים, עומד הכל על היחס של האדם לעבודה. אם יש יחס כזה, במקום שישנו, במקום שהיחס הזה הוא הקובע אפשר לצעוד בדרך זו. ההצלחה החומרית

1. לפי ד"ר ל. פרץ מחיפה ב"כרמלית" תשס"ז.

הכנת הנפש להוראת התנ"ך

167

של העבודה חשיבותה — מבחינה זו — מועטת, אך לעומת זאת רבה חשיבותם של החיוב הפנימי של העבודה, של הרצון לעבודה, של האושר בעבודה, כי בהם עולה באדם ממעמקים אין חקר הניצוץ האלוהי שבו. ביצירה העצמית יש לאדם של ימינו האפשרות להתחדש, לחיות משהו מן הבריאה ולמצוא את הגישה למקור החיים. מי שאינו זוכה בה נשאר רחוק מן המעמקים, אינו יודע קדושה מהי ואינו מסוגל לתפוס את האלוהי. ומעציב עוד יותר כשאנשים יוצרים אינם מכירים את מקורות כוחם ונשארים במידה מסוימת עוורים לגבי הדבר שהוא עיקר עצמיותם.

הצעד הראשון שבו יוצא היחיד מעצמו אל העולם הוא קשרו החברתי. לפיכך נעשית העבודה היוצרת לחיים בעלי משמעות בקבלה על עצמה משימות חברתיות, ובהביאה לשינוי פניה של החברה האנושית. עושר חומרי ורוחני ושלטון המוגנים על ידי החוק והזכות הטבעית, שנקבעה פעם בחיי העמים כ"יחוס", שוב אינם קני מידה לערכו של האדם. כי שום דבר אינו כל כך בלתי בטוח כמו עושר הפרט ושלטון היחיד, שום דבר אינו מכויב כמותם. בשל כך אין ההיסטוריה של מאה וחמישים השנים האחרונות מעריכה את הקיסרים, המלכים והשליטים גם יחד, כי אם את האנשים היוצרים בשירה, במוסיקה, בציור, את הממציאים ואנשי המדע ואת אלה אשר מסרו נפשם למען החברה. מכאן נלמד לקח לעתיד. עושר ושלטון אינם מטרות שראוי להם לצעירינו רבי-המרץ להתגדר בהם. היעוד הוא: להיות יוצר למען החברה שבה האדם חי. עושר ושלטון ממלאים את האדם אימה ופחד. לעומת זאת כוח היצירה שבאדם הוא כלי מחזיק ברכה, הוא מוציא אותו מתוך עצמו, קושר אותו אל כל אשר על פני האדמה ואל עולם הכוכבים, מביא אותו לידי שילוב ברי-קיימא עם כל היש ולביטול של בדידותו האישית, כך שמתוך תוכו עולה גם האני הפנימי שלו ומתמזג עם המקיף הכל שאנו קוראים לו אלוהים.

שכר ועונש (הברכה והקללה)

אחת מהנחות היסוד של התנ"ך היא שיש קשר בין ערכו ופעולתו של האדם לבין מידת הצלחתו בחייו. אם האדם הולך בדרכי אלוהים הוא מצליח, ואם הוא חוטא הוא נענש.

בשביל החינוך בדורנו חשוב להדגיש שעיקר השכר והעונש אינם בתחום המאורעות כי אם בתחום של משמעות החיים. האדם נשכר קודם כל בעצם חיותו כראוי, בקירבתו לאלוהי. הוא מלא תוכן, מרגיש הרגשת ברכה, וזה שכרו. והחוטא גם כשהוא ריק עד כדי כך שנוח לו להיות נטול תוכן והוא כיוורד לדרגת הבהמה, הוא מרגיש תדיר בפגם שבנשמתו ומנסה להימלט ממנו ולהשכיחו, וזה עונשו. אדם שטעם טעם חיים של תוכן יודע מה גדול העונש הזה.

בתקופה קמאית לא היו השכר והעונש רק פנימיים, כי גם בעולם החיצוני הפשוט הצליח הצדיק ונענש החוטא. בעולם הקמאי לא חל עדיין הפילוג בין העולם הפנימי לבין העולם החיצוני. בתקופת התנ"ך הרגישו בסתירה שבין המצב שבמציאות החיצונית לבין ההנחה של השכר והעונש, הם נתקלו פעמים רבות בצדיק ורע לו וברשע וטוב לו, ועל רקע זה שאלו את עצמם: מה טעם יש להיות צדיק, והשאלה הביאה את האנשים ליאוש ולויתור על כל מאמץ להעלות את החיים. אם אין קשר בין ערך האדם לבין הצלחתו, אם הכל מקרי למה להתעלות? למה לשאוף לישות גבוהה יותר? שאלה זו נתעוררה למשל בלב איוב, ובלב המשורר מחבר פרק ע"ג בתהילים על רקע נסיונם האישי ובלבו של הנביא חבקוק על רקע קורות העמים.

היו שניסו לפתור את בעיית השכר והעונש על יסוד ההכרה שהמדובר במשימה המוטלת על האדם. אלוהים נתן לאדם חופש בחירה. הוא יכול לבחור בטוב או ברע. הוא נתן לו את הכוח לעצב את חייו, להיאבק בקשיים אשר בהם ולהשליט בהם את הערכים. העובדה שהצדיק רע לו והרשע טוב לו מעידה על כשלוננו של האדם למלא את תפקידו זה: עיצוב העולם ברוחו של האלוהים. הכשלון צריך לעורר את האדם

לפעולה מחודשת, למאמץ נוסף, ולא להתמרמרות שאין בה בכדי לשנות את פני הדברים.

אך אין כוחה של תשובה מסוג זה יפה לספק את האדם הסובל, שהגסיון, נסיונו האישי, לוחץ עליו להגיע למסקנה שהאדם עזוב ונתון בידי המקרה או בידי חוקי טבע עוורים ואין לו על מה לסמוך בעולם. המשבר הוא קשה מדי משתוכל התשובה ההגיונית להתקבל על הלב. רק אם יש באדם, ברקע הנפשי שלו, בקרקע הנפש, הרגשה יסודית שאי אפשר שהעולם הוא עוור, שהוא מקרי, חסר טעם; אם כל קיומו של אדם מתערער על ידי התפיסה שאין על מי לסמוך בקוסמוס, אין המשבר מביא את האדם לידי "חטוף ואכול" ולא לידי אדישות והשלמה מתוך יאוש אלא לידי הכרעה אישית של קבלת אחריות המחזקת את הקיום. וזה עיקר תוכנו של ספר איוב. אבל אם הנפש מסוגלת לקיום מדומה, לקיום ללא אלוהים, בא המשבר והורס את קיומו של האדם. רק האישיות היא הערובה לעמידה במבחן זה. אם חבויה בה האמונה היא זוכה אחרי יאושה למפנה בחייה כמפנה שבסוף ספר איוב או כמפנה שעליו סופר לעיל בסוף חייו של איבן איליץ'.

בימינו הצעד הראשון בחינוך הוא להביא את החניכים המתבגרים לידי כך שלא יתפסו את החטא ועונשו תפיסה חיצונית, שלא יחשבו שהעיקר בחטא הוא המעשה המנוגד לחוק ושעיקר העונש הוא העונש החומרי הפשוט. יש להראות להם שעיקר החטא הוא בצד הפנימי שבו ושעיקר העונש הוא בהתרוקנות, בהתדלדלות ובחוסר המשמעות (ויש לעמוד יותר על העונש מאשר על השכר). אחר כך מסבירים להם את המשבר ואת המפנה הבא אחרי המשבר.

"בו מאנסון" מאת פלמה לגרלף¹

הפרק הבא עשוי לקרב אותנו במידת מה להבנת מהותם של השכר והעונש הפנימיים אם שמים לב ללבסיו של הגבור, לחשבון נפשו, לצערו ולשמחתו. בין האנשים שהיו שייכים לעדת הלגום באמריקה ונסעו עמו לירושלים, נמצאי שלושה שמוצאם ממשפחת אינגמר העתיקה. אלו היו שתי בנות של אינגמר הגדול, שקמו מיד אחרי מות אביהן והיגרו לצ'יקאגו,

1. מתוך "ירושלים" בתרגומו של יעקב רבינוביץ בהוצאת מ. גיומן.

וכן דודנן בו אינגמר מאנסון, איש צעיר, ששהה רק שנים או שלוש שנים בארצות-הברית.

בו היה גבה-קומה, בעל שיער בהיר וגבות בהירות. לחיו היה להן גוון רענן, ומראהו כאדם בעל מזג טוב. תוי-פניו לא הזכירו בהרבה את המשפחה העתיקה, אבל הדמיון נראה לעין, בשעה שהיתה לפניו עבודה קשה או בשעה של התרגשות-רוח.

כשגדל בו ונכנס לבית-ספרו של שטורם, היה נער מרושל ורפה-ידיים. המורה התפלא לעתים קרובות שהלימוד עולה בקושי כזה לאחד ממשפחה חכמה זו. אבל רפיון הידיים הזה חדל, משבא בו לאמריקה. שם נתגלה הרבה יותר מהיר וער במחשבה ובמעשה, אבל בילדותו נגזר עליו לשמוע כל-כך הרבה פעמים כי טיפש הוא, עד כי עתה היה בו חוסר-אימון רב ביחס לכוחות של עצמו.

בני-הכפר נפתעו לא מעט, כשנסע בו לאמריקה. להוריו היתה חצר גדולה והיו אנשים אמידים. הם היו מחזיקים ברצון את בנם בביתם, אמנם, התהלכה שמועה, כי בו אוהב את גרטרוד בת המורה, וכי הוא נוסע כדי לשכוח אותה, אבל שום אדם לא ידע אל נכון איך הדבר באמת. בו לא היה לו איש-אמונים חוץ מאמו, וזו לא לחינם היתה אחותו של אינגמר הגדול. מעולם לא הצליח אדם להטותה שתגיד מלה אחת יותר ממה שהיה לה חשק להגיד.

אותו יום שעזב בו את מולדתו, באה אמו אליו וחגורה בידה, וביקשה ממנו כי ישא אותה על בשרו העירום. כשלקח בו את החגורה הרגיש כי כבדה היא; האם תפרה בה כסף.

„עליך להבטיח לי, שלא תיפרד מחגורה זו, אלא אם יבואך מחסור“, אמרה האם. „אין זה סכום גדול, אין בו אלא כדי שתוכל לשוב הביתה, אם יהיה מצבך רע“.

בו הבטיח להוציא את הכסף מן החגורה רק במקרה של המחסור הגדול ביותר, והיה זהיר לקיים את הבטחתו. אמנם, הוא לא בא עוד מעולם לידי נסיון לשלוח בו יד, כי מצבו באמריקה היה טוב כמעט תמיד, אבל כמה פעמים היה עני כל כך, שחסר לו מזון וגג על ראשו. בכל זאת מצא תמיד מוצא, ולא נזקק מעולם למתנת אמו.

כשהצטרף בו אל אנשי הלגום¹, בא במקצת. במבוכה, מה יעשה בחגורה. הרי חבריו החדשים שקדו ללכת בדרכי הנוצרים הראשונים, הם חילקו את כל רכושם זה עם זה, ומסרו כל מה שהשתכרו לקופה משותפת. בו גם הוא מסר כל מה שהיה לו, חוץ ממה שהיה בתוך החגורה. הוא לא היה יכול לבאר לעצמו בירור גמור, מה היה במקרה זה מן הצדק או מן העוול, אבל היתה בו הרגשה, כי עליו לשמור את הכסף הזה. והוא היה בטוח בטחון גמור, כי אלוהים הטוב וודאי יבין, כי לא מכילות הוא מחזיק בכסף, אלא משום שעליו לקיים את ההבטחה שהבטיח לאמו.

בו החזיק איפוא אצלו את החגורה, גם אחרי שנלווה אל הגורדונים¹ בירושלים. אך מכאן ואילך התחיל מרגיש אי-מנוחה מסויימת, בחשבו על זאת. הוא ראה מיד, כי מרת גורדון ואנשים שונים מן הנוטים אחריהם הם אנשים מבני-העליה, והיתה לו יראת-כבוד עמוקה בפניהם. הוא רעד בהעלותו על דעתו, מה יחשבו בני אדם טהורי-לב אלה, אם ייגלה יום אחד, כי הוא נשא אצלו כסף נסתר, אף כי הבטיח בכל הקדוש והיקר, כי את כל מה שהיה לו מסר לעדה.

הלגום ועדתו הגיעו לירושלים כבר במאי, בדיוק באותו זמן שהעמידו האיכרים שם באיפרכיה את חצרותיהם למכירה. ביוני הגיע מכתב לירושלים, שבו הודיעו כי חצר-אינגמר נמכרה, וכי אינגמר בן-אינגמר הפר בריתו עם גרטרוד, כדי לזכות שוב בנחלת אביו.

עד אז הרגיש בו עצמו בירושלים בטובה ודיבר תכופות על כך, כמה מרוצה הוא מהעתקת מושבו הנה. אבל מן היום ששמע כי גרטרוד נעשתה חפשיה, נעשה קודר ומקמץ במלים.

שום אדם במושבתם הקטנה לא יכול להבין, מהו הדבר שעשה את בו קשה-רוח כזה. אחרים ניסו להניע אותו להשיח להם דאגתו, אבל בו לא נאות להגיד להם, מה מעיק על לבו. הוא לא יכול היה לקוות, כי הם יגלו השתתפות מרובה בצער לבו, הרי הם הטיפו תמיד, כי לשם האחדות אסור לאהוב אדם אחד יותר מאדם אחר, אף הכריזו על עצמם, כי הם אוהבים את כל בני-האדם במידה שווה. כולם יחד, וגם בו עמם. נשבעו שלא יכנסו לעולם במעמד הנשואים, אלא יחיו חיים קדושים, כנזירים ונזירות. אולם על נדר זה לא חשב בו אף רגע אחד, אחרי שנודע לו כי

1. אנשי הקומונה בירושלים.

גרטרוד חפשית היא. הוא רצה מיד להיבדל מעל המושבה, כדי לנסוע הביתה ולרכוש את לבה. עתה היה שמח מאד שהחזיק את החגורה, משום שיש לו כספו שלו, והוא יוכל לבחור לו את דרכו כל שעה שירצה.

בימים הקרובים התהלך כשיכור, ולא חשב אלא על כך, להיודע, מתי יוצאת אניה מיפו. אבל דווקא באלה הימים לא הפליגה שום אניה, ובו התחיל תיכף מודה בדבר, כי יותר נאה יהיה, אם ידחה לזמן מה את נסיעתו. אילו בא עתה מיד הביתה, היה הכפר כולו מבין שבא לשם גרטרוד, ואם לא יצליח אחר-כך לרכוש אותה, יהיה לצחוק בעיני כול.

דווקא בעת ההיא קיבל עליו בו עבודה לטובתה של מושבתם הקטנה. הגורדוניים הוותיקים גרו עד עתה בירושלים עצמה, ואת הבית הגדול לפני שער דמשק שכרו לרגלי גידולה המרובה של מושבתם על-ידי המהגרים השוודיים. ועתה היו עסוקים בשקידה גדולה להסתדר בו. בו קיבל על עצמו את התפקיד להקים את תנור האפיה בבית החדש, והוא החליט להתאזר באורך-רוח ולא לנסוע עד שיבצע את עבודתו.

אבל במשך הזמן הזה היו געגועיו חזקים כל-כך, שירושלים כולה לא נראתה בעיניו טובה יותר מבית-כלא. בלילה היו ידיו מחליקות את החגורה, וממששות את המטבעות שנטמנו בתוכה. והוא התענג מאוד בהרגישו את העצמים הקטנים והעגולים בין אצבעותיו, וראה את גרטרוד לפניו, ושכח כי היא לא חפצה מעולם לדעתו, והיה בטוח שאין צריך אלא לבוא הביתה, ומיד הוא מקבלה לאשה.

מאחר שנתגלה אינגמר כאיש-רמייה, הרי תדע גרטרוד סוף סוף להעריך כראוי את בו, שבמשך כל ימי חייו לא אהב אשה אחרת. בינתיים נמשכה בניית תנור-האפיה באיטיות גדולה. או שלא היה בו בנאי חרוץ, או שקיבל לבנים ומלט גרועים. והוא התחיל מאמין, כי העבודה הזאת לא תיגמר לעולם. פעם אחת התמוטט כל הקמרון, ופעם אחרת היתה הבנייה רעה עד כדי כך, שכל העשן פרץ אל חדר-האפיה.

כך נדחתה נסיעתו של בו עד אוגוסט. בינתיים ראה הרבה מחיי הגורדוניים, והם מצאו חן בעיניו יותר ויותר. מעולם עוד לא ראה בני-אדם, שמטרת חייהם תהיה אך לעזור לחולים, לעניים ולנדכאים. והם לא ערגו לשוב ולצאת אל העולם, אם כי אחדים מהם היו עשירים עד כדי כך, שהיו יכולים להשיג כל מה ששאלה נפשם, ואחרים היו כל-כך עשירים בידיעות, שלא היה דבר בין השמים והארץ שלא ידעו פשרו. כל יום היו

להם שעות-תפילה יפות מאוד, שבהן פרשו את תורתם לבאים מחדש, וכשהיה בו שומע אותם מדברים, נראה לו כי עניין גדול ונכבד הוא כל-כך להשתתף בזה, להעיר לתחיה את הנצרות האמיתית, שהיתה מוטלת קרוב לאלפיים שנה קבורה ונשכחה, עד שלא יכול היה לחשוב על כך שיעזוב את ירושלים.

אבל בלילה לקח בו את החגורה בידיו, ואותה שעה עלו הדמעות בעיניו מרוב געגועים על גרטרוד. וכשהיה מעלה על דעתו, כי אז לא יכול לקחת חלק בהחייאת הנצרות האמיתית האחידה, אמר לעצמו, כי ישנם פה כאלה שהם ראויים לכך יותר ממנו. לא ייגרם נזק גדול, אם אדם בור ופשוט כמותי יעזוב את מושבתם.

אבל דבר אחר, שהיה מעורר בו חרדה בחשבו עליו, הרגע שבו יצטרך לקום בתוך העדה ולומר שהוא רוצה לחזור הביתה. רעדה היתה עוברת בגופו, כשהיה מהרהר בכך, כי מרת גורדון ומרת הוגס הזקנה ומרת יונג היפה והלגום ודודניו, אלה שכל שאיפתם היא רק להועיל לדבר האלוהים, יראו אותו כפורש ובוגד.

ומה יאמר אלוהים עצמו בשמים לבריחתו? מה נורא יהיה, אם יאבד בידים את אשרו הנצחי, מאחר שיפרוש מן הענין הגדול!

עם כל יום חולף הרגיש עצמו בו פחות בטוח ויותר אובד-עצות. והוא ראה ברור, מה סילף דרכו, בהתזיקו אצלו את כסף אמו. לולא היתה לו חגורה זו, לא היו בידו האמצעים לנסוע, ואז היה נמנע מנסיון קשה זה. אותו זמן היו לבני המושבה הוצאות גדולות; חלק לרגל חילוף הדירה, חלק לרגל משפט שהיה עליהם לנהל מעבר לים באמריקה. וכן היה גם המון אנשים עניים בירושלים, שביקשו תמיד עזרה אצלם; והואיל והגורדוניים לא קיבלו מעולם שכר מאחרים בעד איזו שירות שיהיה, בפחדם את הריבות ואת הקטטות שהכסף גורם בעולם הזה, לא היה פלא שמצבם היה לא פעם עלוב מאוד.

כמה פעמים, כשלא הגיע משלוח הכסף מאמריקה בזמנו, השיגו בקושי את לחם יומם, תכופות שכבו כל בני העדה על ברכיהם והתפללו אל אלוהים, כי ישלח להם עזרתו. בהזדמנויות כאלה נדמה לו לבו כאילו צורבת אותו חגורתו כאש. אבל עתה הרי לא יכול היה למסור אותה, עתה, בשעה שגברו כל-כך געגועיו לנסוע מכאן! חוץ מזה אמר לעצמו, שאי-אפשר לו עתה לקום ולהודות, כי שמר עמו כסף במשך כל זמן המחסור הגדול הזה.

באוגוסט גמר בו סוף סוף את התנור, והוא רצה להפליג באניה הראשונה. יום אחד יצא אל מחוץ לעיר, חיפש ומצא מקום בודד וישב שם, פרם את החגורה והוציא מתוכה את הכסף, וכשישב שם עם מטבעות-הזהב הקטנות בידו, דומה היה בעיני עצמו כגנב. «הו, אדוני אלוהים, סלח לי!» קרא. «כשהצטרפתי אל העדה הרי לא ידעתי, כי גרטרוד תהיה חפשית. למען שום אדם אחר בעולם לא הייתי עוזב את מושבתנו».

כשחזר בו ירושלימה התגנב בצעדים לא־בטוחים ומתוך הרגשה כאילו מישוהו מהלך אחריו ושומר צעדיו, וכשהניח אחר־כך מטבעות זהב אחדות לפני אחד השולחנים ברחוב דויד, היה מראהו כזה, שהארמני המחליף לו את כספו חשבו לגנב, ורימה אותו לפחות בחצי הסכום. ביום המחרת התחמק בבוקר השכם מן המושבה. הוא הלך תחילה מזרחה, לצד הר הזיתים, שלא יתעורר חשד אצל שום אדם לאיזה מקום הוא מתכוונן ללכת, וכך הלך בעקיפים גדולים אל תחנת הרכבת.

אף־על־פי־כן הקדים לבוא בשעה שלמה, ומדי חכותו סבל עינויים גדולים. עם כל איש יוצא ונכנס נרעד כולו, ולחינם התאמץ להוכיח לעצמו, כי לא עשה שום דבר רע, כי אדם חפשי הוא, כי יכול הוא ללכת אל כל אשר ירצה. הוא נוכח לדעת, כי מוטב היה אילו דיבר בגלוי־לב עם שאר בני־המושבה ולא היה מתגנב מהם. הפחד שמא יראה אותו מישוהו ממכריו ויכירהו עינה אותו עד כדי כך, שהיה קרוב לחזור בו ולשוב.

לבסוף נמצא בו ברכבת, כל הקרונות היו מלאים ביותר, אבל הוא לא ראה שום אדם שיכירו. בשקט ישב והרהר במכתבים שיכתוב למרת גורדון ולהלגום. הוא תיאר לעצמו, איך הם יקראו את המכתבים האלה אחרי תפילת־השחרית באזני כל העדה, והוא כמעט ראה את הבוז שישתקף בפני כולם.

«אני עובר בוודאי היום עבירה מחפירה», הרהר. והיה מלא צער על כך שהוא מלכלך את עצמו כהיום הזה בכתם, שלא ירוחץ עוד לעולם. עלוב ורע נראה בעיניו הדבר, שיצא מירושלים בגנבה. הוא תיעב את עצמו, וכינה את עצמו גבל עלוב.

לבסוף הגיע ליפו ויצא מן הרכבת. שעה שצעד ועבר את המגרש להוט־השמש שלפני בית־התחנה, ראה שם חבורת עולי רגל רומניים עלובים, וכשנעמד בו להתבונן בהם, סיפר לו תורגמן סורני, כי עולי רגל אלה ירדו חולים מן האניה שהביאה אותם ליפו. כוונתם הייתה לעלות

לירושלים ברגל, אבל עתה אין בהם כוח לזה, והנה עתה הם שוכבים כל היום על-יד התחנה, איש אינו מטפל בהם, כסף אין להם, וסופם שימותו, אם יישארו מתגלגלים כך בחום השמש.

בצעדים מהירים נחפו לעזוב את בית התחנה. הוא ראה אותם לפני עיניו, את האנשים האלה עם הפנים הקודחים; אחרים מהם שכבו גטולי-כוח לחלוטין ולא עצרו כוח אפילו להבריח את הזבובים שנחלו על עיניהם. והיה לו ברור, כי אלוהים שלח את המסכנים האלה לעמוד לו בדרכו, למען יעזור להם. בו הרגה, כי שום איש מבני מושבתם לא היה יכול לעבור על-פני חבורת אומללים כזו, בלי לנסות לעזור להם. הוא עצמו ודאי היה גם הוא עומד לימינם, אלמלא נעשה אדם רע. הוא לא רצה לעזור עוד לעמיתו, מפני שהיה לו כסף ויכול לנסוע הביתה.

בו נכנס אל שער העיר, עבר כמה רחובות, והגיע לרחבה קטנה שהיתה סמוכה אל שפת-הים. פה יכול היה להשקיף על-פני מקום-העגינה ועל-פני הים הנרחב הפתוח. משטח-הים היה לפניו כולו חלק וכתול-מזהיר, ורק בחשאי-בחשאי ליחשו הגלים מסביב לשתי שוניות-הבזלת השחורות, שהיו מוטלות בכניסה לנמל. זה היה יום יפה לעזוב בו את יפו. במרחק מה ממקום-העגינה רבצה אנית-קיטור אירופית גדולה, שהתנוסס עליה דגל גרמני.

בו היה בדעתו להפליג באניה צרפתית, שהיתה צריכה להגיע ליפו ביום זה, אבל הוא לא ראה אותה, וודאי איחרה לבוא.

האניה הגרמנית וודאי רק זה עתה באה, כי חבורת בעלי-סירות התירו בחפזון את סירותיהם, כדי להביא את הנוסעים. הם התחרו זה בזה, צעקו ואיימו איש על רעהו במשוטים. אחר-כך הפליגו בערך עשר סירות בבת אחת כלפי האניה. השייטים הגדולים והחזקים קמו והכו במשוטים מתוך עמידה, כדי להתקדם ביתר מהירות. תחילה היו זהירים במקצת, אבל לאחר שעברו את שתי השוניות המסוכנות התחילה תחרות-שיט מסוכנת. בו שמע מן החוף, איך הם צחקו וזירו זה את זה בקריאותיהם.

אותה שעה התעורר בבו חשק כביר, להפליג דווקא תיכף ומיד. הרי הוא יכול להפליג באניה זו כמו באחרת, אין לו בזה הבדל, ובלבד שיגיע לאירופה.

והנה ראה, כי סירה אחת קטנה מוטלת עוד בחוף. שייט זקן היה שוכב בתוכה, ודאי לא היה בכוחו להזדרז ולצאת עם האחרים. בו נדמה

היה לו, כאילו לא איחר האיש הזה אלא בשבילו. הוא קפץ אל תוך הסירה, ומיד עזבו את החוף.

ברגע הראשון חשב בו כי טוב ויפה הוא שכבר הוכרע הכול; אבל עוד קודם שהרחיקו מן החוף מהלך כמה הכאות־משוט, ירד עליו פחד פתאום. מה יאמר לאמו, כשישוב לראותה? היוכל לספר לה, כי השתמש במתנתה בשביל להביא לעצמו חרפה זבון?

בו ראה לפניו את פני אמו מרובי הקמטים עם הקמט החד מסביב לפה. היא היתה קצרת־ראייה במקצת, ולכן היה מנהגה לגשת סמוך מאוד לאלה שדיברה עמהם, ולהביט ישר לתוך עיניהם. אילו היתה פה אמו עתה, היתה ניגשת סמוך אליו ושואלת: "האם הבטחת להחזיק אחרי האנשים האלה בו ולעזור להם במפעלם הטוב?" — "כן, אמא, עשיתי זאת", היה בו מוכרח לענות. — "אם כן עליך להבליג ולהישאר אצלם", היתה האם אומרת. "די לנו במועל־בדיבור אחד במשפחה".

בו נאנח אנתה כבדה, אבל דבר אחד הוברר לו, והוא, שאינו יכול לשוב אל אמו הביתה עמוס־חרפה. לא נשאר לו שום מוצא, אלא לחזור אל מושבתם הקטנה.

הוא ציווה לבעל־הסירה להפנות את הסירה ולחזור, אבל הלה לא הבין את חפצו והוסיף לחתור אל האניה. בו קם ורצה להוציא מידו את המשוט, אבל האיש הגן על משוטו, וכמעט הפכו את הסירה. בו ראה מיד, כי אין לפניו דרך אחרת, אלא לשבת בשקט ולתת לשייט להביאו אל האניה. אבל יחד עם זה השש, שמא יעבור הרגע שבו הוא חזק למדי ברוחו להחליט לשוב. "לאחר שאעלה על סיפון האניה", הרהר, "אפשר שיגבר בי חשק הנסיעה".

אבל לא, דבר זה אל יבוא ואל יהיה! ברגע זה רצה לשים קץ לנסיון הזה! והוא הכניס את ידו בכיסו, הוציא את מטבעות־הזהב הטובות וזרקן לתוך הים.

אך עשה זאת, והנה חרטה צורבת מילאה את לבו. הנה עתה יכול היה לומר, כי השליך את אושרו בים; עתה ידע בוודאות, כי אבדה לו גרטרוד לעולם. הוא פרש ידו ביאוש.

לאחר ששטו עוד רגעים אחדים, פגשו כמה סירות שבאו מצד האניה והיו מלאות בני אדם, שחפצו לרדת ביפו אל היבשה.

בו שפשף את עיניו; הוא האמין לראות מראה־פלא. גדמה היה ממש,

כאילו כמה מסירות בית-התפילה, שהיו עוברות בכל יום ראשון את הנהר במולדת, שטות ובאות עתה ביס-הקיצו הבהיר הזה למולו.

בסירות הארוכות ישבו אנשים, שנראו חגיגיים ורציניים, כמו האנשים במולדת, בשעה שהגיעו אל גשר-הסירות מתחת לכנסיה.

בו לא יכול היה לבאר לעצמו ברגע הראשון את המראה שראה לפניו. הרי הוא מכיר את כל הפנים האלה! "האין זה טימס האלפור?" שאל את עצמו. "האין זו קארין בת-אינגמר? האין זה ברגר לארסון, שהייתי רואהו לפרקים עומד ומרדד מסמרים בבית-המפתח ליד הכביש?"

בו היה שקוע במחשבותיו, עד כדי כך, שעברו עליו כמה רגעים עד שהשיג, כי אין אלה אלא עולי-הרגל מארץ מולדתו, מדאלארני, שהגיעו הנה כמה ימים קודם שחיכו להם.

הוא התרומם בסירתו, רמו בידו וקרא: "ברוכים הבאים!" האנשים השקטים בסירות הרימו עיניהם בזה אחר זה, והניעו ראשיהם תנועה קלה, לאות שהכירו אותו. אבל בו היתה בו הרגשה, שנהג שלא כראוי בכך שהפריע אותם. בשעה זו, לא יאה שתמלא אותם מחשבה אחרת מן המחשבה החגיגית האחת, שהנה עוד מעט תדרוך רגלם על אדמת הקודש. אבל מעולם לא ראה בו דבר יפה יותר מן הפנים הקשים האלה. ירדה עליו שמחה רבה, אבל גם עצבות. "ראה, בני-אדם כאלה יש לנו במולדת", הרהר, וכליון-נפשו נתגבר עליו כל-כך, שהיה מוכן בכל לב להתנפל לתוך הים, כדי לשלות משם מטבעות-הזהב.

בקצה סירה אחת למטה ישבה אשה, שהורידה מטפחת ראשה עמוק על מצחה, עד שבו לא יכול לראות את פניה. אבל ברגע שהחליקה הסירה ועברה, הפשילה את המטפחת לאחור והביטה בו. ובו הכיר את גרטרוד. אותו רגע נרעד בו מקדקדו עד רגליו מהתרגשות גדולה. הוא צנח במקומו והחזיק עצמו בכוח בספסל-השיט. כי פחד פן יתנפל הימה, כדי להגיע יותר מהר אל גרטרוד.

הדמעות פרצו מעיניו, והוא קיפל ידיו והודה לאלוהים. לא, מעולם לא קיבל אדם כך את שכרו משלם, על עובו את חטאו. מעולם לא היטיב האלוהים ככה לאיש.

הנסים והנפלאות

ש ענינים בתנ"ך שקשה לבן דורנו לקולטם, והם הענינים הנוגעים לקשר שבין העולם החיצוני והפנימי כגון הברכות והקללות (השכר והעונש) והנסים והנפלאות.

בתנ"ך יש סיפורים רבים על נסים ונפלאות, היינו: על פעולות שפעלו אנשים וגרמו לשינויים בחוקיות הקבועה של הטבע: קריעת ים סוף, הוצאת מים מן הסלע, "שמש בגבעון דום", נפלאות אליהו ואלישע בספר מלכים ועוד ועוד. הנסים והנפלאות נשארים רחוקים ובלתי-מובנים לבני הדור גם אחרי ההפניה פנימה שעליה דובר לעיל. הרי "ידוע" לנו שכל המתרחש בטבע מתרחש באופן בלתי תלוי באנשים ושאין בידיהם של האנשים כוח להשפיע עליו. יש אמצעים טכניים מסוימים שבעזרתם יכולים להשפיע במידת מה על המתרחש בטבע, אבל לא באמצעים נפשיים או דתיים. הנסים והנפלאות נראים לפני ההפניה פנימה ככדיות ואחריה — כתמוהים, ואי-הבנתם יוצרת מרחק בין התנ"ך לבין בן-הדור.

יש לעמוד על כך שההנחה המקובלת אצלנו לראות את הברכות והקללות ואת הנסים והנפלאות כדברי-אגדה אינה עומדת בפני הביקורת. ההנחה מבוססת על יסוד שהתערער ויוסיף להתערער והוא שחינו הטבעיים הרגילים הם בלתי-תלויים ביקום, בעומק הגפש, בתת-ההכרה, בחלום וכו' ושהיקום הוא בלתי תלוי בנו. אנו רגילים לשים את לבנו לשכבה אחת של החיים בלבד, שכבה שיכולים לכנותה בשם השכבה הרציונלית. אנו מפרידים אותה מן היקום ומן השכבות העמוקות שבגפש, ואנו מניחים שהיא העיקר בחיים, שהיא בלתי תלויה בכול ושלפניה יש להצדיק הכל, והואיל וכך כל מה שאינו מתאים לשכבה זו היא בבחינת אגדה. אילו היינו רואים את החיים כשלמות, אילו היינו שמים לב לכך שלמתרחש בתת-ההכרה, בחלום וכו' יש חלק גדול בכל ההווה היינו משתחררים במידת מה מן הצמצום האופייני לתפיסת העולם המקובלת עלינו. גם למה שמתרחש באיברים ובשרירים בגופנו אין אנו מקשיבים. חוסר הקשב האופייני לנו עושה אותנו לבלתי תלויים גם בגופנו. גם את גופנו אנו מכירים באופן

מופשט. אנו רואים את היקום, את נפשנו ואת גופנו בעיקר מבחוץ. באופן אובייקטיבי, כאמצעים העומדים לניצול "לטובתנו".

בתנ"ך אין העולם החיצוני קיים קיום עצמאי. העולם נתפס שם כשלמות הכוללת את כל השכבות. הקיום האנושי הוא קיום בעולם ובנפש כאחד. האדם משולב ביקום ואינו מתבונן במתרחש ביקום מבחוץ, ומשום כך הגם הוא בשבילו "דרך הטבע". אין דבר בעולם שהוא רק חיצוני או רק פנימי. כל הדברים קשורים זה בזה וכולם מוקרנים ממרכז ההויה. הקשב למתרחש ביקום, הקשב למתרחש בגופו ובנפשו של אדם הוא גדול, ועל כן הוא מוכשר לקבלת הפלא.

יש להביא את בן־דורנו במגע עם העולם התנ"כי על ידי תיאורים אמנותיים של העולם השלם, כגון: על ידי הסיפור "מוריד הגשם" להרמן הסה בסוף ספרו "משחק פניני הזכוכית"¹. בסיפור זה מתואר הלך הנפש של העדה ושל מוריד הגשם. מתוארים בו חיוו של מוריד הגשם: יומו, לילו, השתלבותו במתרחש. על ידי תיאורים אלה נעשים הדברים קרובים ומובנים. התיאור האמנותי הוא קרוב למציאות האמיתית, ועל ידי כך נופלת המחיצה שבינינו לבין ההויה, והחניכים מרגישים באופן יותר עמוק את משמעותם של הדברים. נפילת המחיצה היא העיקר, וגם אם החניך חוזר ומקים אותה מחדש הרי אינה חזקה כבתחילה, ולפיכך צעד זה חשוב בהכשרת הלבבות.

על המחנך להימנע מלימוד זכות על הגסים והנפלאות מבחינה רציונלית, כי בהצדיקו אותם הרי הוא מקבל את ההנחה שהשכבה הרציונלית הרגילה של העולם היא כל העולם; ואז אי אפשר להצדיק את הפלא משום שהשכבה הזאת היא צרה ואינה יכולה להקיף עולם ומלואו ונפש ומלואה².

הבעיה אינה כיצד לבאר את הפלאים ולהצדיקם בפני האדם ושכלו, אלא כיצד להציל את האדם מן הצמצום ומאי־התלות בנפש וביקום. יש מן המחנכים הבוחרים בדרך של פנייה לאדם בצמצומו. הם פונים לאדם הרואה את עולמו כולו בשכבה המצומצמת המקובלת על

1. יש לתרגם את הסיפור כולו (וכן את הסיפורים האחרים שבסוף הספר הזה) לעברית וללמד את הכל, ולא להסתפק בקטעים הדלים המובאים כאן.
2. בדרך זו, דרך ההצדקה, הלכו פרשנים רבים מימי הביניים ואילך, כגון הרלב"ג.

הבריות בזמן הזה ושואלים אותו: למה אינך מבטל כל דבר היוצא מגדר הצמצום? הנה אתה שואף לנפשיות, לחיות, לקשר עם הקוסמוס או לאחרית הימים! למה אינך בלתי תלוי לגמרי בכל דבר נפשי או קוסמי שאיננו נכנס לחשבונך? הם מפעילים לחץ על האדם שיצדיק את עצמו (היינו: את השכבה הרציונלית המקובלת עליו) כדי שיווכח שלא יתכן שזה כל האדם ושזה כל העולם. דרך יותר טובה מזו היא דרך התיאורים האמנותיים שבהם זוכה האדם לקשב מסוג אחר והוא נעשה מסוגל יותר לקלוט את התנ"ך.

כהקדמה יכול לשמש הקטע הבא מתוך ספרו של תומאס קארלייל: "על גיבורים, עבודת גיבורים ומידת הגבורה בדברי הימים". בקטע הזה האדם עודנו מסתכל מבחוץ, אבל אינו לגמרי מבחוק, הוא מנסה לתדור לשכבה קצת יותר עמוקה: לראות את המרום שבטבע.

"הזוכרים אתם את המשל של אפלטון באדם, אשר גדל במערה אפלה עד אשר היה לאיש, ופתאום הוציאוהו משם לראות את צאת השמש בגבורתה, מהיגדל תמהונו ועליצותו למראה הדבר שאנו רואים יום יום בשויון-נפש! בחוש פקוח לרווחה של ילד, אבל בשכל מבוגר של איש, יתלהב כל לבו למחזה זה, יראה אותה כראות פני אלהים, ונפשו תשתחזה לפניה. והנה גדלות-ילד כזו היתה בעמים הקדומים. הוגה-דעות האילי הראשון בין בני-האדם הגסים, האדם הראשון שהתחיל לחשוב מחשבות, היה אותו האיש של אפלטון. פשוט ותמים כילד, אבל עם העמקות העצומה של האיש. לבריאה לא היה עוד שם בעיניו. הוא עוד לא כלל בשם אחד את שפעת המראות, הקולות, הצורות והתנועות שאנו מכנים עכשו בשם הכולל "העולם", "התולדה" וכדומה, ובוהו אנו משלחים אותם מעל פנינו. לאדם הפרא, בעל הלב העמוק, היה עוד הכל חדש, לא מכוסה בצעיף של שמות ונוסחאות; הוא עמד ערום נגדו, וזיוו מבהיק עליו, נורא הוד, שאין להביע אותו באומר ודברים. הבריאה היתה לאדם זה מה שהיא תמיד לחושב ולנביא, למעלה מן הטבע. הארץ הזאת, העטופה ירקרק ושפעת-פרחים, המושתתה על מצוקים וסלעים; העצים, ההרים, הנהרות, המים בנהמת-גליהם; ים-התכלת הגדול והעמוק, השט ממעל לראשנו; הרוחות המרחפות על פנינו, העננה הקודרת המתגברת ועולה והמריקה פעם אש, פעם מטר וברד; מה-זאת? באמת, אין אנו יודעים עדיין, ולא נוכל לדעת זאת לעולם. לא בחכמתנו היתרה אנו

מסתלקים מן הספק, כי אם בקלות־דעתנו היתרה, באי־שימת־לבנו, בדעתנו הקצרה, מתוך חוסר מחשבה אנו פוסקים מהתפלא על הדבר. קליפה נוקשה של מסורות, נוסחאות מקובלים ודברים בעלמא מסביב לנו, והיא סוגרת חותם צר את כל מושגינו. אנו מכנים את אש העננה השחורה בשם "חשמל", ונושאים ונותנים בה. וחוצבים כיוצא בה מתוך זכוכית ומשי. אבל מה טיבה? מה ברא אותה? מאין באה? ולאן היא הולכת? הרבה עשתה החכמה בעדנו; אבל עלובה חכמה זו, האומרת להסתיר מעינינו את האינסוף הגדול, העמוק והקדוש של מה "שמעבר לחכמה", אשר לעולם לא נוכל לחדור לתוכו, ואשר כל החכמות שטות על פניו כקרום דק. העולם, למרות כל חכמתנו ומדעינו, הוא עדיין פלא; תעלומה אינ־חקר, מלא קסמים, ועוד יותר לאיש החושב עליו.

והנה, אוסיף עוד להעיר, הדבר שבימינו אלה זקוק לנביא או לפייטן להורותנו איך להסיר מעלינו את החתולים הנלוזים והעלובים, את הנוסחאות והשמות המדעיים הדלים, זאת עשה מעצמו האדם הקדמון שלא היה עדיין מסורבל בדברים הללו. העולם, שהוא היום אלוהי רק לאנשים אשר שאר־רוח להם, היה אז אלוהי לכל אדם, אשר פקח עליו את עיניו. הוא עמד ערום נגדו, פנים אל פנים. הכל היה בצלם אלהים, או אלהים.

הכוכב קנפוס, המזהיר על־פני המדבר בזיוו כעין תכלת היהלום, אותו זיו כחול פרוע, מראה דמות בלהה, הבהיר הרבה יותר מאשר אנו רואים לפנינו, חדר עמוק ללבו של הישמעאלי הפרא, אשר אותו ליווה ביליל ישימון. ללבו הפרא, המלא רגשות, בלי שפה בפיו להביע כל רגש, נדמה הכוכב לעין קטנה, המשקיפה עליו מתוך הנצח הגדול והעמוק, והחושפת לו את הוד עוזה הפנימי. האם יפלא ממנו להבין איך השתחוו לשמש בני־אדם הללו, והיו לעובדי כוכבים ומזלות. זהו בעיני הסוד של כל האלילות. השתחוויה היא התפעלות מופלגה; התפעלות שאין לה מידה ותכלה. לאדם הקדמון היה כל דבר שראה במלוא עיניו לסמל אלוהי, לאחד האלים.

ועתה נראה מה קורטוב של אמת חיה בדבר זה. האם גם לנו אין האלהים נראה בכל כוכב, בכל עשב, אם נפקח עליו עינינו ולבנו? עכשו אין אנו עובדים את האלהים בדרך זו; אולם, האם אין אנו חושבים למעלה יתרה, לסימן, למה שאנו קוראים "נפש פיוטית", אם אדם מכיר,

כי בכל דבר צפון יופי אלוהי; כי כל דבר הוא באמת תמיד „חלון אשר נשקיף בעדו אל עצם האין-סוף“? כל איש אשר עינו מבחינה בנאה שבדבר אנו קוראים אותו בשם פייטן, צייר, גאון, בעל שאר-רוח, איש-חמודות. עובדי אלילים הללו עשו כמעשה אותו האיש, אך על-פי דרכם הם; ולצדקה יחשב להם המעשה הזה.

את האמתיות הללו הדגישו לפנים בנפש חפצה יותר. דורות הארץ הצעירים אשר היתה להם רעננות ילדים רכים עם עומק אנשים מיושבים בדעתם, הם אשר לא עלה על לבם, כי בזה שיקראו שמות מדעיים לכל מה שבשמים ובארץ, יצאו ידי חובתם להם, כי אם עליהם להתבונן בהם ישר בפחד ובתמהון: בני-אדם הללו הרגישו יותר מה שיש מן האלוהות באדם ובטבעי.

קטעים מתוך, מוריד הגשם' מאת הרמן הפח

(בסוף הספר: 'משחק פניני הזכוכית')

מוריד הגשם טורו לא אהב את המלים, ולא ברצון שומע היה דיבורם של אחרים ושלו עצמו; רבים חשבוהו לתמהוני, ואחרים לנרגן. ואולם, לא כזה היה. מכל מקום, הוא ידע על כל המתרחש סביבו יותר מכפי שייחסו לפזור-הנפש המשכיל והמתבודד. הוא ידע, בין היתר, בבירור שנער אחד טרחן קמצא, אבל מחונן בנוי ובבינה, רץ אחריו ומסתכל בו. למן ההתחלה הבחין בכך, והדבר נמשך שנה ויותר. וכן ידע בבירור את משמעותו של הדבר הזה. משמעות מרובה נודעה לדבר הן לנער הצעיר, הן לו, הזקן; היינו, שהנער הזה מאוהב היה במלאכה של עשיית מזג האויר, ולא היה דבר שנכסף אליו יותר מאשר לימודה של המלאכה הזאת. מאז ומתמיד מצוי היה בכפר נער כזה. לא אחד מהם כבר בא לכאן. יש שנרתע על נקלה ונתיאש ויש אחרים שאינם נרתעים. כבר היו שני נערים כאלה תלמידים וחניכים, ואחר-כך הקימו משפחות בכפרים אחרים, רחוקים, והיו שם למורידי גשם ולמאספי-צמחים; ומאז נשאר טורו לבדו, ואילו מקבל היה שוב אי-פעם חניך, הרי שלא היה עושה זאת אלא כדי שיהיה לו בזמן מן הזמנים יורש. כך היה הדבר תמיד, ונכון היה הדבר ולא יכול היה להיות אחרת. מן ההכרח היה ששוב

ושוב יופיע נער בעל-כשרונות וילך בעקבותיו של האיש הזה, ויראה את האומן המומחה באמנותו.

מחונן בכשרון היה קנאכט, היה לו כל הדרוש והיו בו סימנים שהיו בבחינת המלצה: קודם כל היה לו מבט בוחן ועם זאת חריף ואחוז-חלום, התאפקות ושקט היו בישותו, ובהבעת פניו וראשו — היה משהו מיסוד הניחוש והעירנות, הקשוב להמולה ולריח, משהו מיסוד הצפור והצייד, ודאי, נער זה עשוי היה לגדול ולהיות בקי במזג-האוויר, ואולי אף להיות למגיקן; הוא עשוי להביא תועלת; ואולם לא היה כל צורך להזדרז, שכן צעיר מדי היה עדיין, ובשום פנים לא צריך להראות לו, שאכן הכירו אותו, ואסור היה להקל עליו את הדבר יתר על המידה, ולחסוך ממנו את ההליכה בדרך למטרה. אכן, לא היה צר עליו, לפי שטעון היה הרתעה, הפחדה, זעזוע ויאוש. יאה היה לו לחכות ולשרת, לנוע, לשוטט ולחזר אחרי המורה.

על התענוגות, גילויי היופי ועל השכלולים, שהם לנו, בני הזמן החדש, אפילו לעניים ביותר, כדברים המובנים מאליהם, לא ידע הכפר מאומה. וכן לא ידע השכלה ואמנויות, לא בתים ואף לא מכשירי-עבודה העשויים מברזל ומפלדה. גם דברים כחטה ויין בלתי-ידועים היו, ואילו תגליות כנרות ומנורות נראות היו בעיניהם כפלאים זוהרים. אבל חיו ועולם מושגיו של קנאכט לא היו פחות עשירים מתינו, לפי שכסוד אינסופי וכספר-תמונות אפף אותו העולם, ובכל יום מגלה היה חלק חדש ממנו, מחיי החיות וגידול הצמחים ועד לרקיע הכוכבים; ובין הטבע האילם, המלא סודות, לבין הנפש הבודדת, החיה והנושמת בלבו של הנער, מצויים היו מלוא הקרבה וכל המתיחות, הפחד, הסקרנות ותאוות הרכישה, שנפש האדם מסוגלת להם. הואיל ולא היה לו בעולמו שום ידע שבכתב, שום היסטוריה, שום ספר, שום אלף-בית, הרי שכל המצוי במרחק של שלוש ארבע שעות מעבר לכפרו היה בלתי-ידוע לו לחלוטין ומחוץ לגדר ההישג, ועל כן חי מלוא חייו בכפר, בכפר שלו. הכפר, המולדת, שותפות הגזע בהנהגת האמהות, העניקו לו כל אשר אומה ומדינה עשויות להעניק לאדם: קרקע מלאה אלפי שרשים, שהוא עצמו היה סיב ברקמתם, שחלק לו בכול.

טורו לא התקדם לקראת הנער, אלא בצעדים מדודים. הוא לא הקל עליו, ואולם, האיש הצעיר היה תמיד בעקביו. הוא נמשך אחר

הזקן, ופעמים לא ידע בעצמו כיצד. עתים, כאשר מתקין היה הזקן מלכודת אי-שם, במקום מוסתר ביותר ביער, בביצה או באחו, כאשר מרחרח היה עקבותיה של חיה, חופר שורש או מאסף זרעים, מרגיש היה לפתע במבטו של הנער, שארב לו ועקב אחריו מזה שעות ללא הגה, רואה ואינו-נראה. ואז, עתים מעמיד היה פנים כאילו לא ראה דבר ועתים רטן, וגירש את הרודף אחריו מעל פניו, עתים אף קרא אותו אליו ברמיזה והחזיקו עמו במשך כל היום, הטיל עליו לבצע שירותים בשבילו, הראה לו דא והא, הניח לו להציג שאלות, העמידו בנסיונות, קרא באזניו שמות עשבים, הטיל עליו לשאוב מים או להדליק אש, ועם כל עשייה ידע הוא לנקוט דרכי אחיזה-ביד, יתרונות, סודות, נוסחאות שאת שמירת סודיותם שינן לנער. ולבסוף, משגדל קנאכט קמעה, לקח אותו אליו, הכיר בו כבחניכו והוציאו מחדר-השינה של הנערים אל בקתתו שלו. כך נטבע בקנאכט, לעיני כל העם, האות. הוא לא היה עוד נער אלא חניך של מעצב-מוגה-אוויר, ופירוש הדבר היה: אם יחזיק מעמד ויצליח, סופו להיות ליורשו.

למן אותה שעה שבה קיבל הזקן את קנאכט לבקתתו, נפלה המחיצה ביניהם, לא המחיצה של יראת-הכבוד והמשמעת, אלא של אי-האימון וההסתייגות. טורו נכנע ונכבש על-ידי חיזורו הנועז של קנאכט; מעתה לא ביקש אלא להכשירו כמעצב-מוגה-אוויר מעולה וכיורש. לא היו קיימים לצורך הוראה זו שום מושגים, שום תורה, שום שיטה, שום כתב, שום מספרים, רק מלים מועטות מאד, ורבו ומורו של קנאכט חינך את חושיו הרבה יותר מאשר את שכלו. לא זה בלבד שצריך היה לדעת לכלכל ולהשתמש בנכס גדול של מורשה ונסיון, בידע המצורף של האדם בן הזמן ההוא בתחום הטבע, אלא גם לדעת להורישו לאחרים. מערכת נרחבת וגדושה של נסיונות, הבחנות, אינסטינקטים והרגלי-חקירה נפתחה לאטה ובמעורפל לפני הצעיר, ומערכת זו כמעט שלא באה על ביטויה במושגים, כמעט הכל הכרח היה לחוש, ללמוד ולבחון בחושים. ואולם, היסוד והמרכז של כל המדע היתה ידיעת הירח, חליפותיו והשפעות-תיו, כיצד הוא עולה תמיד ונשלם ושוב נעלם תמיד, מאוכלס בנשמות המתים, ומשגרן ללידה חדשה, כדי ליצור שטח פנוי למתים חדשים.

מוריד הגשם נמנה אמנם עם המעטים, שעוסקים היו באומנות מסויימת, שפיתחו בעצמם אמנות מיוחדת וכושר מיוחד, אף-על-פי-כן לא

היו חיי היום-יום שלו שונים בהרבה מבחינה חיצונית מחיי יום-יום של אחרים. פקיד בכיר היה זוכה בכבוד, גם קיבל תרומות ושכר מהשבת, כל אימת שהיה עליו לעשות למען הכלל, ואולם כל זה לא נתרשש אלא בהזדמנויות מיוחדות. תפקידו החשוב והמפואר ביותר, אכן תפקידו הקדוש היה, לקבוע באביב את יום הנטיעה והזריעה של כל פרי וירק למינהו; וזאת עשה, תוך הקפדה על כך להביא בחשבון את מצב הירח, בחלקו לפי תקנות שקיבל בירושה ובחלקו לפי נסיונו הוא. ואולם, עצם המעשה החגיגי של התחלת המזרע, פיזורו של החופן הראשון של חטים וזרעים באדמת העדה, לא היה בתחום תפקידו, — למעמד נישא כזה לא הגיע איש; דבר זה הוציאה לפועל שנה שנה האם, אם הכפר עצמה, או קרוביה הזקנים ביותר. למעלת האיש החשוב ביותר בכפר עלה מוריד הגשם רק במקרים, שבהם הוא מילא באמת את תפקידו כמעצב-מזג-האוויר. דבר זה אירע, כאשר פקדה את השדות בצורת ממושכת, רטיבות או קרה, שאיימו במצוקת רעב על השבת. במקרים אלה שומה היה על טורו לאחוז באמצעים המקובלים: קרבנות, השבעות, תפילות, וכאשר הכזיבו כל האמצעים והיתה בצורת עקשנית או היה מטר בלתי-פוסק, ואי-אפשר היה לשנות דעתם של הכוחות באמצעות שידול, תחנון או איום, עדיין נותר, לפי האגדה, עוד אמצעי בטוח אחרון, שדומה כי השתמשו בו לעתים קרובות בימי האמהות הקדומות: העלאתו של מעצב-מזג-האוויר עצמו לקרבן על-ידי העדה. אם-המשפחה — כך נמסר — עדיין נתנסתה בחוויה זו, היא היתה עדה למאורע.

מלבד הדאגה למזג האוויר היה לו למוריד הגשם עוד תפקיד פרטי כמשביע רוחות, כמתקין קמיעות ואמצעי-קסם, ובמקרים מסויימים כרופא, במידה שהדבר לא היה מזכותה של אם-הכפר. אולם זולת זה היו חיינו דומים לחייו של כל אדם אחר. הוא עזר, בהגיע תורו, לעבד את אדמת העדה, וליד בקתתו היתה לו גינת-צמחים קטנה משלו. מאסף היה פירות, פטריות, עצי-הסקה ושמר עליהם. עסק בדיג ובציד, והחזיק עז, או שתיים. כאכר דומה היה לכל אדם אחר, אולם כצייד, דייג ומחפש-צמחים לא היה דומה לאיש, אלא אדם יחיד ומיוחד לעצמו, ומוניטין יצאו לו כבקי במספר רב של תחבולות, שימושים-ביד, יתרונות ואמצעי-עזר. לפי השמועה לא יכול היה שום בעל-חי שניצוד להיחלץ ממלכודת-שדה שהוא קלעה, את פתיון-הדגים ידע להתקין שיהא נודף ריח וטעים, והוא

השכיל למשוך אליו את הסרטנים, ומצויים היו אנשים שהאמינו, כי הוא גם מבין את שפתן של חיות שונות. ואולם, עם זאת השטח המיוחד שלו היה זה של תורת המגיה: ההסתכלות בירח ובכוכבים, ידיעת אותות מזג-האוויר, התחושה המוקדמת לחליפות מזג האוויר ולצמיחה, והעיסוק בכל מה ששימש אמצעי-עזר להשפעות מגיות. וכן גדול היה כבקי וכמאסף של כל אותם יצירי עולם הצמחים והחי, שעשויים היו לשמש כאמצעי-רפוי וכרעלים, כנושאים של קסמים, כברכה ואמצעי-מגן כנגד הרוחות הרעות.

יותר מאשר בשכלו היה על קנאכט ללמוד בחושיו, ברגל וביד, בעין, בתחושת העור, האוזן וחוש הריח, וטורו לימד באמצעות הדוגמה וההצבעה הרבה יותר מאשר במלים ותורות. אך לעתים נדירות אירע, שהמורה מדבר היה במלים הקשורות זו בזו, וגם אז לא שימשו המלים אלא נסיון להמחיש עוד יותר את העוויותיו החריפות ביותר. אך במעט שונה היה לימודו של קנאכט מלימודו של צייד או דייג צעיר אחר אצל מורה מעולה, והוא הסב לו שמחה מרובה, שכן הוא לא למד אלא זאת שכבר נתון היה בקרבנו. הוא למד לארוב, להאזין, להתגנב בחשאי, להסתכל, להיות על המשמר, להיות ער, לרחרח ולחוש; ואולם, החיות שהוא ומורו רבו ארבו להן, היו לא רק השועל והתחש, הפתן והצב, צפרים ודגים, אלא הרוח, השלמות, המשמעות, הקשר. מגמתם היתה, להכיר ולדעת את מזג-האוויר בן-החלוף, ההפכפך, לנחשו ולעמוד עליו מראש, לדעת את המות הצפון בגרגרים ובנכישת הנחש, לפענח את תעלומת הקשר בין העננים והסערות לבין מצביו של הירח, המשפיעים על המזרע והגידול כשם שהם משפיעים על ההתפתחות החיים וכליונם באדם ובבעל החי. בכך שאפו הם, למעשה, אל אותה המטרה עצמה שנצבה לאחר אלפי שנים לפני המדע והטכניקה, היינו, לכיבוש הטבע ולכושר השליטה בחוקיו, אלא שהם עשו זאת בדרך שונה לחלוטין.

וארע לקנאכט כפי שארע למורהו לפניו. חלק מפחדו התגלגל והיה ליראת שמים ולרוחניות. חלק משאיפת נעוריו וכמיהתו העמוקה נשאר חי, וחלק מת ואבד וקיפח עצמו בהזדקנותו בעבודה, באהבתו ובדאגתו לעדה ולילדים. אהבתו הגדולה ביותר וחקירתו השקודה ביותר היו תמיד קודש לירח ולהשפעתו על עונות השנה ועל חליפות מזג האוויר; בתחום זה השיג הוא את מורו ורבו טורו ולבסוף עלה עליו. והואיל ועליתו

הכנת הנפש להוראת התנ"ך

187

של הירח והעלמותו קשורות היו קשר הדוק עם מותם ולידתם של אנשים; והואיל ומכל החרדות המלוות את חיי האדם החרדה בפני כורח-המות היא העמוקה ביותר, לפיכך העניק לו לקנאכט מעריץ הירח והבקי בירח יחסו הקרוב והחי אל הירח גם יחס מקודש ומזוכך אל המוות; בשנותיו המבוגרות יותר נתון היה פחות מאנשים אחרים לפחד המות. היה בידו לשוחח ביראת כבוד עם הירח, בתחנונים, או בעדינות, הרגיש עצמו אסיר-טובה כלפיו מבחינות רוחניות עדינות, הוא ידע את חיו של הירח במדויק ונטל חלק עמוק בהתרחשויותיו וגורלותיו, חי בקרבו פנימה את העלמותו והופעתו מחדש כמסתורין, והוא סבל עמו ופחד אחוז משבאה הפלצות, ונראה היה, שנתון הירח לחלאים ולסכנות, לתמורות ולפגיעות, כאשר קיפח את הברק שלו וצבעו נשתנה ואפילה כסתה אותו כמעט עד כדי דעיכה. בזמנים כאלה נטל, כמובן, כל אחד חלק בגורלו של הירח, חרד לו, הבחין באיום, בקרבת הפורענות הכרוכה בהאפלתו וצפה אחוז פחד בפניו הזקנים שלקו במחלה, ואולם דוקא אז נתברר, שמוריד הגשם קנאכט קשור היה בקשר עמוק יותר עם הירח וידע אודותיו יותר מאחרים; אכן, שותף היה לסבל על מר גורלו, ולבו דאב ונצבט, אולם חריף ומטופח יותר היה הזכרון שלו שאצר בקרבו חוויות דומות, אימונו היה מבוסס יותר, וגדולה יותר היתה אמונתו בנצח ובהופעה-מחדש, בתיקון המוות ובאפשרות לגבור עליו; וגדולה יותר היתה גם דרגת הקרבתו העצמית; בשעות כאלה הרגיש עצמו נכון להיות שותף לגורלם של המזלות עד לשקיעה וללידה מחדש, עתים הרגיש הוא אז אפילו מעיץ עזות וחוצפה, משהו מאומץ לב נועז והחלטה נחרצת לעמוד נגד המוות בכוח הרוח, לחזק את ה"אני" שלו על-ידי התמכרות לגורלות על-אנושיים. משהו מזה עבר וחדר להוויתו והורגש גם על ידי אחרים; ושם יצא לו כאחד בקי ודתי, כאדם בעל שלווה רבה ופחד מועט בפני המוות, כאחד שהוא בעל יחסים טובים עם הכוחות העליונים.

את הסגולות והיתרונות האלה שומה היה עליו להוכיח בנסיונות קשים רבים. פעם היה עליו להתנסות בתקופה קשה של מזג אויר עויין שנמשכה למעלה משנתיים — היה זה הגדול בנסיונות חיו. הצרות והסימנים הרעים התחילו כבר עם הזריעה שנדחתה שוב ושוב, וכל מזל-ביש ונזק שאפשר להעלותם על הדעת פגעו במזרע ולבסוף כמעט והשמידוהו כליל; רעב איום פקד את העדה וקנאכט בכללה, והיה כבר

משום הישג ניכר בכך, שהוא, מוריד הגשם, החזיק מעמד עם העדה כל אותה שנה מרה, שהוא לא קיפח כח אמונה והשפעה והיה בידו לסייע לשבט לעמוד באסון בהכנעה ובמנוחת־נפש מסוימת. על אחת כמה וכמה כאשר חזרו כל הצרה והמצוקה של השנה הקודמת גם בשנה הבאה, לאחר חורף חמור וגדוש מקרי מוות, כאשר הצחיחה בקיץ אדמת העדה ונתבקעה בעצמתה של בצורת קשת־עורף והעכברים פרו ורבו עד כדי אימה, כאשר השבעותיו ועבודת הקרבנות של מוריד הגשם נשארו ללא הד ותוצאה בדומה לחגיגות הפומביות, מקהלות התופים ותפילות העדה כולה, כאשר הוכח בצורה נוראה, שאין בכוחו של מוריד הגשם להוריד הפעם גשם, — לא היה זה דבר־של־מה־בכך ודרוש היה יותר מאדם רגיל שישא באחריות ויחזיק מעמד בקומה זקופה כנגד העם הנפתח והמסוער. היו אז שבועיים או שלושה שבהם היה קנאֶכט בודד לחלוטין, ונגדו עמדה העדה כולה, עמדו הרעב והיאוש, עמדה האמונה הישנה של העם, שרק העלאתו של מעצב־מזג־האוויר לקרבן עשויה לפייס את הכוחות העליונים. בויתורו זכה בנצחון. הוא לא גילה שום התנגדות לרעיון הקרבן, אף הציע עצמו לקרבן. מלבד זה טרח ושיתף עצמו בעמל שלא כמצוי ובהקרבה להקלת המצוקה, שוב ושוב מגלה היה מים, הבחין במציאותו של מעין, של שלולית, מנע את השמדתו של כל עדר הבקר משהגיעה המצוקה לשיאה, וביחוד עזר בעצה, בכשפים ובתפילה, בדוגמה ובהטלת פחד, שהאם הזקנה של הכפר, אם העדה, שיאוש וחולשת־רוח פקדוה בזמן מצוקה זו, לא תתמוטט ולא תנהל את כל הענינים ללא תבונה. הוברר אז שבזמנים של חרדה ודאגה כללית האדם הוא בר־תועלת יותר ככל שהוא מכוון יותר את חייו ודעתו לרוחני ולעל־אישי, ככל שלמד לכבד, להסתכל, להתפלל, לשרת ולהקריב יותר. שתי השנים הנוראות הללו שכמעט ועשאוהו לקרבן והשמידוהו, הביאו לו לבסוף כבוד רב ואימון, אמנם לא בקרב המון נטולי האחריות, אלא בקרב המעטים, שנשאו באחריות ומסוגלים היו להעריך אדם מסוגו.

נסיונות כאלה ואחרים פקדו את חייו ונהגו בהם עד אשר הגיע לגיל הבגרות של הגבר ועמד בפסגת חייו. הוא עזר להביא לקבורה שתי אמהות זקנות של השבט, אבד לו ילד נאה בן שש, שזאב טרפו, עמד במחלה קשה ללא עזרת זרים, רופא של עצמו היה. סבל רעב וקרה. אותותיהם של כל הדברים האלה נכרו בפניו ולא פחות מכך בנפשו.

הכנת הנפש להוראת התנ"ך

189

כן למד מהנסיון, שאנשי רוח מעוררים אצל האחרים מין מופלא של התנגדות וסלידה, שאמנם מעריכים אותם מרחוק ובמקרים של מצוקה נזקקים להם, אולם בשום פנים אין הבריות אוהבים אותם ואין מתיחסים אליהם כאל שווים לעצמם, ועל הרוב מתחמקים מהם. אף זאת למד מן הנסיון, שחולים ואומללים מקבלים ביתר רצון קסמים ונוסחאות-נידוי מקובלים או שהומצאו באורח חופשי מאשר עצה נבונה; שהאדם מקבל על עצמו ביתר רצון צרה וחזרה-בתשובה חיצונית מאשר תמורה פנימית, או אפילו נסיון של תמורה פנימית; שהוא מאמין בכשפים יותר מאשר בתבונה, בנוסחאות יותר מאשר בנסיון; כל אלה הם דברים, שיש לשער שלא נשתנו הרבה במשך אלפי השנים המעטות, כפי שסבורים ספרי היסטוריה רבים. ואולם, הוא גם למד שאסור לו לאיש רוחני וחוקר לאבד את האהבה, שעליו לוותר ללא יהירות למשאלות האנשים ולסכלותם, אבל לא להניח להם להשתלט עליו, שאך צעד אחד מפריד בין החכם לנוכל, בין הכהן לרמאי, בין האח העוזר לבין המטפל המחפש טובת עצמו, ושביסודו של דבר מעדיפים האנשים הרבה יותר לשלם לרמאי, להיות מנוצלים בידי כרוז-שווקים, מאשר לקבל עזרה המוענקת להם ללא פניה עצמית ובקשת גמול. לא ברצון גטו לשלם באימון ובאהבה, הם העדיפו לשלם בכסף ובסחורה. הם רימו אחד את רעהו וציפו, שירמו גם אותם. מן ההכרח היה ללמוד, שאין לראות באדם אלא יצור חלוש, אוהב עצמו ופחדן; מן ההכרח היה גם עליו להודות ולהכיר, עד מה הוא עצמו שותף לכל התכונות והיצרים הרעים האלה, ואף-על-פי-כן להאמין ולהזין נפשו בכך, שאכן האדם הוא גם רוח ואהבה, שצפון בו משהו המתנגד ליצרים ונכסף לעידונם. ואולם, הרעיונות האלה נוסחו ונדושו יתר על המידה, מכדי שקנאכט מסוגל יהיה להשיגם. נגיד: הוא היה בדרך אליהם, ויום מימים יוליד נתיבו אליהם ודרכם.

בשעה שהלך בדרך זו, נכסף לרעיונות, ואף-על-פי-כן חי יותר בחושני, בהיותו מוקסם על ידי הירח, על ידי בשמו של צמח, מליחתו של שורש, טעמה של קליפה, על ידי טיפוחם של צמחי-רפואה, בישולן של משחות, התמסרותו למזג האויר ולחלל. על ידי כך פיתח בעצמו כשרונות, מהם כאלה, שאנו, המאוחרים-בזמן, אין אנו מחוננים בהם ומבינים אותם רק כדי מחציתם. ואולם, החשוב בכשרונות האלה היה, כמובן, כשרון הורדת הגשם, ואם גם במקרים רבים ומיוחדים נשארו

השמים קשים, ודומה היה שהם מלעיגים באכזריות על מאמציו, הרי מאות פעמים הוריד גשם, וכמעט כל פעם באורח שונה במקצת. אמנם הוא לא מעז לשנות מן הקרבנות, וממנהג התפילות, מהשבעות ומנגינות התופים כמלוא נימה. אבל הרי כל זה לא היה אלא החלק הרשמי, הגלוי של פעילותו, הצד המשרדי והכהונתי הנראה לעין; וודאי היה זה נאה ביותר והעניק תחושה נשגבה, כאשר נכנעו השמים לעת ערב, לאחר יום שהוקרב בו קרבן ונערכה תהלוכה, האופק כוסה עבים, הרוח התחיל נודף לחות, והטפות הראשונות נטפו וירדו. וגם כאן דרושה היתה אמנותו של מוריד הגשם, כדי לבחור כהלכה את היום, ולא לשאוף בעינים סומות אל חסר-הסיכוי; וצריך היה אמנם להפיל תחינה לפני הכוחות העליונים, אף להעתיר דברים, אולם ברגש ובמידה, ובהתמסרות לרצונם. וחביבות עליו יותר אפילו מאותן חוויות נאות של נצחון שהביאו עמן הישג והיענות, היו חוויות מסויימות אחרות, שאיש זולתו לא ידע אודותן, ואף הוא לא ידען אלא תוך יראה ותפסן יותר בחושים מאשר בתבונה. היו מצבים של מזג האויר, מתיתויות של האויר ושל החום; היו התעננויות ורוחות, מצויים היו מינים שונים של ריח המים, ריח האדמה והאבק; איזמים והבטחות, הלכי-רוח ומצבי-רוח של הרוחות הרעות הממונות על מזג-האויר, שקנאכט חש בהן וחש אותן מראש בעורו, בשערו, בכל חושיו, עד כי שום דבר לא הפתיעו ושום דבר לא היה עשוי להכזיבו; והוא צנף וריכו בתוכו בתנופה את מזג האויר ונשאו בקרבו, בדרך שהכשירה אותו לצוות על העננים והרוחות: כמובן, לא מתוך שרירות כאוות נפשו, כי אם דוקא מתוך הזיקוי והקשר, שביטלו לחלוטין את ההבדל בינו לבין העולם, בין פנים וחוץ. אז יכול היה לעמוד משתאה ולהאזין, לרבוץ משתאה כשכל נקבוביות עורו פתוחות, ולא זה בלבד לחוש את חייהם של כל משבי-הרוח והעננים בתוכו פנימה, אלא גם לנצח עליהם וליצור אותם, כמעט בדומה לכך, שיש בידנו לעורר בתוכנו וליצור-מחדש פרק של מוסיקה שאנו בקיאים בו. במקרה זה לא היה עליו אלא לעצור את הנשימה — והרוח או הרעם נשתתקו, לעשות קידה בראשו או להניעו — והברד פרץ או נעצר, היה עליו רק לתת ביטוי בדרך של חיוך לאיזון הכוחות הנלחמים בקרבו — וקיפולי העננים ממעל נתפוגגו וחשפו את התכלת הרכה והבהירה. ובזמנים שונים של מצב-רוח זך ואיזון רוחני נשא בקרבו, בדייקנות וללא-הונאה,

הכנת הגפש להוראת התנ"ך

191

ותוך ידיעה מראש, את מזג-האוויר של הימים הבאים, משל רשום היה בדמו כל ספר תוי-הנגינה, שהמוסיקה הנשמעת מבחוץ מן ההכרח שתנוגן לפיו. היו אלה ימיו הטובים והמעולים, גמוליו, עינוגיו, וכשנתמוטט הקשר הפנימי הזה עם החוץ, כאשר מזג-האוויר והעולם היו לנטולי-אימון ולא ניתנים להשגה ולאומד, — אז מופרעים היו הסדרים הפנימיים והזרמים מנותקים, ואז הרגיש, שאין הוא מוריד גשם כהלכה, ותפקידו ואחריותו למזג האוויר וליבול היו לו לטורח ולבלתי מוצדקים. בזמנים אלה היה איש-בית, שומע בקולה של עדה אשתו, בתו של מורו ורבו טורו, ומסייע לה, שקוד עמה יחד במשק הבית, מתקין צעצועים לילדים וכלי-עבודה, עוסק בבישול תרופות, היה תאב-אהבה והרגיש בדחף להיות שונה פחות ככל האפשר מגברים אחרים, להסתגל לחלוטין למנהגים ולנימוסיך ואף להקשיב לסיפורים של אשתו ושל שכנותיה שכרגיל היו למעמסה עליו, הסיפורים על חייהם, מצבם והתנהגותם של אנשים אחרים. אולם בימים הטובים הוא נראה אך מעט מאד בביתו, לפי שהיה מרבה לשוטט ונמצא היה בחוץ, עסק בדיג, ובציד, חיפש אחר שרשים, שכב בדשא או רבץ על העצים, רחרח, האזין, חיקה את קול החיות, מדליק אש ומשווה את צורות ענני העשן לענני השמים, עורו ושערו רוויים ערפל, גשם, אויר, אור שמש או ירח; ואגב כך מאסף, כדרך שנהג בחייו מורו ורבו וקודמו טורו, עצמים שכאלה אשר לפי מהותם וצורות הופעתם נראו כשייכים לרשויות שונות שבהן גילה הטבע משהו מחוקי-המשחק וסודות-היצירה שלו, עצמים שאיחדו בתוכם דברים הנפרדים זה מזה, כגון: פיקות-עצים בעלות פני אדם וחיה, חלוקי אבנים שנלטשו במים והן חרותות בגידי טבעות משל עשויות היו מעץ, צורות של חיות מלפני היות העולם שהפכו לאבן, גרעיני-פרות מעוותי-צורה או מעוצבים כתאומים, אבנים בצורת כלייה, או בצורת לב, הוא קרא את השירטוטים על פני העלה בעץ, את רקמות הקוים בראשה של פטריה, ושיער וניחש עם זאת משהו סודי, רוחני, עתיד לבוא, אפשרי; מגיה של אותות, ניחוש מספר וכתב, דחיקת האינסופי ובעל-אלף-הצורות אל תוך הפשוט, לתוך השיטה והמושג, שכן, צפונות היו בו כל האפשרויות הללו של השגת העולם באמצעות הרוח, אמנם ללא שם, באלמוניות, עדיין כנבט וכניצן, אך השייכות לו באורח מהותי, פנימי, והצומחות בו באורח אורגאני, ואילו היה בידינו, לחזור כדי עוד אלפי שנים קודם למוריד

הגשם הזה ולזמנו המעוררים רושם של קדמות ופרימיטיביות, כי אז מוצאים היינו בכל מקום — וזו אמונתנו — יחד עם האדם גם את הרוח. זה הרוח שאין לו התחלה ומאז ומתמיד צפן בקרבו הכל וכל דבר שפעל ויצר אחר כך.

לא זכה מוריד הגשם להנציה אחד מניחושיו ולקרבו אל אפשרות ההוכחה שלדידו כמעט שלא היה צורך בה. הוא לא היה לאחד מהמגלים הרבים של הכתב, ולא של הגיאומטריה, של הרפואה או של האסטרונומייה. הוא נשאר חוליה אלמונית בשרשרת, אולם הכרחית. ככל חוליה אחרת הוא מסר הלאה את אשר קיבל והוסיף עליו את החדש שרכש וכבש. שכן גם לו היו חלמידים. שני חניכים הכשיר במרוצת השנים כמוריד גשם, ואחד מהם היה אחר כך לתלמידו-יורשו.

שנים ארוכות עסק במשלח-ידו וחי כהוויתו מבלי שעקבו אחריו, בודד, וכאשר התחיל נער בפעם הראשונה לבקרו, להסתכל בו, לארוב לו, להעריצו ולעקוב אחריו — והדבר היה זמן לא רב לאחר מצוקת רעב — נער שנמשך אל הורדת הגשם ואל המורה, הרגיש בתנועת לב מופלאה ועגומה, בחזרתה של אותה חווייה גדולה של ימי נעוריו, ועם זאת חש בתחושת צהרי החיים, התמורה, המכווצת ומעוררת כאחת: שהנה חלפו הנעורים, שהוא עבר את גבול צהרי חיו, שהיה הפרח לפרי. והוא נהג בנער — דבר שלא היה מעלה אותו על דעתו מעולם — בדיוק כשם שנהג טורו הזקן בו עצמו; והתנהגות סרבנית, דוחה, מייגעת והססנית זו נבעה כולה מעצמה, באורח אינסטינקטיבי לחלוטין, ולא היה בה משום חיקוי למורה המנוח ולא נבעה מתוך שיקולים בעלי אופי מוסרי וחינוכי, למשל, שצריך להעמיד תחילה אדם צעיר בנסיון ממושך, אם אמנם מתיחס הוא ברצינות מספקת, ושאין להקל על שום אדם את הגישה אל הסודות, ואדרבא, הכרח הוא להכביד עליו ביותר וכיוצא בזה. לא, קנאכט נהג בחניכו פשוט כדרך שנוהג כל אדם יחיד במינו ותמהוני, מלומד מזדקן, במעריצים ותלמידים. במבוכה, בבישנות, בדחיה, מוכן לברוח, מלא געגועים אל בדידותו היפה, אל חרותו, אל שוטטותו במרחב-הפרע, אל הציד החפשי ומלאכת האיסוף שלו, אל חלומותיו והאזנתו, תוך בדידות וחרות, מלא אהבה קנאית אל כל הרגליו ואהבהביו, סודותיו, התיחדותיו והתבוננותיו. הוא לא חיבק את האדם הצעיר, המהסס, שנתקרב אליו בסקרנות מלאת-הערצה בשום פנים; לא עזר לו להתגבר

הכנת הנפש להוראת התנ"ך

193

על הססנותו זאת ולא עודדו; בשום פנים לא חש בכך משום חדוה וגמול, הכרה והישג נעים, שסוף-סוף שיגר אליו העולם של האחרים שליח והכרת-אהבה, שמישהו חיזר אחריו, שמישהו נקשר אליו בנפשו, נתקרב אליו והרגיש עצמו בדומה אליו מוסמך לשרות התעלומות. לא, תחילה הוא חש בכך רק הפרעה טרדנית, הסגת גבול של זכויותיו והרגליו, גזילה משל אי-תלותו ועצמאותו שרק עתה הבחין עד מה אהבה; הוא התקומם כנגד זאת וגילה בקרבו כושר-אמצאה בהערמה ובהסתרת עצמו, בטשטוש מסעותיו, בהתחמקות ובהתעלמות. ואולם גם מבחינה זאת ארע לו מה שארע בשעתו לטורו, שהחיזור הממושך והאילם של הצעיר ריככו לאט לאט את לבו, הפחיתו לאט לאט את התנגדותו והמסו אותה; ושהוא, ככל שגתרבו הישגיו של הנער, כן התחיל להתמסר ולהתגלות אליו, להסכים למשאלתו, להענות לחיזורו, ולמד לראות בחו-בתו החדשה, שהיא לעתים כה מייגעת, חובת ההוראה והחזקת-תלמיד — את הבלתי-נמנע, הנגזר על ידי הגורל והרצוי לרוח. יותר ויותר אנוס היה להינתק מהחלום, מתחושת התענוג של האפשרויות האינסופיות, של העתיד האלף-גיוני. תחת החלום על ההתקדמות האינסופית, על הסך-הכל של התבונה, ניצב עתה כאן התלמיד, — מציאות מועטה, קרובה, תובעת, — פולש ומפר-שלום, שאין לדחותו ואין להשיבו, זו הדרך האחת אל העתיד הממשי, החובה האחת, החשובה ביותר, הנתיב הצר האחד שעליו נתקיימו ונשמרו מהמוות חייו של מוריד הגשם ומעשיו, דעותיו, מחשבותיו וניחושי-הרהוריו, ויכלו להמשיך תיהם בניצן חדש קטן. באנחה, בחריקה ובחיוך הוא גטל דבר זה על עצמו.

וגם בתחום זה החשוב ואולי האחראי ביותר של תפקידו, של מסירת המורשת וחינוך יורשים, לא נמנע ממוריד הגשם נסיון קשה ומר מאד ואכזבה. החניך הראשון שהתאמץ לזכות בחסדו, ואשר קנה אותו למורה לאחר צפייה ממושכת והתגוננות, שמו היה מר, הנחיל לו אכזבה שמעולם לא יכול היה להבליג עליה כליל. נכנע היה ומחניף, וזמן רב העמיד פנים של בעל משמעת מוחלטת, אולם חסר היה הא ודא וקודם לכל אומץ-לב, ואמנם הוא פחד מפני הלילה והאפילה, דבר שהוא התאמץ להעלימו, ואילו קנאכט, משהבחין בדבר על אף הכל, ראה בו זמן רב שריד מהילדות שסופו להיבטל. אולם הוא לא התבטל. חסר היה לו לתלמיד זה לחלוטין הכשרון להתמסר ללא פניות לגופו-של-דבר

להסתכלות, למעשים ולתהליכים של משלח-היד, לרעיונות ולניחושים. הוא היה חכם, בעל שכל בהיר ומהיר, והוא למד מהר ובבטחון את אשר אפשר ללמוד בלא התמסרות. אולם, נתברר יותר ויותר, שהיו לו כוונות ומטרות אנוכיות, שבגללן הוא רצה ללמוד את מלאכת הורדת הגשם. קודם לכל, רצה להיות בעל ערך ולהתבלט, למלא תפקיד ולעורר רושם, היתה בו ההתהדרות של המוכשר אבל לא של ברה-הסמכא. הוא שאף לתשואות-חן, התגאה לפני בני גילו בידיעותיו, חכמתו ואמנותו — גם זה יתכן שהיה ילדותי וניתן היה אולי להשתנות לטובה. ואולם, הוא ביקש לא רק תשואות-חן בלבד, אלא שאף לשליטה על אחרים וליתרון; וכאשר התחיל המורה להבחין בכך, נבהל ולאט לאט סר לבו מן הנער. פעמים שלוש נתפס הנער לחטאים כבדים, לאחר שכבר למד שנים רבות אצל קנאכט. הוא נתפתה, על דעת עצמו, בלי ידיעתו ורשותו של מורו ורבו, פעם לרפא ילד שנחלה תמורת מתנות, פעם לערוך השבעות באחת הבקתות נגד מגיפת העכברושים, וכאשר נתפס שוב — על אף כל האיומים וההבטחות — במעשים דומים, פיטרו המורה מלימודו, מסר על כך לאם העדה וניסה לעקור מזכרונו את הצעיר כפוי הטובה והבלתי-מוצלח.

ואז היו לו כפיצוי שני תלמידיו שבאו אחר כך, וביחוד השני מהם, הוא בנו טורו. אותו הצעיר והאחרון שבחניכיו-נעריו אהב מאד והאמין, שעשוי הוא להיות לגדול ממנו עצמו, ניכר היה שרוח אבי אמו חזרה ונתגלגלה בו. זכה קנאכט בסיפוק משובב-נפש, שהעביר את סך-הכל של ידיעותיו ואמונתו לרשות העתיד, ולהכיר אדם, שהוא בנו, בשני המובנים, שבידו למסור בידיו כל יום את תפקידו, כל אימת שיכבד עליו יתר על המידה. ואולם, התלמיד הראשון, הבלתי-מוצלח, לא ניתן היה להעקר כליל מחייו וממחשבתו, והוא היה בכפר לאדם אהוב ביותר על רבים ולא היה נטול-השפעה, אם גם לא מכובד ביותר. מקובל היה כמין קוסם ובדחן, נשא אשה, היה אפילו לראש המתופפים במקהלת-המתופפים, ובסתר נטר איבה וקנאה למוריד הגשם, וגרם לו לא אחת מעשי עוול קטנים וגדולים. מעולם לא היה קנאכט איש הידידות והצוותא, זקוק היה לבדידות ולחירות, מעולם לא טרח לקנות כבוד או אהבה, חוץ מאי-פעם בעבר בהיותו נער אצל מורו ורבו טורו. אולם עתה התחיל

בכל זאת מרגיש טעם הדבר, שהיה לו אויב ושונא; והדבר השחית ימים רבים מחייו.

מרו נמנה עם אותו סוג של תלמידים, המוכשרים מאד, שחרף כשרונם גורמים הם תמיד אי-נעימות וטורח למוריהם, לפי שאין כשרונם כוח שצמח מלמטה ומבפנים ומאושש באורח אורגאני, זה התו העדין והמעניק אצילות של הטבע הטוב, של מזג נמרץ, אלא כמשהו פתאומי ובלתי-צפוי, מקרי, שהושג באלימות או נגנב. תלמיד בעל אופי נטול ערך, אולם בעל חבונה רמה ודמיון מזהיר, מביא את מורהו במבוכה שאין ממנה מנוס; עליו להקנות לתלמיד הזה את מורשת הידיעה והשיטה ולהכשירו לשיתוף-פעולה בחיי הרוח — ועם זאת אנוס הוא להרגיש, שחובתו העליונה לגונן על המדעים והאמנויות מפני לחצם של המתחוננים בלבד; שכן, אין זה מתפקידו של המורה לשרת את התלמיד, אלא שניהם מצווים לשרת את הרוח. וזה הטעם לכך, שכשרונות מזהירים מסויימים ממלאים את המורים פחד ופלצות; שכל תלמיד מסוג זה מסלף את כל משמעותה ושליחותה של מלאכת ההוראה. כל עידוד של תלמיד, המסוגל אמנם להזהיר אבל לא לשרת, אינו ביסודו של דבר אלא חילול התפקיד, מין בגידה ברוח. בתולדותיהם של עמים רבים ידועות לנו תקופות, שבהן נתרחשה, עם הפרעה העמוקה של הסדרים הרוחניים, הסתערות של המתחוננים-בלבד על הנהלת הקהלות, בתי-הספר, האקדמיות והמדינות ובכל הכהונות נשאו אנשים עתירי-כשרון, שביקשו לשלוט בכול מבלי שיכלו לשרת. קשה מאד הוא הדבר, בלי ספק, לעמוד על טיבו של סוג הכשרונות הזה בעוד מועד, עוד קודם שהשתלטו על יסודותיו של משלח-יד רוחני, ולכוונם בקשיחות ההכרחית אל אפיקים של משלח-יד לא-רוחניים. וגם קנאכט עשה משגה, שגילה סבלנות יתר על המידה ביחס לחניכו מרו, והפקיד בידיו של שאפתן ושטחי חכמת-מומחים שנקנתה בירושה, וחבל היה עליה. התוצאות בשבילו עצמו היו חמורות יותר מכפי שעשוי היה לשער.

החורף בא וחלף, חורף לח אך נוח. כוכבים לא נפלו עוד, דברים גדולים ובלתי רגילים לא נתרחשו, הכפר נרגע, בשקידה עסקו הציידים בציד שללם, על המוטות שמעל לבקתות התנופפו תמיד במזג אויר של כפור ורוח צרורות עורות החיות התלויים, הקשויים בקפאונים; על גזרי-

עץ מוחלקים, ארוכים, סחבו על השלג את משאות העצים מן היער. בעונת הכפור הקצרה מתה אשה זקנה בכפר, ואי אפשר היה להביאה מיד לקבורה; ומספר ימים, עד שהאדמה הפשירה קמעה, רבצה הגוויה הקפואה ליד דלת הבקתה.

אך האביב אישר בחלקם את ניחושיו המוקדמים, הרעים, של מוריד הגשם. היה זה אביב רע בהחלט, אביב שבגד בו הירח, אביב נטול חדווה וללא לבלוב ולשד, תמיד היה הירח בפיגור ומעולם לא נודמנו יחד האותות השונים שדרושים היו לקביעת יום המזרע. עלובים גדלו פרחי השממה, ללא רוח חיים תלויים היו הפקעות על הענפים.

„טורו — אמר קנאכט באחד הימים לבנו — עניין זה סופו לא יהיה טוב, כל הרוחות הרעות מתנגדים לנו. הדבר התחיל בנפילת הכוכבים, והוא יעלה לי, לפי שאני סבור, בחיי. שים־נא לב; אם יהיה עלי להעלות לקרבן, כי אז עליך ליטול על עצמך באותה שעה את תפקידי, והדבר הראשון שתדרוש הוא, שגווייתי תישרף ואפרה יפוזר על פני השדות. חורף של רע קשה יבוא עליכם, אולם הפורענות תגמר אחרי כן. שומה עליך לדאוג לכך, שאיש לא יסתער על רכוש הזרעים של העדה, דבר זה מן ההכרח שיהא כרוך בעונש מוות. בשנה הבאה יחול שיפור במצב, והבריות יאמרו: „טוב שיש לנו מוריד גשם חדש וצעיר“.

יאוש שרר בכפר. מרו הסית, ולא אחת נשמעו באזני מוריד הגשם איומים וקללות. עדה חלטה, הקאות וקדחת זעזעוה. ולא הועילו התהלוכות, הקרבנות, מקהלות התופים הממושכות, הקורעות לב, קנאכט ניהל אותם, שכן היה זה מתפקידו, אולם לאחר שהאנשים נתפזרו, נותר הוא לבדו, אדם שבדלים הימנו. ידוע ידע מה דרוש היה, וכן ידע, שִׁמְרוּ כבר דרש מאם העדה את העלאתו לקרבן. למען כבודו ולמען בנו עשה קנאכט את הצעד האחרון; הוא הלביש את טורו באצטלה הגדולה, לקחו עמו אל אם העדה, המליץ עליו כעל יורשו ובעצמו פרש מתפקידו והציע עצמו כקרבן. היא הסתכלה בו רגע קט, בחנה אותו בסקרנות, ואחר כך הניעה בראשה ואמרה הן.

העלאת הקרבן הוצאה לפועל עוד בו ביום. הכפר כולו מתכנס היה במקום, אולם רבים שכבו חולים בדיזנטריה, וגם עדה שכבה חולה במחלה קשה. טורו, לבוש באצטלת הכהונה וחבוש המצנפת מפרוות השועלים, כמעט וכרע במכת־חום. כל הנכבדים ונושאי המשרות, במידה

שלא שכבו חולים, נתכנסו למקום, אם המשפחה עם שתי אחיות, זקני העדה, הועד של מקהלת התופים, מרו. אחריהם צעד ללא סדר הקהל. איש לא גידף את מוריד הגשם הזקן, הוא צעד אחוז שתיקה ודכדוך. אל היער הלכו ומצאו בו קרחת גדולה, אשר קנאכט עצמו יעדה למקום המעשה. רוב הגברים לקחו את קרדומות האבן, כדי לסייע בהכנת ערימת העצים לשריפה. משהגיעו לקרחת היער, הניחו לו למוריד הגשם שיעמוד באמצע וחגו סביבו עיגול קטן, ומחוצה לו, בעיגול גדול יותר, עמד הקהל. הכל היו בשתיקה של מבוכה ותהייה, נטל מוריד הגשם בעצמו את רשות הדבור. "הייתי מוריד הגשם שלכם" — אמר, — "שנים רבות עשיתי את המוטל עלי במיטב יכולתי. עתה הרוחות הרעות מתנגדות לי, ושום דבר אינו מצליח בידי. לפיכך נחלצתי להיות לקרבן. דבר זה מפייס את הרוחות הרעות. בני טורו יהיה מוריד הגשם החדש שלכם. ועתה, המיתו אותי, ולאחר שאמות קיימו־נא את הוראותיו של בני במלואן. שלום לכם! ומי ימית אותי? ממליץ אני על המתופף מרו, הוא יהיה האיש המתאים לכך".

נשתתק, ואיש לא נע. טורו, אדמומית כהה פשטה על ראשו מתחת למצנפת הפרווה הכבדה, הסתכל עגום במעגל סביב, בבזז נתעוות פיו של אביו. לבסוף רקעה אם־העדה רקיעה זועמת ברגלה, רמוזה רמיזה לעבר מרו וצעקה אליו: "זוֹז־נא, איפוא, קדימה! טול את הקרדום ועשה המלאכה!" מרו, הקרדום בידי, נתייצב לפני מורו ורבו לשעבר, שופע שנאה אליו יותר מתמיד. הבעת הבזז בפני הזקן השותק גרמה לו כאב חריף. הוא הרים את הקרדום והניפו מעל לעצמו, החזיק בו כשהוא מרחף למעלה וכיוונו למטרה, הסתכל בעיניים בוהות בפניו של הקרבן והמתין עד שיעצום עיניו. ואולם, קנאכט לא עשה זאת, עיניו היו פקוחות בלא רתיעה, הוא הסתכל באדם המחזיק בקרדום, כמעט ללא הבעה, אולם במידה שהיתה בו הבעה הרי ריחפה היא בין חמלה לבזז.

בזעם זרק מרו את הקרדום. "איך אני עושה זאת" — מלמל, פרץ דרך המעגל של נכבדי העדה, נתערב ונעלם בקהל. אחדים חייכו בלחש. אם־המשפחה החווירה מכעס על מרו הפחדן והלא־יצלח לא פתות מאשר על מוריד הגשם הגאווה. היא רמוזה לאחד מן הזקנים, אדם נשוא־פנים ושקט, שעמד נשען על קרדומו, וניכר היה בו שבושה אוחזת בו נוכח כל המראה הבלתי־נעים הזה. עשה צעד קדימה, קד קידה קצרה וידידו־

תית לעברו של הקרבן, — הם הכירו איש את רעהו מימי הנעורים, —
ועתה עצם הקרבן מרצון את עיניו, בכוח עצמן קנאכט, והרכין ראשו
קמעה. הזקן הכהן בקרדום, והוא כרע נפל. טורו, מוריד הגשם החדש,
לא היה בכוחו לומר מלה, ורק בתנועות הביע את כל ההכרחי, ועד
מהרה נערמה ערימת-עצים והמת הושם עליה. הפולחן החגיגי של
הוצאת האש על-ידי שפשוף בשני מוטות-העץ המקודשים — זה היה
מעשהו הראשון של טורו בתפקידו.

ה ת ש ו ב ה

התשובה היא ערך מרכזי בתנ"ך.

התשובה היא עזיבת החוטא את דרכו הרעה, שלאמתו של דבר אינה דרך, והחלטתו ללכת בדרך האלהים. התשובה היא היטהרות, התחדשות פנימית, התחלה חדשה. אם התשובה היא אמיתית ועמוקה היא תשובה שלימה.

אחת מבעיותיו של האדם המודרני היא, שאינו יכול לחזור בתשובה. בדורות האחרונים חלו שינויים ניכרים בחיי האדם והשינויים האלה גרמו לכך שיש לחשוש מאד שבטלה תשובה. גם בדורות ראשונים היו אנשים שלא יכלו לחזור בתשובה, אלא שאי-יכולת זו לא היתה תופעה כללית. אלישע בן אבויה, הנקרא "אחר", שמע בת-קול שהכריזה: שובו בנים שובבים חוץ מאחר. מכאן ששערי התשובה לא ננעלו אלא לפני אחר וכיו"ב. בדורותינו ננעלו שערי התשובה לפני רוב בני האדם. תשובה — פירושה שיבה אל האלהים. בחטאו מתרחק החוטא מן האלהים. ובתקנו את המעוות הוא שב למקומו וזוכה שוב בקרבת אלהים. ולפיכך נשאלת השאלה: מה טעם יש לתשובה בסביבה הבלתי-דתית? בני-אדם שלא ידעו קרבת אלהים בכלל, מה טעם יש לדבר על שיבתם לאלהים? אם דעה זו נכונה היא, יש להצטער על ערך גדול שאבד מן העולם. התשובה המאפשרת לאדם להתחדש ולהטהר היא אחד מערכי היסוד, ובביטולה נעשה האדם עני מאד.

כנגד בעלי דעה זו יש אומרים שאם תשובה שלימה אין, תשובה יש. דעתם מיוסדת על ההנחה, שיש מן האלהי בלבם של האדם הבלתי דתי בזמננו. כראיה לכך משמשת להם העובדה, כי ברבים מבני האדם הבלתי-דתיים יש שאיפה למשהו הנראה להם כגדול, כראוי להערצה. אלהים כולל מה שלמעלה מן האדם: הנעלם שהוא למעלה מהשגתו, הצדק שהוא למעלה מן האדם, הכוח העולה על זה של האדם. ואם השאיפה לבוא במגע עם מה שלמעלה ממנו היא עיקר ברקע הנפשי של האדם, אם הוא גורם ממשי בחייו, הריהו זוכה במידה מסוימת בקרבת אלהים. במושגי-היסוד — זמן, חלל, מספר, טוב, צדק — שהחוגים

התקשו להסביר את מהותם ואת מקורם, באותם המושגים שהם עיקר הדעת שבאדם (וברור הדבר שלא האדם הוא שחנן לעצמו דעת), מתגלה משהו מן האלהי לאדם המודרני. האדם שבימינו מעוניין במשטר תקין, ובמידה שהוא מעוניין בכך לא רק למען ייטב לו, כי אם למען ישלוט הטוב גם אחריו וגם לאחר שיאבד זכרו מן העולם, הרי שיש כאן אחד מגילוייו של הרצון להתקרב לטוב, למיטיב לכל. וכאן הגענו לפרשת דרכים: יש שבוחרים בדעה, שכל זה הוא בסופו של דבר חלל ריק, לא-כלום, לא כדאי (ביטוי אחרון זה הוא הממצא ביותר), לפי שכל הנעלה אינו אלא פרי דמיון ופרי רצון בלבד; ויש שבוחרים בערכים (לא במלים ובפראזות אלא בחירה ממש) ומי שבוחר ללכת בדרך האחרונה — בחר באלהים.

הדוגמאות הן לכאורה פשוטות. אתה שומע, למשל, שיחה של צעירים על מעשי חבריהם שעזבו את ההתישבות ועברו לחיי כרך, על נוער מסוים שיש להצטער על ירידתו, וכדומה, ואתה נוכח לדעת שרוב חלקם של הערכים בחייהם של המשווחחים. ואם תאמר: הרי הם מבססים את הערכים האלה על יסודות חמריים — אל יטעוך נימוקיהם! אין הם עומדים בפני הבקורת כל עיקר. אם בעל הגיון אתה, בדוק נא כראוי את הדברים שהם כמסיחים אותם לפי תומם, ותמצא שההנחות האמתיות המשמשות יסוד לדבריהם מבוססות על האלהי שבלבם של אלה המת-כחשים לאלהי. ואל נא תבוא להבדיל בין דת ומוסר, כי העיקר במוסר הוא הגרעין האמונתי שבו. שים נא לב לשאיפותיהם של הבלתי-דתיים לחופש, לשוויון, וכו', התבונן בהן כראוי ותמצא שכל הבאורים ה"עיוניים" (ההיסטוריים, הסוציולוגיים וכו') שבעלי השאיפות מבארים בהם את שאיפותיהם אינם באורים של ממש, ושהבאור האמתי הוא הרצון להגשמת ערכים. אין הם שואפים למצב של אושר סתם, של סיפוק סתם, אלא למצב של אושר מסוים, של סיפוק מסוים, וכיון שיש הבדל בין אושר לאושר, בין סיפוק לסיפוק, אין להעמיד את הכל על אושר סתם ועל סיפוק סתם. לא כל מה שנוח או נעים לאדם הוא טוב, נמצא שהטוב אינו תלוי בנוחות או בנעימות. אי-תלות זו חשובה היא מאד. אדם שהנבזה הוא נמאס בעיניו, הבוחל בשפל ובריק מחמת היותו שפל וריק אינו רק מוסרי, אלא יותר מזה. אדם שאינו מעריץ את הרע בשום פנים, אפילו הוא מבריק ומועיל, אף-על-פי שאין שם שמים שגור על פיו

טהור הוא, והטהור אינו רחוק כל כך מן הקדוש. ואל יאמר: הבדל יבדילני ה'! רבים מבני האדם אדישים לענין הערכים או התיאשו מהם ורואים את עולמם בחיי יום יום. אמנם מי שמיטיב לראות יכול למצוא גם ברבים מאלה איזה שביב אור עמום, איזה רמו למה שהיה או למה שעשוי היה להיות ולא היה. אבל לא באלה מדובר כאן. אלא באנשים שלבם ער וחייהם הם עדיין חיים:

אבל גם האופטימיסטים, שאת דעתם הבאתי בזה, אינם יכולים להכחיש את העובדה, שאין עיניו ולבו של האדם המודרני מכוונים לאלהים. גם הטהורים והטובים, שתכונתם האופיינית היא שאיפתם המכוונת למה שהוא למעלה מן האדם וצרכיו, גם עולמם של אלה לקוי בליקוי האופייני, והוא: שעולמם קרוב להיות ועלול להיות בטול משמעות. זהו אחד הליקויים העיקריים של המשכיל בדורותינו. לא רק שעולמו עשוי תחו-מים תחומים: תחום הטבע לחוד, תחום החיים לחוד, תחום תוכן-החיים לחוד, תחום המוסר לחוד וכו' וכו' (כלומר רואה הוא כל דבר בדרכי-ראיה שונים, שכל אחד ואחד מהם קיים בפני עצמו, והעולם שלו הוא מפורד). אלא כשהוא ממצה את עומק הדין בכל תחום ותחום, וכשהוא מצרף את התחומים, הוא נוטה למסקנה שאין משמעות לדברים. הנטייה למסקנה זו היא, לצערנו, הצד השווה בתחומים השונים. הטבע הוא תוהו ובוהו שקיימים בו חוקים סטטיסטיים וכיו"ב ללא כוונת מכוון וללא טעם כלשהו. את הכוונה ואת הטעם פסל האדם בתחום הטבע משום שהם באים מתוך הנטייה לאנתרופומורפיזם. זה היה אחד מהישגיו הגדולים ביותר של המדע האנושי שגרש את הצללים האנתרופומורפיים מתוך ההכרה. והחיים וחיי אנוש בכלל, הם בסופו של דבר חלק מן הטבע, מן העולם, ואין בפרט יותר מאשר בכלל. והמוסר הריהו חלק מן החיים. יש אנשים מודרניים השמחים על התגלית, שהמוסר הוא יחסי, שאין מוסר כללי, שבכל חוג וחוג מחוגי התרבות יש מוסר מיוחד. דומה שהם כשמחים לאיד עצמם. המתמטיקה הפריעה לו, לאדם המודרני, משום שהיא מוחלטת ויש בה חוקים מוצקים ולא נתקררה דעתו עד שגילה שבעצם היא מורכבת מטאטולוגיות ואין בה שום הכרה. הצד השווה הוא: הכל תוהו, הכל בטול משמעות. היחס האישי של האדם ליוצר הטבע נפסק בחיים-שבהקיץ ונשאר קיים בחלום, באגדה ובספרות, כלומר: בתחומים שאינם מציאותיים. על כן אין מקום לתשובה, אין כח בחרטה. הרגשת

החרטה קלושה היא וחסרה הרגשת ההתחדשות שאחרי החרטה. ואם היסוד הוא רופף כל כך, כיצד תקים עליו בנין?

טענתם של הפסימיסטים טענה חזקה היא ולעתים קרובות אנו נוטים לקבלה כאמתית. כנגד זה טוענים האופטימיסטים, שאפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם ודומה שעוד מעט יותו ראשו, אל ימנע את עצמו מן התקוה; יתכן שדוקא בראות האדם את עצמו עוזב ומיזאש, יתעוררו בו כוחות שלא שיערנום מראש, יעצב את יסוריו ויהפכם (לא לאמנות, חלילה, כמו שאמר ניצ'שה, אלא) לתרבות של אמונה. איוב שנוכח כי אלהים תומך ברשעים, החליט להשאר נאמן לאלהים כפי שהוא צריך להיות. המשימה של האדם בזמננו היא לשאוף לקרבת אלהים. ביצוע המשימה הוא, כפי שרואים, קשה, לא משום שעליו ליצור עכשיו ערכים חדשים. הערכים קיימים ועומדים, אלא שעל האדם להקנות להם שוב משמעות, להקנות עוצמה הרגשית לשרידי האלהות שבלב. בעית העוצמה היא בעיה מרכזית. המשימה היא, להקנות עוצמה לערכים אף-על-פי שאין מיתוס ואין דת מקורית. התקוה היא, שבכל זאת תהיה עוצמה לתרבות הערכים, שבכל זאת יהיה לה עוז. התשובה יכולה לשמש כאחד המבחנים להצלחתה של התרבות בעתיד. בזאת תבחן התרבות: אם יזכה האדם לכך שיוכל לחזור בתשובה (אף-על-פי שהתשובה לא תהיה של ימה) יתברר הדבר למפרע שהתרבות לא הייתה תרבות רעה.

הקטע הבא הוא לפי המבוא למבחר פרקי תנ"ך בצרפתית שבעריכת המחנכת והסופרת הצרפתית הלן לזביאנסקה די לאנואל.

התנ"ך הוא דרמה

בדרמה הזאת יש שני משתתפים: האדם ואלוהים. העולם משמש להם תפאורה.

בתוך התפאורה המורכבת מבקשים שניהם, האדם ואלוהים, זה את זה וקוראים זה לזה. לעתים הם נפגשים; לעתים קרובות הם נפרדים; אז הם קוראים זה לזה תוך מצוקה. כי הם אוהבים זה את זה.

"אהבת עולם אהבתיך", אומר אלוהים בפי ירמיהו (ל"א, 3).
 "כלה שארי ולבבי,

צור לבבי וחלקי אלוהים לעולם" — עונה האדם עם משורר
 התהלים (ע"ג, 26).

והוא מוסר את עצמו לאושרו.

"אשמחה ואעלצה בך

אזמרה שמך עליון" (תהלים ט', 3).

אבל הנה נטרד האדם על ידי אי־שקט, על ידי מצוקה:
 "לבי סחרחר עזבני כחיי" (תהלים ל"ח, 11).

נסיונות החיים מעיקים יותר ויותר.

"נעויתי שחותי עד מאוד

כל היום קודר הלכתי" (תהלים ל"ח, 7).

ולבסוף הוא נושא קולו כאיוב:

"נקטה נפשי בחיי" (י', 1).

והוא מגיע עד כדי הטת דברים כלפי אלוהים:

"למה ה' תעמוד ברחוק

"תעלים לעתות בצרה" (תהלים י', 1).

"עד אנה ה' תשכחני נצח"

עד אנה תסתיר את פניך ממני" (תהלים י"ג, 2).

אלוהים מביא אותו לראות את הדאגה העומדת מאחורי הנסיון החולף:

"התשכח אשה עולה, מרחם בן בטנה?!

גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך,

הן על כפים חקותיך" (ישעיהו מ"ט, 15—16).

בדגע קסון עזבתיך

וברחמים גדולים אקבצך" (ישעיהו נ"ד, 7).

"כי אנוכי חושב עליכם

מחשבות שלום ולא לרעה" (ירמיהו כ"ט, 11).

משעבר הסבל, שב האדם לשיר וגם לתעות. פעם בורח האדם

מפני האלוהים הרודף אחריו (כיונה הנביא), פעם הוא כועס על האלוהים

והאלוהים שואל אותו:

"ההיטב חרה לך?" (יונה ד', 4).

כשהאדם מתעקש ללכת בדרכיו הרעים, אלוהים מגביר את קריאו-

תיו:

"שובו בני ישראל שובבים (ירמיהו ג', 14).

אם יהיו חטאיכם כשנים —

כשלג ילבינו,

אם יאדימו כתולע —

כצמר יהיו" (ישעיהו א', 18).

"פתיתני" — קובל האדם כירמיהו —

ואפת. חזקתני ותוכל" (כ', 7).

אלוהים חוזר ומדבר על לבו:

"אל תירא כי גאלתיך.

קראתי בשמך, לי אתח.

כי תעבור במים אתך אני

ובנהרות — לא ישטפוך.

כי תלך במו אש לא תכוה

ולהבה לא תבער בך.

מאשר יקרת בעיני

נכבדת ואני אהבתיך" (ישעיהו מ"ג, 1—4).

כך נמשך הדו-שיח. כך מתרחשת הדרמה.

מחוץ למרחב; מחוץ לזמן.

בתוך לבו של האדם.

בתוך העולם.

זה הוא הסיפור שמספר לנו התנ"ך.